

5.588
—
9.497.i

87 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 87

ВАСКРС ДРЖАВЕ СРПСКЕ
ПОЛИТИЧКО-ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА
О ПРВОМ СРПСКОМ УСТАЊКУ
1804-1813

НАПИСАО

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

Пажња!

Пажња!

КЊИГА НАС МОЛИ.

Молим Вас, људи и децо, не дирајте ме прљавим рукама. Биће ме стид, ако ме после тога узму други читаоци. Не подвлачите моје редове мастилом или оловком — то ми убија лепоту. Када читате, не наслањајте се лактовима на мене, и не остављајте ме отворену на сто тако, да ми лице буде доле. И Вама лично то се неби допадало, кад би се тако с Вама поступало. Међу моје странице не мећите нити оловку нити што дебело. Ако сте завршили читање, а бојите се да ћете изгубити место где сте стали, немојте бележити ноктом, него метните листић хартије, да бих се могла одмарати мирно. Обавијте ме хартијом, ако ме будете носили кад је влажно време, јер ми оно наноси штете. Не заборављајте, да Вас морам послужити многим другим читаоцима. Дакле, помозите ми да останем свежа и чиста, а јаћу Вама са захвалношћу помоћи, да будете просвећени и срећни.

ИЗ БИБЛИОТЕКЕ

»ВЕСЕЛИНОВИЋ«

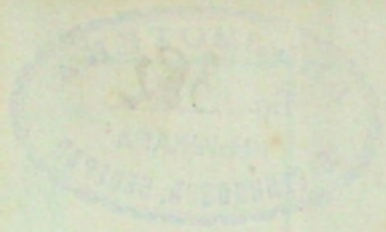
БЕОГРАД — Теразије

ТЕЛ. 25-807.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ЛЕСКОВЦА
Бр. 5588
Страна 9.497.1

2-21-44-11
848

НАРОДНА СРБИЈА
РЕПУБЛИКА СРБИЈА
Београд
1-500-1

ПУБЛИКОВАНО

87

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

87

ВАСКРС ДРЖАВЕ СРПСКЕ

ПОЛИТИЧКО-ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА
О ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ

1804—1813

НАПИСАО

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

ДРУГО ПОПУЊЕНО И ПОПРАВЉЕНО ИЗДАЊЕ

(Ова је књига награђена из фонда пок. Ђорђа С. Ђорђевића)

Бр. инвентара 11.1848

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ЛЕСКОВЦА
Бр. 3052
Одељење Срука

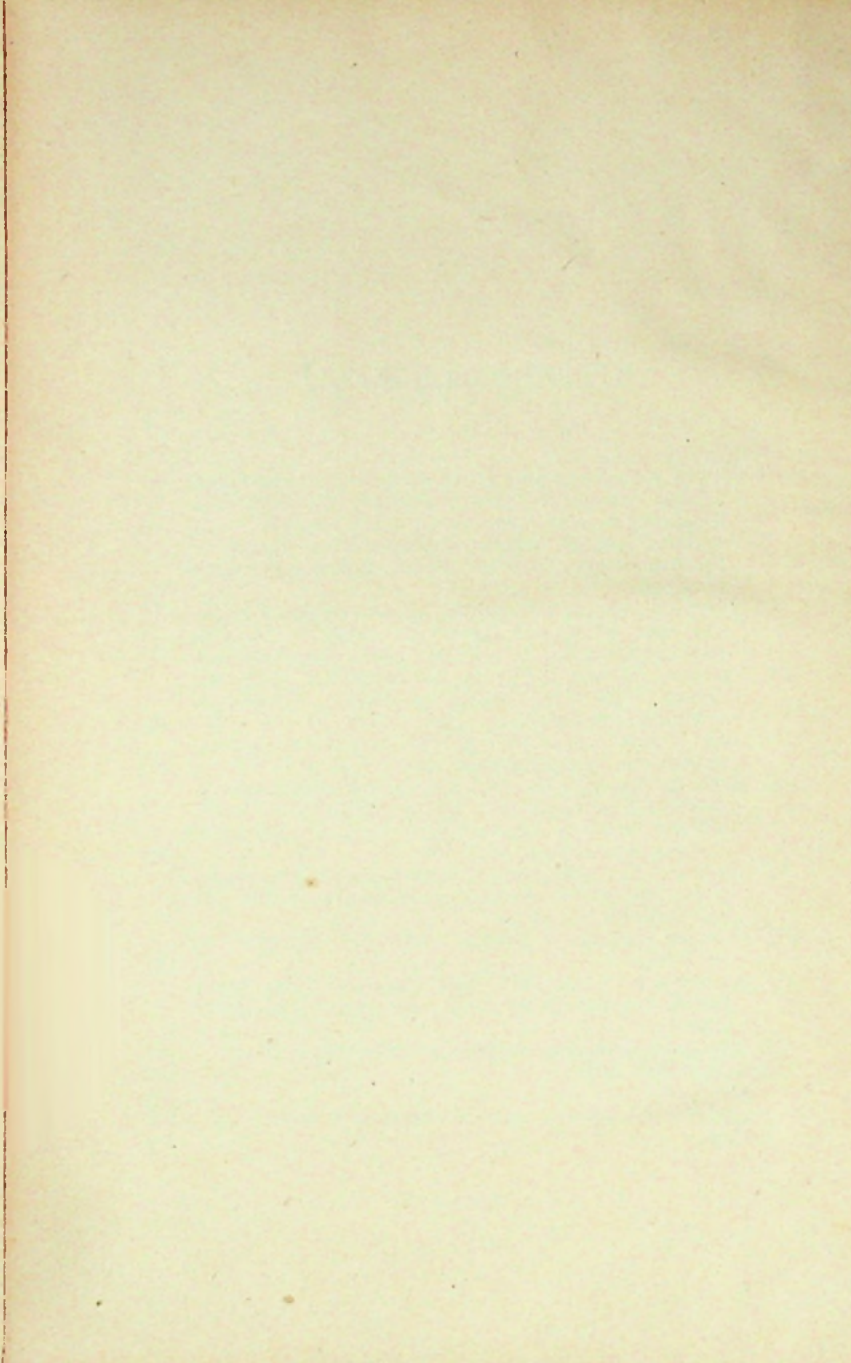
БЕОГРАД

ИШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ИШТАМПАРИЈИ КРАЈЕВИНЕ СРБИЈЕ

1904.

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА :

	СТРАНА
Приступ	1
I Узроци устанка на дахије. Аустријско-руско освајања и војне реформе у Турској. Реформе у Београдском Пашалуку против јавничара и њихов неуспех	3
II Успевање српског устанка. Већир-пашино мирешје и Гушанац-Алија. Посредовање влашких кнезова. Идеја ослобођења	22
III Делутација српска у Цариграду. Халим-пашина и Ибрахим-паше Бушатлије мисија за угушење устанка. Пчкови преговори. Заузеће Београда и предаја Шапца	35
IV Руско-турски рат и Срби руски савезници. Мир Тилзитски (1807), руско-француски савез и обустава ратовања без примирја за Србе	61
V Настојавање Турске 1807 и 1808 око непосредна измирења са српским устаницима	80
VI Ново груписање сила наспрам савеза руско-францускога. Руски предлози о Србији из 1808—9. Несуласице српских старешина и руских чиновника. Прекид преговора у Јашу 1809	92
VII Несрећно ратовање 1809. Српски кораци код Аустрије и код Француске. Аустријска политика против руског утицаја у Србији	110
VIII Основна уређења у Србији 1804—1813. Уређење од 1811 год.	134
IX Аустрија и Србија 1808—1810. Војевање 1810. Руска радња у Аустрији на обновљењу руско-аустријског савеза	152
X Наполеонова најезда на Русију и Букурешки Мир	169
XI Катастрофа 1813	191
Завршетак	219
Прилог: Автономна права архиепископских острва	223
Глук	230

Покољење за пјесну створено!
Виле ће се грабит' у вјекове,
Да нам вјенце достојне савлету.

И. П. Његош.

Ретко бивају догађаји који отварају и затварају епохе, који завршују низ неповољних а почињу низ повољних година, који крај и племе једно истичу на висину дотле невиђеног представништва свеколике лозе народне, који први заигравају коло новог времена, пуног последица, а дају пример на који се угледају, у читавоме једном крају света, и родни и туђини!

О тога су годишњице таквих догађаја саме по себи свечаност најсјајнија и најмилија. Ако ће се та свечаност и у тишини провести, њен је утицај благотворан. Она укрепљава и соколи поменом великих дела; она теши бедне што су у несрећи; она зближава растурене и раздвојене; она позива мисаоне и забринуте, да на ново прегледају посао народни, да размотре погрешке прошлости, да боље разрачунају задатке будућности, да се опашу крепошћу повољ-

них установа и успоменама својих „бољих и старијих“, те да без страха ступају даље путовима судбине народне. Народ је што и жив створ: самоодржање му је први закон; у том је закону провиђење народно.

И српски народ навршује ове године сто година од славнога устанка на дахије 1804 године. Последице су тога устанка неизмерне у српском народу, у Југословенству и на Балканском Полуострву. С тим је српским устанком у вези новија политичка и просветна историја свих покрајина српских и југословенских. Од несрећнога обрта у XIV веку у корист Турака, који је оборио низ брдо све послове хришћанске на Балканском Полуострву, није већ било обрта тако знатна као што је био овај на освитку века XIX, јер је он неоспорно кренуо напред све послове хришћанског национализма на Балканском Полуострву.

Зауоставимо се, дакле, при њему приликом његове стогодишњице; скинимо капу пред поменом његовим; испитајмо шта га је изазвало и довело. У познању историје тога устанка прави је корен како нашим тежњама тако и свеколикој савременој политици нашој.

I

Узроци устанка на дахије. Аустријско-руска освајања и војне реформе у Турској. Реформе у Београдском Пашалуку против јањичара и њихов неуспех.

Обично се узима да су узроци српскога ослобођења у почетку XIX века у ономе опадању Турске, које се започело у другој поли, нарочито пак с крајем XVII века, а продужило без прекида кроз цео XVIII век. Граница турска, некада далеко више српских земаља (још 1665 испод Коморана), спустила се беше на пово у земље где Срби живе. И не само то, него се у току сто година, од 1688—1788, броје равно три аустријске окупације српских крајева на јужној страни Саве и Дунава, у којима се готово увек налазио Београдски Пашалук. Те су окупације биле: 1688—1690, 1718—1739 и 1788—91 године.

Али овако схватање ниш је тачно ниш нецрпно.

Није тачно, јер би се по тој претходној историји имало очекивати не да Београдски Пашалук постане зачедак нове државе српске — него аустријска област. То се у Србији још 1791 пред Свиштовски Мир држало као

утврђена ствар; на то су многи мислили и кад се започео устанак српски од 1804. Као што ни српски хајдуци ни српски устаници од 1804—1815 нису узрок ослабљењу турском, тако му не могу бити ни последица.

А није поменуто схватање ни исцрпно, пошто су устанак изазвали и покрет упутили к васкрсу државе српске са свим другојачији узроци. Ма колико да је био мален сам по себи тај устанак српски, он је, опет, не само никао из осталих оновремених бурних догађаја европских, него се и сам у њих уплео. И ма да устанак није утицао на те догађаје, они јесу на њ, и то веома силно, за целог трајања његова. Док не проучимо и не ухватимо поменутоу везу, ми не можемо никад појмити зашто су догађаји српског покрета 1804—1815 дали резултат који је пред нама.

Приступимо, дакле, к испитивању и објашњавању тих узрока.

Њих има више, и ево који су:

1. Јањичарско незадовољство и узбуна (1793) против султана Селима III због увођења војничке и грађанске реформе у Турској, која је покренута, да би се васпоставила малаксала снага Турског Царства.

2. Извесна кнежинска аутономија, посредовањем Аустрије после Свиштовског Мира (1791) примењена у Београдском Пашалуку, и нарочито искључење јањичара из тога пашалука, у ком су се они пре последње аустријско-турске војне били утврдили.

3. Тежње Аустрије и Русије да шире своја царства или свој утицај на рачун Турске; аустријско-руски споразуми или аустријско-руска суревновања и антагонизам услед тога.

4. Утицај Француске Револуције на радњу Аустрије и Русије на Истоку и тим начином посредно и на послове српске, и непосредни утицај француске експедиције у Египат (1798) на Портину акцију против јањичарског нереда у Видину и у околини, а тиме и на положај у Београдском Пашалуку.¹

Приступимо и к ближем објашњењу ових узрока.

¹ Француска је Револуција увукла у вртлог европске политике Балканско Полуострво још 1796 године италијанском експедицијом Наполеона Бонапарте. Срећним његовим операцијама Аустријанци буду принуђени да траже мир, пошто се у то време Наполеоновом акцијом саомнила и Млетачка Република (1797). На миру у Кампо-формију (5/17 октобра 1797) закључи се погодба међу Француском и Аустријом, по којој се Аустрији уступе Млечи с Истријом, Далмацијом и Воком Которском, а Француској — Белгија, Ломбардија и други крајеви. Јонска Острва са Превезом и Бутринтом на арбанаској обали, дотадашња државина млетачка, припаду Француској. Рускога консула из Крфа Французи одведу као заробљеника. Наполеон 1798 удари на Египат и на Сирију. Русија ступи у савез с Турском и с Енглеском, и 1798 руска и турска флота и војска отму Јонска Острва Французима и успоставе народну автономну управу у њима. На Крфу остале руска посада и флота. Тако је изгледало као да су се Јонска Острва под руском заштитом ослободила, и глас о томе деловао је необично силно међу свима балканским хришћанима. Још 1804 помиње се то политичко дело у познатом мемоару митрополита Ст. Стратимировића. Српски изасланици у Русији у почетку зиме 1804 тражили су у Петрограду за Србију поименце оно што је дато Јонским Острвима. Кад су Аустријанци Пожунским Миром на крају 1805 уступили Французима Истрију, Далмацију и Воку, руска је политика на ново потресена овим утицајем Француске у балканска питања. Јонска Острва је цар Александар у Тилзиту 1807 опет уступно Французима, а од њих су их узели Енглези с крајем 1814, поглавито да не би како год опет припала Русија и да би, ради задовољења енглеских погледа, енглеска војска и флота ближе биле грчким земљама и Цариграду.

Већ се око половине XVIII века у Турској опазило да је главни узрок опадању царства у општем переду и кварежу друштвеном и политичком. Тај општи квареж је од јањичарске, некада тако поуздане, војске начинио гомилу самовољника и изелица, који су у себичним намерама правили нереде, буне и насиља, а за одбрану су царства постали са свим неподобни. Међу тим су Аустрија и Русија својом изученом регуларном војском постале просто неодољиве, и последице су се виделе после сваког рата у сталном опадању Турске и снажењу Русије и Аустрије на њен рачун.

Рат руско-турски од 1768—1774 и тадашње силно напредовање Русије узбунили су и Турску и суседне јој земље. Да би зауставили напредовање Русије и помирили је с Турском, Аустрија и Пруска предложе Русији поделу Пољске (1772), у којој су и њих обадве могле учествовати и спречити да се Русија на страни Турске сама сувише не користи. Русија се доиста помири с Турском (9/21 јула 1774). Али се ипак тим уговором основала потоња надмоћност Русије у Турској, и он остаје најзнатнији и по Русију најповољнији од свих руско-турских уговора. Тим су уговором: 1-о Одвојили се од Турске и прогласили се за самосталне пространи крајеви Крима, Кубана, Буџака (на Доњем Дунаву), Једисана, итд.; 2-го Градови Крч, Јеникале, којима се осигуравао излазак из Азовског Мора, и Азов припали су Русији; 3-е

Кинбури (ушће Дњепра) и обе Кабардије (на источној страни Црнога Мора, северно од Кавказа) припали су Русији; 4-о Влашка и Молдавија добиле су аутономију, а Русија право да се за њих може на Порти заузимати; 5-о *Русија је добила право на заштиту вере православне у целој Турској*. Свима су тим тачкама отворена врата и створене подлоге за даља освајања. Аустрија, ради одбране својих интереса, уговором од 1775, ишчупа од Турске Буковину. У Цариграду се пак почне мислити на реформе у војсци, сада би се коначно опадање царства како год прекратило. У то време падају реформе барона Тота, пореклом Маџара, а француског васпитаника, које нису остале без сваких последица.¹

Ма да је подељена Пољска, да би се само спречило да 1774 Русија у Турској своје интересе сувише далеко не унапреди, изнесе се одмах за тим отворено на расправу и подела Турске међу Аустријом и Русијом. И у Петрограду и у Бечу стану се тражити начини како да се у томе Русија и Аустрија погоде и удруже, место да суревновањем једна другој сметају. Још раније су, 1735—1739, те две силе заједнички ударале на Турску, само што

¹ Занимљиви су мемоари барона Тота: *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et sur les Tartares*. I et II. Amsterdam 1784, у којима су драгоцене саопштења како о тим реформама тако и у опште о стању Турске тога времена. Још раније, одмах после Пожаревачког Мира (1718), пада покушај реформе Француза графа Вошвала, једнога од официра Елџ. Савојског, који се потурчио и Турцима, инаџда први, открио први ередства хришћанске надмоћности и њихове одбране. Али је тај покушај остао без икаквих последица.

им је тада рат испео несрећно. Догађаји рата од 1768—1774 и зближење у подели Пољске, којим се у тај мах Аустрија највише користила, потписивали су на ново напред заједничку акцију Русије и Аустрије. На томе је нарочито радио знаменити аустријски државник Кауниц. После смрти Марије Терезије (17/29 нов. 1780) цар Јосиф II 1781 закључи с Катарином II уговор о пријатељству и о одбрани, поглавито с погледом на акцију у Турској. Прешиском између цара Јосифа II и Катарине II утврдило се да се за случај срећног рата с Турском Влашка, Молдавија и Бесарабија образују као автономне државе с кнезом хришћанином; да се у Цариграду васпостави Царство Грчко под Катарининим унуком, великим кнезом Константином, али да то царство никада не може бити састављено с Царством Руским.¹ Цар Јосиф II је тражио за Аустрију Хотин град и округ му, Малу Влашку (до Олте), Никопољ, Видин, Оршаву, Београд, итд. Од Млетачке Републике њему би се уступиле Истрија и Далмација упромену за Мореју, Крит, Кипар и друга острва. Још је Аустрија тражила да јој ушћа дунавска остану слободна за трговину. Кад царица Катарина 1784 заузме и са својим царством споји Крим, а 1783 прими у заштиту

¹ С овим је у вези познати мемоар митрополита Ст. Стратимировића од 1804 год., у ком се доказује цару Александру I да је у интересу Русије да васпоставља не *грчко* него *српско* царство. У вези с горе поменутиим плановима унуку је царице Катарине наденуто име последњег цариградског цара и набањене су му и дадиље Гркиње.

Грузију и њеног цара Ираклија, и кад 1787 у друштву с аустријским царем Јосифом II свечано пропутује Крим — Турска Русији објави рат на ново, у који, као савезница руска, по горе поменутом уговору, одмах пристане и Аустрија. Тако се почео рат 1787—1791 међу Турском и поменутиим силама, с великим намерама, ну с веома различитом срећом. Аустрија је и у том рату заузела Београдски Пашалук по трећи пут. Успомене о учешћу српских добровољаца у томе рату обележавају се у народноме памћењу именом Кочине Крајине.

У току тога рата не само што је у Француској букнула позната револуција, него су и Пруска, Енглеска и Шведска почеле радити да оба зараћена царства доведу међу две ватре. Шведска занста зарати с Русијом (1788—1790). Пруска почне замршивати положај у Пољској и замешивати нову поделу и рат у Пољској, у коме је та стара држава словенска и ишчезла. Туркофилске агитације из Берлина грдно су сметале Аустрији, и кад у почетку 1790 умре Јосиф II, брат му и наследник Леополд II чињаше све што је могао да се умири с Турском и одвоји од савеза с Русијом у тој војни. Заплети с Француском, заметени револуцијом, морали су и Аустрију и Пруску обрнути пословима и рату на западним границама. Из тих свију узрока 7/19 септ. 1790 закључи се међу Аустријом и Турском у Ђурђеву дугачко примирје, које се (4 авг. 1791 по новом) заврши Свиштовским

Миром. Русија остане у рату с Турском још неко време, али и она (9 јан. 1792 по новом) закључи с Турском мир у Јашу.

Тако се, поред свих великих изгледа, рат сврши, а не васпостави се никакво царство, и Турска остане као што је и била. Пољска и опет плати трошкове тих заплета, ишчезивши са свим из реда државâ. Турска и Аустрија помире се искреније но икада дотле, и Турска се стане трудити да потпуно задовољи суседно царство. Као да се и у Цариграду и у Бечу јасно слутило да ишчезава време за поделу Турске међу Русијом и међу Аустријом, о чему су Јосиф II и Катарина II толико сањали, и да се на хоризонту помаљају други задатци и друге невоље!

Глас о аустријско-турском умирењу нигде није примљен тако рђаво као у Београдском Пашалуку, где изгледа да се било утврдило мишљење како се тај пашалук неће више ни враћати под турску власт.¹ Кад се у почетку 1791 чуло у Београдском Пашалуку да ће се у њему опет повратити турска власт, отвори се агитација да се за Србе миром уговоре барем автономна права, као што их има Влашка, те да се Србија сама собом изабраним својим старешином управља и да се одреди колико ће одсеком султану давати, а Турцима да се непосредна управа над Ср-

¹ Осим онога што је о томе познато из моје студије у Гласнику XX „Прилог к српској историји око 1790“ и из Мемора проте М. Ненадовића, могу се к томе додати још и неколики записи из II књиге Љ. Стојановића „Стари српски записи и писмени“.

бијом више не враћа.¹ Место тога се чланом 1-им Свиштовског Мира изрече општа амнестија за становнике Црне Горе, Босне, Србије, Влашке и Молдавије који су у рату ма шта чинили противу свога старог господара, а чланом 10-им истога уговора нарочито се утврди *држање реда по границама и кажњавање оних који би против тога грешили*. О јањичарима или о каквој аутономији у Србији у тексту се Свиштовског Уговора не помиње ништа. Ништо је ипак учињено другим дипломатским средствима или иницијативом турске срединне власти која је смишљала општу реформу. Јер нови турски паша у Београду почне своју управу изненадним погубљењем Дели-Ахмета, пређашњег јањичарског старешине у Београдском Пашалуку. Растеравши обезглављене јањичаре који су спремни били да се такође у Београдски Пашалук враћају, он објави да се у тај пашалук јањичари више враћати не могу, ма да се по последицама види како та мера није потпуно извршена. Прота М. Пенадовић бележи како су кнезови из Београдског Пашалука »извадили хатишериф да у Београдском Пашалуку не буде читлук-сајбија̄ ни аг̄а (господара)² ништи њихових десетака него да *»се даје само саахијско и царско«*.³ Исти ха-

¹ Гласник XX, 60.

² То би били прави власници земље насупрот спахијама који су, као коњичи војници, имали само уживање одређених дажбина. Хатишериф би тај, по томе, значајно да је њима земља остављена у власништво самим држаоцима — Србима.

³ Мемоари, стр. 19. На стр. 44—45 помиње се опет хатишериф с тим да је у њему била уписана цифра пореза и да

тишериф од 1793 помиње се и у захтевима српским од 1804 године, нарочито по цифри данка и по праву обнављања црква и ма-настира које је у њему било записано. Оче-видно је да је било издато некакво засебно, по хришћане повољније уређење Београд-скога Пашалука, нама сад у појединостима непознато. И доиста под управом Абу-Бећир-паше (1792—1794) и нарочито под управом Хаџи-Мустафа-паше (1795—1801) уведе се у Београдском Пашалуку нови потпуно авто-номни ред под српским кнежинским старе-шинама, нека врста нове кнежинске автоно-мије, под врховном турском влашћу. Ради одбране од јањичарских напада, који су се редовно понављали, установила се, касније, под Хаџи-Мустафа-пашом, још и права на-родна војска, у којој су Срби били старешине.

При свем том није се мислило да је што постигао руско-аустријски рат од 1787—1792, јер су то све биле голе ситнице према ономе што се ратом постићи намеравало. Аустрија није била рада да уздиже автономни дух међу Србима, и ово се чинило тек да се боље осигура ред на граници и да се Аустрија откупи од својих ранијих обећања, када су јој српски устаници требали. Али ма да су Аустријанци изашли празних руку из тога рата и ма да је Турска прошла са свим јев-

је био на чувању у београдскога митрополита. У списима М. М. Вукићевића из петроградске архиве Министарства Иностраних Дела има писмо српских старешина од 3 маја 1801, писано из Остружнице, руском посланику у Цариграду, где се помиње харач по Ферману изданом 1793 године.

тино, — сами Турци узму озбиљно опасност из које су их у тај мах европски заплети случајно избавили.

У свих бољих људи у Турској завлада уверење да ће царство пропасти, ако се не укине јањичарска војска и ако се место ње не установи редовна, учена и дисциплинована војска по тадашњем европском начину. Султан Селим III (1789—1808) стави се на чело тога покрета још 1792, чим је рат с Русијом и Аустријом престао. Уза њ пристану најбољи људи царства. Још од времена последњег руског рата у том су правцу упућивали Турке и савети из Берлина, где се одржање Турске, због Аустрије и Русије, желело свима силама. Велики везир Коџа-Јусуф-паша, искрени поборник реформе, био је султану на руци. И у првој половини 1793 излазе већ поједине султанске наредбе о реформи војске, *низам-и-џедид* или *нови ред*. Исти се одмах почне остваривати, и њега ради се установе и нове дажбине. У исти мах се дигне и опозиција. Све живо скочи на тај нови ред и прозове га *џаур-талими* — невернички ексерцир. И јањичарима се нареди да уче ексерцир, и они, огледавши донекле, не пристану.

Покрет, започет у Цариграду против војне реформе, рашири се брзо у унутрашњост, и нарочито нађе одзива у пашалуцима Београдском и Видинском, као пашалуцима граничним, који су тога ради што су на граници претендовали на већа права у државини

земље. Тим су дошли у сукоб и са спахијама (коњичком војском), који пису радо гледали те нове тражбине, осећајући да им извор прихода слаби. Алај-бег и мула у Београду уморени су 30-ог јула 1793 димом и смрадом у Небојши кули, а на пашу се нападало. Али је све то одбијено.¹ С већим успехом се отвори отпор у Видину, где се на чело покрету стави човек даровит, умешан и срећан, Осман Пасван-оглу. Око Божића 1794 он заузме Видин град, огласи се као отворени противник реформе, истера султанске људе из Видина, оправди град и спреми се на одбрану, говорећи, наравно, да буна његова није против султана него против његових саветника. Тога ради се 1795 отвори око Видина, против Пасван-огла, читав рат, у коме Пасван-оглу одржи превагу над свима султанским војводама. Порти није остало ништа друго до да се наравнава с њиме. У Београду је, такође, следбеник Ебу-Бећир-паше Шахит-паша на ново покушао да у пашалуку васпостави јањичарски ред, али га је Porta одмах збацила, поставивши на његово место (у јесен 1795) Хаџи-Мустафа-пашу, одсудног противника јањичара а пријатеља реформе. Пасван-оглу се одмах спремио да нападне Београдски Пашалук и да збаци Хаџи-Мустафа-пашу и васпостави у Београдском Пашалуку јањичаре. У томе је времену Хаџи-Мустафа-паша организовао српску народну војску. Зимни

¹ Љ. Стојановић, Записи, II, 291.

1797—1798 године Пасван-оглове војске ударе на Београдски Пашалук (ударивши с већим планом и на друге крајеве), али успети не могу. Тада се српска народна војска добро покаже у одбрани пашалука, али до крајности раздражи турске фанатике против српских аутономних права, ма да су била веома малена. Године 1798 удари на Пасван-огла и на Видин силна султанова војска. У њој су биле и чете из Београдског Пашалука и из Босне. Али успеха није било, и у јесен 1798 београдска и босанска војска вратише се кућама.

У то време се отворио и рат с Француском (1798—1801) изненадним и једва појмљивим упадом Бонапартиним у Египат, који је Порту веома збунио и узнемирио. Међу осталим мерама које је изазвао овај заплет с Француском било је понуштање насипрам Пасван-огла и насипрам незадовољника јањичарских. Порта изда ферман како је муфтија, по закону, нашао за право и како султан допушта јањичарима да се могу слободно вратити на своју очевину у Београдском Пашалуку. Хаци-Мустафа-паша се уздао да ће ипак одржати ред, и то му пође за руком у пролеће 1800, кад у Шапцу јањичари самовољно убију кнеза Ранка Лазаревића из Свилахе. Али при крају 1801 јањичари дигну у Београду буну на Хаци-Мустафа-пашу, затворе га у град, и најпосле 15 декембра 1801 убију, за тим поубијају по Београду још више Турака које су сматрали за

пријатеље реда и противнике самовољства и насиља, а по том пашалук разделе међу собом на четири дахије, установивши у њему јањичарски и насилнички ред, какав управо није био никада. Пошто с главним вођем ове опозиције, видинским Пасван-оглом, није могла ништа да учини, Порта прими објашњења каква су јој форме ради дана од јањичарских бунтовника у Београду, постави (истом да се форма испуни) на место убијеног Хаџи-Мустафа-паше за везира Ага-Хасан-пашу, пусту сенку, старца без воље, који је раније био јањичарски старешина, а јањичарским дахијама остави да чине што су започели, рачунајући, као што је у таким приликама обичај на Порти, да ће други пут, згоднијом приликом, мир и ред васпоставити и злочинце казнити.

Тако Порта у Београдском Пашалуку напусти самовољи насилничкој без икакве одбране не само Србе него и Турке спахије и многе поштене људе који су били за ред и законитост. Насиљима дахијским одмах су с почетка подлегли и изван Београда многи добри Турци у пашалуку. Србима је груба насилничка дахијска управа у пашалуку вратила се након пуних 12—13 година реда и полу-автономије (почињући од 1788, кад је власт аустријска турску заступила).

Ни једни ни други нису били вољни нимало расположени да драговољно трпе отми-чарско насиље.

Још 1802 спахије покушају да буном узбију дахије и да поврате закониту султанску власт. Један им покушај у Пожаревцу буде у крви угушен. Они наставе своје спреме за устанак против дахија, придобијајући људе и спремајући муницију, и стану преко својих људи на Порти радити против незаконитог стања у Београдском Пашалуку.

У јесен године 1803 Хаџи-Мустафа-пашини пријатељи отворе веома живу агитацију да на устанак спреме Србе из пашалука. Нарочиту су радњу били развили преко Алексе Ненадовића у Ваљевском Округу и преко Карађорђа у Шумадији. Дахије су осећале сву ту радњу још пред јесен 1803. Али кад око Божића 1803 сазнаду да се озбиљнија преписка води између Хаџи-Мустафа-пашиних пријатеља и српских старешина и да се све руководи из суседних крајева Аустрије, дахије, страхујући може бити највише да се буна против њих не извргне у аустријску окупацију или освојење, смисле план да побију све знатније Србе, у намери да тиме хришћане у пашалуку обезглаве и поплаше и таквим начином устанак онемогуће.¹ Овај паклени насмички план дахије

¹ Маја 3-ег 1804 српске су старешине писале из Остружнице рускоме посланику у Цариграду: како су се дахије поврх свега зла договориле биле да побију све кнезове, кметове и старешине и осим њих све мушкарце старије од пет година, и како су у један дан — месеца јануара — побили на 150 кнезова и других одличних људи. Како се народ спасавао бегством у гору и у шуму, много га је изгинуло и од зла времена. М. М. Вукићевића Писма из петроградске архиве.

стану извршивати последње јануарске недеље 1804. Дахија Мехмед-Ага Фочић 23 јануара 1804 погуби у Ваљеву Алексу Ненадовића и Илију Бирчанина (за које се мислило да би постали вођи устанка), окривљујући их да су радили да у Турско Царство доведу Аустријанце и буну против својих господара да дигну. Истих дана дахијски људи исеку по пашалуку још гомилу поглавитих људи, где су кога дохватити могли, али у исти мах узбуне цео народ. Многи им знатни људи измакну и одметну се отворено против њих.

Такав случај био је с Карађорђем Петровићем из Тополе, на којег су били пошли да га убију у његовој кући у Тополи, последњих дана јануара 1804. Карађорђе и Станоје Главаш с осталим пријатељима из Шумадије, поглавито из Јасенице, шумадијског средишта, ставе се на чело правом устанку српском, без обзира на раније спремани посао с Хаци-Мустафа-пашиним Турцима.

Та два човека, Карађорђе и Станоје Главаш, истакли су се самим приликама као представници и вођи народнога оружаног отпора.

Не припадајући ни кнезовима, ни богатанима, ни свештенству, Карађорђе је био као сточни трговац и домаћин у тесној вези с њима свима по самом патријархалном начину ондашњег сеоскога живота. Као стари војник и човек веома енергичан и одлучан, по томе нарочито познат у народу, Кара-

Ђорђе је својом одлуком, својом личношћу и положајем представљао средњи, енергични и многобројни, лако покретљиви сеоски staleж српскога народа, ону масу која више није могла подносити, „спротињу рају“ Вишњићеве несме. Како није био ни међу кнезовима ни међу богаташима, као што рекосмо, нити су какви год лични интереси имали да га склањају на мирољубиву политику, Карађорђу се, по његовим војничким навикама, лакше но и коме другом било одлучити да поведе напред све који више нису хтели да трпе и да подносе. А тако је у тај мах осећао цео народ. Станоје Главаш, чувен хајдучки харамбаша, познат на све стране по Шумадији, оличавао је хајдуке, које је народна невоља тада у први ред истицала. С тога се, по тим особинама, с пристанком и најмирољубивијих људи, првих дана фебруара 1804 истакну у први ред та два човека, објавивши, с пиштољем у руци, прави отворен чисто српски устанак против Турака, пуштајући о њему глас на све стране и делом и порукама.

Пошто је сва земља насиљем већ била до крајње мере и огорчена и раздражена — устанак се заиста одмах распламти скоро у свима крајевима Београдског Пашалука. Око 14—21 фебруара 1804 збор шумадијских четовођа и одличнијих људи у Орашцу (на граници Београдскога и Крагујевачкога Округа) избере устанку за врховног вођа — Карађорђа Петровића из Тополе.

Кад се, дакле, све једно на друго узме, јасно ће се видети како српски устанак 1804 није постао нити због опадања Турског Царства, нити због руско-аустријског рата 1788—91, него због турске међусобне распре и из последица целокупног ондашњег положаја и грозничавог расположења целе Европе, које је допирало и до Балканског Полуострва.

Очевидно је како устанак српски не би имао прилике да плане, да суревљивост европских сила спрема евентуалних добитака Аустрије и Русије и Француска Револуција својом са свим новом политичком струјом нису нагнале Аустрију и Русију да напусте освајања и да се с Турском измире. Осим тога српски устанак не би имао повода да букне, да се у Србији могло одржати стање кнежевине аутономије и искључења јањичарског реда из ње, које се основало 1792 с повратком турске власти у Београдском Пашалуку.

Реформа у Турској, започета 1793; отпор који су јој подigli јањичари; енергично истицање и буна видинскога наметника наше Пасван-огла против султана — узроци су што се у целој Турској затамасао реформни и антиреформни покрет у војсци, који се сукобљавао с целим традиционалним средње-вековним поретком у царству. И док се тај покрет ломио у Цариграду и по областима, делећи и старо и младо на две стране, на страну царску или реформну и на страну јањичарску или бунтовничку, Пасван-оглу је

јунаштвом и својом политичком вештином постизавао успехе чудновате, покушавајући непрестано да у свој покрет увуче и Београдски Пашалук. Султан и Порта дуго су се бранили од ове напасти; чинили су што су год могли, да не упусте погранични с Аустријом Београдски Пашалук самовољним и насилничким пријатељима старо-турске Пасван-оглове странке. Наполеонов изненадни упад у Египат од године 1798 нагнао је Порту да Пасван-оглу 1799 попусти и да тргне натраг дотле тврдо држану забрану Београдског Пашалука јањичарима.

Из свих ових узрока заједно начинило се у Београдском Пашалуку стање скроз противно хришћанским повластицама од године 1792—3. Отпор томе насилном повраћању старог турског самовољног реда изазвао је у почетку 1804 пламен општега устанка и отворно огорчену борбу међу Србима и јањичарима у првом реду.

Може бити да би све то окренуло другим путем, да је Аустрија Свиштовским Миром уговорила за Београдски Пашалук — Србију — аутономију као у Влашкој, о чем је трношки архимандрит Стеван Јовановић толико настојавао. Нећемо ни да се упуштамо у нагађања зашто се то није учинило; — али је веома поучно како половне мере, предузете као у накнаду за оно што се тада није учинило, нису могле излечити зло којему су намењиване, и како се аутономија сриска

у Београдском Пашалуку ипак образовала и сазрела, и то путем од Аустрије независним, и против воље њене. Тако су донели даљи догађаји и чудновата игра европске политике међу 1807—1812 годином

II

**Успевање српског устанка. Бећир-пашино мирење
и Гушанац-Алија. Посредовање влашких кнезова.
Идеја ослобођења.**

Као основица устанка утврдила се одмах у почетку међу српским устаницима *борба против султанових одметника*. Формулисала се и девиза за васпостављење отмичарски погажених полу-автономних и личних права и за обезбеђење њихово од сваке насилне и самовољне промене.

Ма да су насилним дахијским нападом Хаџи-Мустафа-пашини пријатељи или — како се онда у краће звало — султански, царски или добри Турци изгубили вођење устанка, које су ради били да задрже, опет они остану у пријатељству са Србима, јер су налазили да нови програм српски такође одговара султановим мислима. С тога су они знатно потпомагали устанак у Цариграду, у околних паша, па чак и личним учешћем у четама, соколећи тиме народ да радије пристаје за четовођама.

И заоста, борба се развијала међу дахијама и четовођама српским као некакав двобој, без икаквога учешћа и службенога

мешања нити од стране Порте нити од стране околних паша. Хаџи-Мустафа-пашини пријатељи чинили су и на Порти кораке у корист устаника, како лично од своје стране, тако и од стране устаника као неки њихови пуномоћници. Вук Ст. Караџић приповеда како су такве кораке на Порти чинили: Хасан-бег, бивши за Хаџи-Мустафа-паше тевтер-џехаја у Србији; Вели-ефендија, бивши џехаја-бег, и Ибрахим-бег Видајић из Зворника, узевши у своје друштво, као од стране Срба, старовлашкога кнеза Јована Рашковића.

Много знатнији су од тога кораци ваљевских устаника, поименце проте Матије Ненадовића, да се изради помоћ Аустријскога Двора. У почетку марта 1804 прота се од стране устаника за помоћ и посредовање обратио преко граничарске Војне Команде и преко карловачког српског митрополита Стефана Стратимировића. Услед тих корака аустријска власт из Беча нареди ђенералу барону Ценејну, славонско-сремском граничарском команданту, да позове и српске устаничке старешине и београдске турске поглаваре и вође, те да покуша да их измири. Ђенерал Ценејн изврши то 28 априла 1804, позвавши у Земун и једне и друге. Покушај је остао бесплодан, јер Турци нису хтели да приме српске захтеве којима се дахијска владавина нарочито имала уништити и казнама жигосати. Тога ради обе стране учине кораке у Цариграду. Дахије и њихова странка пошљу у Цариград на Порту пређашњег му-

хасила Сулејман-агу и везирова хеџаја-бега Ибрахим-бега, да на Порти објасне шта се ради у Београдском Пашалуку. Чувши за то Срби, одлуче и они у Остружници да предузму такође кораке у Цариграду. Једно је било писмо митрополита Леонгија цариградском патријарху од стране целог народа, да молбу народну глава цркве достави султану. Истога тога дана старешине су се обратиле другом молбом (3 маја 1804) руском посланику у Цариграду, да им такође помогне. Руски посланик је ту молбу послао министарству у Петроград.¹ Не знамо за сад шта је у тај мах чинио Двор Руски, али је Аустријски Двор заиста издао налог своме посланику у Цариграду да се за Србе заузме у смислу поправке њихова стања. Пошто су оба та двора била још од 1780 у савезу, у лето су 1804 измењане мисли међу кабинетима бечким и петроградским о српском устанку у Београдском Пашалуку.

Устанак је, међу тим, ишао напред. Марта 6 (на Беле Покладе) Срби узму Рудник и Ваљево и очисте готово сва села и већи део паланака у пашалуку, северно од Мораве. Одмах за тим почне се опсада Шапца (11-ог марта), Београда, Смедерева и Пожаревца. Око половине априла сврши се са Шапцем и с Јагодином, и војска се са тих места стানে прибирати к Београду. У мају се и с почетком јуна сврши и с Пожаревцем и са Сме-

¹ М. М. Вукићевић, Нешени из петроградских архива.

дерево, и сва се устаничка војска прибере к Београду, на коме почне редовна опсада, колико се могло без топова (јер су у Срба тада била само два мала топа). Има траг да је Карађорђе нешто позније био уговорио с Гушанац-Алијиним крцалијама да заједнички ударе на дахије у Београду и да од њих Београд очисте. Карађорђе је тражио новаца да се за тај план снабде муницијом. Али изасланик Портни пресече тај посао већ у извршењу, јер су Карађорђе и Гушанац један другом и таоце били дали.¹

У тај мах, јуна 1804, објави се и српским устаницима и Турцима јањичарима у Београду да од боја престану. Султан је, услед свију обавештења која су се дотле била прикупила на Порти о заплету у Београдском Пашалуку, био одредио босанског везира Бећир-пашу (као што се у једној земунској записци помиње, онога истог који је 1792 извршио искључење јањичара и увођење полуавтономних рефорама у Београдском Пашалуку), наложивши му да те нереде утиша. Упутства, дата Бећир-паши том приликом, нама су данас непозната. Задовољни срећним ратовањем и држећи готово цео пашалук под својом потпуном влашћу, Срби се овоме нису много обрадовали — али опет зато учине све што је искао турски ред, дочекају Бећир-пашу како треба, и стану се показивати како су вољни да његове наредбе послушају.

¹ М. М. Вукићевић, Исписи из петроградских архива.

Око 20-га јула Бећир-паша стигне на Беле Воде код Жаркова позади српске опсадне линије око Београда. Дахије одмах утеку из Београда низ Дунав. Горе поменути Карађорђево договор с Гушанцем њима је такође био познат. Али Бећир-паша нареди те Срби у Адакалу дахије стигну и потуку. То је извршено 25 јула 1804 у вече. Бећир-паша потом уђе у град Београд. Место Ага-Хасан-паше, који је за дахија био сенка од везира, постави се нови везир, у лицу пређашњег мухасила (највишег чиновника финансијског у вилајету) Сулејман-паше (кџега су дахије после земунских преговора биле послале у Цариград), а Бећир-паша се стане мирити са Србима на основици оних истих полу-автономних рефорама које је сам био увео у Београдском Пашалуку, пошто су 1792 изашли из њега Аустријанци. Пред Бећир-пашом су била тада два задатка, — један: да погубљењем дахија замаже очи српским старешинама и да гледа да се Београдски Пашалук врати у ред који је био од 1792—1801, нарочито под везиром Хаџи-Мустафа-пашом, у коме су Срби били веома задовољни, а Турци су опет све имали у својим рукама, и други: да упуштену државну власт у самом Београду међу Турцима опет узме у султанске руке.

Видећемо како му ни једно ни друго није пошло за руком.

Не одмичући се од старих обичаја турских државника, Бећир-паша почне одмах обећавати да ће изградити у Цариграду све

што Срби желе (осим странага јемства за реформе које су Срби такође веома живо тражили), а међу тим стане одмах повраћати стари ред, уздајући се да најлак, тим путем, послове уведе у њихов пређашњи колосек. Опасна линија око Београда распусти се, и у Београд се стане ићи као и пређе, као да би мир био потпуно повраћен. Како Бећир-паша, као цареву изасланику, тако и београдском везиру и Гушанцу-Алији, као војничком заповеднику, Срби стану опет давати у природи и у новцу што им је припадало као султанским чиновницима. Турци опет изашљу муселиме у све нахије, да заједно са Србима суде. Спахије стану опет излазити у своје земље и почну купити уобичајене десетке. Срби изберу двадесет нових кнезова који ће у народу порез купити, и Бећир-паша их прими и (по турском реду, у име потврде) кафтанима огрне. И међу српским старешинама и свуд у околини мислило се да се после погубљења дахија Србија умирује. Влашки кнез К. Испланти, који се с патриотичне грчке тачке јако интересовао за ослобођење хришћана, и патријарх из Цариграда послали су своје изасланике, да Србима честитају успех. Остала су ипак неизвршена два захтева српска: један о јемству аустријском (или друге које силе) да ће се та права заиста држати, за који Бећир-паша није хтео да чује, и други о постављењу једног врховног српског кнеза, који би међу везиром у Београду и српским или окружним кнезовима

посредником био и у ком би се оличавала автономија и јединство целе области.

У Београду пак Бећир-паша не мога сачувати ни углед ни слободу пред Гушанац-Алијом, заповедником крцалија, који је повукао за собом све Турке и пред којим су ишчезли и султански изасланик и београдски везир. Имајући силу у рукама, Гушанац-Алија тражаше неисплаћене му награде, о којима се с дахијама био погодно, и Бећир-пашу не пушташе из руку, докле му се дуг не исплати.

Тако перед и непослушност међу Турцима у граду београдском, који им је у пашалуку био постао последње уточиште, помагаше на ново Србима да се ни они потпуно не умире и да власт над земљом и народом, стечену с оружјем у руци, ни по што не упуштају. Ферман или хатишериф, за који Бећир-паша говораше да га очекује из Цариграда, не долажаше никако, и нико не знађаше шта је управо Бећир-паша јављао или предлагао Порти у Цариграду. Бећир-паша сам 16 октобра отпутује натраг у Босну с малом пратњом, пошто су га Срби готово откупили од Гушанца. На скоро по том, 21 октобра 1804, оставио је Београд и пређашњи везир Ага-Хасан-паша. Остали су, дакле, у Београду Гушанац, који се сам сад начинио оно што су пређе биле дахије, и Сулејман-паша, који је услед тога у свему и свачему заступио Ага-Хасан-пашу. Нити фермана из Цариграда, нити старешина у Београду који би га поштовали и извршили. Према томе и

Срби стану добро чувати оно што им се у рукама затекло.

Српска се основица са свим измени успесима, током борбе, немоћу турском да ново стање ствари уведу у живот, општим нередом у Турском Царству и утицајем других политичких идеја.

Из покрета који је изазван изненадно, простим очајањем, у намери да се само живот и лични опстанак спасу, кад је срећним током борбе испало да је од 13 округа пашалука 10 било осим Београда са свим чисто од Турака, развије се само собом помишљање на право ослобођење и на васпостављање старе државе српске. Свештеници и остали школовани људи, који се почеше купити под новоподигнутим заставама, први почеше мислити на те узвишеније народне жеље. Јањичари ишчезаваху, а место њих се истицаше турска сила и турски општи неред целим целцати, онаки како их је била створила мутна прошлост, пуна насиља и самовоље. Књижевни и школовани људи стадоше мислити на Русију, тако сродну по језику и по вери, и на начине како да се за ослобођење српско њена помоћ потражи. На то се помишљало још јула 1804 у опсадном стану око Београда. М. М. Вукићевић је нашао у петроградској архиви молбу цару руском, коју су српске старешине потписале 15-ог јула 1804 у логору код Топчидера, где моле за помоћ код султана, да би се само васпоставио ред, и где говоре да им султан обриче опроштење

девет година пореза, а они би ради били само да буду мирни од султанових одметника. Из тога се види колико се држало међу Србима на страну јемство и колико су дубоко неповерење имали и у најповољнија турска обећања. Стога, кад Бећир-паша оштро одбије тражено инострано јемство Аустрије за нову погодбу међу Портом и Србима из Београдског Пашалука и пошто и Аустрија са своје стране, желећи да спрам Турске остане коректна до краја, одбије свако непосредно учешће у овим српско-турским преговорима¹ — Срби упуте у Русију 1 септембра 1804 депутацију, у којој су били прота М. Ненадовић, Јов. Протић (из Пожаревца), Петар Новаковић Чардаклија (из Призренско-Охридскога краја), бивши аустријски официр, ожењен Рускињом. И у које је време Бећир-паша полазио из Београда патраг у Босну, готово усамљен, у то је време и ова депутација била већ приспела у Петроград.

На Порти су се једнако ломили шта да раде с Београдским Пашалуком и са српским устанком у њему. Ма да су једно време били расположени да, по саветима Бећир-пашиним, потврде што је он налазио да би требало учинити Србима у том пашалуку, на послетку надвлада мишљење да се још причека, пошто су се бојали нових захтева у том правцу из других хришћанских области. Најновији из-

¹ У том су смислу српски изасланици 3 новембра 1804 изјаснили се кнезу А. Чарторијском, министру иностраних дела у Петрограду. Исписи М. М. Вукићевића из петроградских архива.

вештаји које је Порта 1804 добијала о стању ствари у Београдском Пашалуку нису били веома утешни. На Порти се осећало да је покрет у Београдском Пашалуку само букнуо против дахија, али да се он веома брзо искрено против турске владавине у опште, и да је то његова права тежња. Захтеви иностраног јемства и врховног кнеза у томе су Порту само утврђивали. С тога се у јесен 1804 одлучи на Порти да се кнезови влашки и молдавски К. Иисиланти и Мурузи позову да преко својих људи утишају побуњене Србе и на миран их живот склоне. Уздање Портино у те људе није било са свим оправдано. К. Иисиланти није желео да се устанак у Србији смири, него да изазове нову руско-турску војну и да послужи поводом или примером и к ослобођењу Грчке, ономе баш од чега се на Порти највише страховало. Кнез Мурузи је више рад био да Порти савесно послужи. Али га је К. Иисиланти одлагањем и развлачењем (зими 1804—1805) вештачки изиграо, тако да су њихови изасланици са својим опоменама по молбама Портиним стигли у Београд у априлу 1805, читава три месеца после повратка горе поменуте српске депутације из Русије, онда баш кад су се српске старешине, по саветима петроградским, договарале како да пошаљу депутацију у Цариград и како да тамо траже права још већа од оних што су 1804 тражена од Порте и од Бећир-паше. К. Иисилантијево и Мурузијево посредовање у корист Порте остало је,

дакле, гола форма. К. Инсиланти је то и хтео, да би му само код Порте права клетва била. У добрим везама с руским министарством, желећи сам заплете и нов рат, а о свему добро извештен, он је знао куда су се упутиле ствари. И тај њихов правац био је са свим погодан даљим његовим рачунима.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋА“
ПЕШОВАЦ

III

Српска депутација у Петрограду и по том у Цариграду. Хафис-пашина и по том Ибрахим-паше Бушатлије мисија за угушење устанка у Београдском Пашалуку. Ичкови преговори. Заузеће Београда и предаја Шапца.

Видели смо у претходном чланку како су српски послони у Београдском Пашалуку ушли узиму 1804 у стању потпуно нерасправљеном, пошто је и Бећир-паша отпутовао у Босну. И Срби и Турци (без разлике) остали су с оним што се коме затекло у рукама.

Међу тим је српска депутација с крајем новембра стигла у Петроград. Руско је министарство имало ранијих извештаја о устанку и из Беча, у саопштењима аустријског министарства, и из Цариграда, и из раније посланих представака српских устаника. Раније српске представке биле су, више или мање, молбе за посредовање и за помоћ у опште. Представка српских изасланика у Петрограду већ је имала опширнији и одређенији значај. Обраћајући се 3-ег новембра 1804 министру иностраних дела, кнезу А. Чарториском, српски су изасланици тражили

помоћи у муницији и у војсци, у искусним војним људима и у новцу. Изасланици су у свом акту, поднесеном поменутог дана, представљали руском министру да би се с таком помоћу од Русије дело српског ослобођења свршило много брже но што се очекује, и за тренутак би турски јарам стресле све турске области у којима Срби живе. Иначе се признаје султаново врховно право на умерен данак. Руководећи се поносом што су они својом властитом снагом, без ичије помоћи, савладали дахије, Срби нуде да у њихове дужности султану, осим плаћања данка, уђе још и нова дужност: да свагда војују на султанове одметнике, где би год то затребало. Идеја иностране гаранције за оно што би они погодбом од Турака задобили, једнако их је тиштала, и пошто им се Аустрија на такe молбе и понуде није ничим одазвала, српски изасланици моле Русију, као сродну по вери и по језику, да поради те да се у Србији установи самостална српска управа на прилику оне на Јонским Острвима, под непосредном руском заштитом, и моле да се што пре пошаље у Србију руски консул, који би имао да послужи као посредник и јемац мира међу Србима и међу „добрим“ Турцима.

Тим је први пут са свим јасно и искрено, министру православнога цара, исказан програм српских устаника. Русија се у тај мах није налазила у положају да би могла употребити своју снагу за остварење помену-

тога програма, али је програм у главном примала с отвореном симпатијом. Кнез А. Чарториски, тадашњи министар иностраних дела у цара Александра I, предложио је цару: да се српски устанак у неколико помогне новцем, како би истрајао докле Порте не пристане да у Србији ред воспостави задовољењем народних захтева; да се руски посланик у Цариграду извести, те да и сам на Порти ради у томе правцу. Још је министар предложио цару да се двојица депутата врате у Србију, те да однесу народу извештај како је на Порти наређено посредовање руског посланика и како они треба до даље наредбе из Петрограда да остану под оружјем, утврђујући се колико могу, али да на Порту пошљу преко депутације или иначе молбу, у којој би се нагласило како они желе и даље остати верни султану и како ће данак исправно плаћати, али да моле за право да се могу управљати својим властитим чиновницима и да се из њихове земље изведу сви турски војници. Они би се, међу тим, обавезали не само да сами свој крај бране од буитовника, него би вољни били да то чине и у околним областима где би год затребало, примајући дужност да на случај рата држе спремих до 5000 војника, који би са својим вођама ишли на војну по заповести Портиној, куд би се год наредило, осим на једноверну Русију. Додавало се да се за уговор у таквом смислу, ако би на њ

Порта пристала, изради и јемство Русије и Аустрије.¹

Тако је о Србији предлагано цару Александру I с крајем новембра 1804. Пошто је 28 новембра 1804 издата министарству финансија наредба да за ове послове и за потребу српских изасланика стави на расположење 3000 дуката, види се да је цар Александар у целини примио предлог кнеза А. Чарториског. Од српских изасланика кренули су се натраг у Србију, по горе наведеној наредби, 14 децембра 1804, прота М. Ненадовић и Јован Протић; П. Н. Чардаклија је с Божом Грујовићем остао још неко време у Петрограду, па је отишао у Букурешт, да онде чека изасланике за Цариград, а Божа се тим путем вратио у Србију.

Докле је оваким начином српски посао у Петрограду учинио огроман корак напред, на дому је, као што смо горе већ назначили, све остало по староме. Али већ то што се с турске стране ништа није чинило — изазивало је промене и на једној и на другој страни, које су после служиле само као помоћ ономе што се из Петрограда смишљало и поручивало.

По своме старом обичају, Турци се нимало нису користили временом. Њихово колебање да Србима првашње умерене захтеве признаду, као што су пред јесен 1804 у изглед стављали, у толико је мање било

¹ М. М. Вукићевић, Ценик из петроградских архива.

оправдано, у колико се у Београду живље показала њихова немоћ да међу самим Турцима воспоставе ред и да наредбама централне власти прибаве потпуну послушност и тврђу бар међу својим најближим људима. Узалуд су Турци желели да у Београдском Пашалуку поврате стари ред и да хришћане оклевањем и лепим начином потчине, кад су хришћани видели и њихову неискреност, сувише провидну, и њихову слабост и рђаву вољу да што чине против необузданих фанатика своје вере. Срби су добро видели да се старинско самовољно и пусто турковаље ипак више цени у срцима Турака, и оних што су тобоже одани правди и умерености, него признање каквих било права хришћанима, јер им је то до краја било и неповољно и одвратно.

Срби су, међу тим, као организована целина снажили се већ тим што су толико време држали десет округа Београдскога Пашалука у потпуној својој власти, и што је временом, из дана у дан, расло њихово самопоуздање. После одласка Бећир-пашина, ствари господар Београда, Гушанац-Алија, крцалијски старешина, побрати се и измења поклоне с Карађорђем, с Јаковом Ненадовићем и с Јанком Катићем, и тако се и међу њима начини неко примирје, које је трајало све до у лето 1805, готово до сукоба с Хаџис-пашом. Давнашња жеља српска да им се у сеоски живот Турци не мешају беше постала дело. Како за градове они ни

онако нису марили, јер су готово све старешине били сељаци, а у градовима су махом становали Турци, — српске су тадашње жеље биле извршене у оном што су у рукама имали. И у толико им се теже то из руку испуштало, што им је слађе било. На ту основу лако је било прионути жељама и идејама школованих људи о васпостављању државе и слободе српске. Нешколоване старешине знале су то такође из народних традиција и песама и осећајући по инстинкту да њихову послу нешто недостаје, лако су пристајали на сваку нову мисао, која би тражила да се продужи и утврди што они беху тако срећно започели и што им се тако било ослатило. Слост пуне независне власти над земљом и народом и понос да се то стекло оружаном руком вршили су своју привлачну и залосну снагу над овим даровитим синовима патријархалне словенске природе.

Сиремајући се у пролеће 1805 да по саветима из Петрограда пошљу у Цариград депутацију, која би тамо, користећи се помоћу и посредовањем рускога посланика, изложила захтеве народне, српске се старешине у априлу састану на скупштини у Пећанима више Остружнице, где су хватани рачуни потраживања српског од Порте за трошкове у борби против султанових одметника дахија и где се већало шта да се преко депутације тражи као захтев народни од Порте и од султана. Нико тада још није мислио да одриче ни султанску врховну власт

ни плаћање султанских дажбина. Прота М. Ненадовић прича како су баш на тој скупштини у Пећанима расправљани харачки и порески рачуни пашалука и како су новци предавани с одбитком трошкова на узбијање дахија и на одбрану од насиља њихова. Пристајали су Срби и на врховну власт султанову и на данак, с једином погодбом да с турским чиновницима и службеницима никаква посла немају.

Тако су на тој скупштини 1-ог маја 1805 потписана пуномоћства изасланицима за Цариград: проти Алекси Лазаревићу из Шопића, Стефану Живковићу и П. Н. Чардаклији, који их је очекивао у Букурешту. Истога дана потписана је на истој скупштини велика адреса захвалности цару руском за свеколико добро које је Србији учињено.¹ И изасланици се преко Румуније одмах крену за Цариград.

Сви ти узрци заједно, а нарочито повољан одговор из Русије, којег се значење у тај мах у Србији преувеличавало, учинили су да је са свим сазрела и потпуно се формулисала српска жеља за ослобођење. Срби су тада рачунали готово у тврдо да ће добити тражена права, кад им је заузимање у Цариграду из Петрограда обећано. С тога почну мислити да цео Београдски Пашалук заузму. Узело се као повод што су се у три још неочишћена округа, у Ужичком, По-

¹ М. М. Вукићевић, Исписи из петроградских архива.

жешком и Сокоском, били нагомилали јањичари из суседних ослобођених округа. Њихова се претња и јеткост показивала овде онде на југозападним границама ослобођених округа. С тога српске старешине, пославши изасланике у Цариград и захвалну адресу цару руском, смисле да и те округе очисте, те да цео пашалук, осим Београда, саставе под српску народну власт. Негде око тога времена без сумње се прекинула и она турска управа, која се, по земунским извештајима, после смрти дахија била васпоставила у Србији по варошима и по паланкама.

А последица је свих тих корака, који ни Турцима нису остали сакривени, била што је и Порта, у пролеће 1805, почела већ да српски устанак у Београдском Пашалуку цени много оштрије но прошле године. На Порти се брзо опазило да се српски устаници не боре ни против султанских одметника ни против насилника толико колико против турске власти у опште. Највећи доказ за то било је тражење иностраног јемства и пиљање депутације у Петроград. Поред свеколиког кријења Порти је ово последње познато било. А још се не зна којег су времена издане наредбе Хафис-паши у Нишу, да с војском пође у Београдски Пашалук и да у њему ред васпостави. Хафис-паша је био смислио концентричан напад на Србију, из Ниша, из Ужица, из Смедерева, а може бити и из Карановца. Тога ради су Ужице и Смедерево зарана покварили пређе уго-

ворени споразум са Србима, а у Ужице су дошле јањичарске чете. Срби почну у јуну, нападањем на Карановац, који 29 јуна узму. И напад на Ужице сврши се 20-ог јула повољно по Србе. Последица ових војничких дела било је потпуно ослобођење Ужичког, Пожешког и Сокоског Округа. Тако је тада, јула 1805, у српску власт дошао цео Београдски Пашалук.

Пошто се очекивао и главни напад од Ниша, преко-моравска војска, под командом Миленка Стојковића и Петра Добриња, утврди се на Иванковцу, на десној страни Мораве, недалеко од Ђуприје. Карађорђе се смести с већом војском на Гиљу код Јагодине. Хаџис-паша удари с главном силом од Параћина, с намером да устанак смрви и Београдски Пашалук поврати у ред. То су били први војнички кораци саме Порте против устаника, и у њима се видело како је Porta мислила о устанку и зими и у пролеће 1805. Кад 6-ог августа 1805 Хаџис-паша удари на Иванковац, Карађорђе пређе Мораву и Хаџис-паша се са свим сломи и разбије на Иванковцу и на Параћину 6-ог и 7-ог августа, тако да се одмах повукао патраг к Нишу. У скоро по том Срби се користе неком свађом с Турцима Смедеревцима и у почетку новембра истерају Турке из Смедерева и уселе се у тај град.

Док се тако радило у Србији, изасланици у Цариграду, наравно, нису могли ништа свршити. Они су у министарству у

Петрограду (7-ог децембра 1805) казивали како су имали налог: да у Цариграду траже да се Србима у руке преда цела управа земље (заједно с градовима), тако да се Турци ни у што не мешају; да се из Србије истребе немирни Турци, а трговци и остали мирни Турци да могу и даље у Србији становати; да султан код Аустрије изради да се обуставом давања хране нагнају Турци у Београду и у Шапцу да се такође покоре. За горе поменута права, говорили су изасланици у Петрограду, они су имали налог да данак и повећају с којом хиљадом гроша и да приме обавезу да по султановој заповести Србија војује у Европи против његових бунтовника. Изасланици су саопштили да су у овом смислу молбу за султана предали 1-ога јуна 1805.¹ С других страна знамо да је та молба предусретнута рђаво, јер је само потврдила што су Турци знали с других страна. У оно исто време кад су Срби више Куцрије разбили Хафис-пашу, знало се у руском посланству да је време да се спасавају српски изасланици, те се они 11-ог августа укрцају на руску лађу и отплове у Одесу, одакле су 13-ог октобра 1805 у Петроград приспели. Они су се одатле вратили у Србију тек у пролеће 1806 године.

Може се мислити какав су утисак гласови о несрећи Хафис-пашиној учинили у

¹ М. М. Вукашевић, Исписи из петроградских архива.

Цариграду. Порта одмах нареди румелијском валији Ибрахим-пашин од Скадра и босанском везиру да дигну свуколику војску од Румелије и од Босне, па да устанак у Београдском Пашалуку угуше. Тога ради је Турска и од Аустрије моралну помоћ тражила. Заповести о новом војевању издате су одмах у јесен 1805, с тим да се још те зиме стане спремати све што треба, па да се на Београдски Пашалук удари рано с пролећа. Карађорђе је још 30-ог новембра 1805 са старешинама јављао цару Александру како се султан на Србе расрдио и како се против Србије купи безбројна турска војска по Бугарској и по Босни. Турци у градовима у Србији, који су готово сви начинили били као неке привремене уговоре с устаницима да на миру живе, повуку се натраг и покажу да настаје ново стање, по коме су српски устаници у сукобу не више с одметницима и дахијама него с целим Турским Царством. И београдски мир с Гушанцем Алијом, крцалијским заповедником, који је трајао више од године дана, прекине се, а тако и онај са Турцима Шапчанима. Обе стране заузму положај пажње и неповерења. Опсада Смедерева, која је одмах те јесени настала, послужила је згодном приликом за међусобно чешће договарање српских старешина и за гдекоје заједничке кораке.

Договори су узели за предмет и дипломатске и војничке кораке. Уза све јунаштво српске су старешине увек знале да је њи-

хова војничка снага недовољна и да се у њу за све случајеве поуздати не могу. С тога се увек много полагало на помоћ великих држава које су Турској могле законе прописивати. Русија и Аустрија су биле те државе за које се мислило да једине могу помоћи.

Још ваљда испод Смедерева, у јесен 1805, Карађорђе се обраћао за дипломатску помоћ влашком кнезу К. Ипсилантију. Овај је 3-ег новембра 1805 извештавао рускога министра иностраних дела, кнеза Чарториског, напомињући му како је упутио Карађорђа да се обрати Италиском, руском посланику у Цариграду. И то је извршено, али је Италиски о томе само известио свога министра, тражећи упутства. Мало позније, 30 нов. 1805, српске су се старешине (Карађорђе и прота М. Ненадовић) молили царевима аустријском и руском да помогну Србији. У почетку јануара израђена је на скупштини нова представка (од 12 јануара 1806) о правима, и упућена је царевима по нарочитим изасланицима, који су у половини фебруара 1806 у Бечу саслушани. Услед тога су од стране Русије и Аустрије чињени нарочити кораци у Цариграду. Цар Франца се и личним писмом обраћао султану. Али ти кораци нису имали успеха. С крајем 1805, после Наполеонових победа на Аустерлицу над Аустријанцима и Русима и после аустријског пожунског уговора о Наполеонову заузимању некадашње млетачке Далмације,

положај се у Цариграду са свим промени. Утицај Француске у толико се већма снажио, што се она према Аустрији и Русији силнија показивала. Турци су се тада још много уздали у тај политички појав.

Много већу вредност од ових дипломатских корака имали су у пракци кораци војнички, које су српске војводе смислиле у исто време, и ако су се, може бити, у њих мање уздале.

Тада је смишљен начин одбране, славан и достојан хвале у сваком погледу. Српске старешине одлуче да ради одбране од новог напада који је на њих Порта спремала поћу сами нападу на сусрет што пре и изненада, зими, кад Турци обично не ратују, и да тим уједно рашире своју област, нарочито с источне и јужне стране, откуда су се и имали падати најсилнијем нападу. Тако се истом тада, пред крај 1805, када се Турска спремала да устанак коначно смрви, почело ломити с Београдским Пашалуком и помишљати на ширу српску отаџбину. Изгледа да је Богојављење 1806 било одређено као рок за почетак ове нове акције. И Карађорђе је тада сишао к Београду, а и Бошњаци су почели да крстаре по Мачви и да народ у покорност султану повраћају.

На истоку је излетање српско било пропраћено потпуном срећом. П. Добрињац одмах заузме Параћин, Ражањ и дође под Алексицац, а Младен Миловановић заузме Крушевац и очисти Крушевачки Округ. — Ми-

ленко Стојковић, вештим ноћним препадом, заузме Пореч и крене ка Кладову и к Неготину, не могавши, до душе, заузети та два места, али раширивши ипак српску власт на источну страну Мироча. Чувени Пасваноглу пође с најодабранијом својом војском да покуша срећу с устаницима с јужне стране његове области, како би их у њихову главномом кретању помео. Али Петар Добрњац и Пауљ Матејић из Мељнице дочекају га на некаквим урвинама, северно од Соко-Бање, и разбију тако, да му је војска прсла без трага на све стране. То је било фебруара 1806. Капетан Радич Петровић пошао је к Новом Пазару. С почетка срећна, његова је експедиција обрнула по том несрећно, јер су на Цвети, 25 марта 1806, Турци запалили Студеницу, разбивши пре тога српску војску. Руднички војвода Милан Обреновић био је боље среће, раширивши тада српску област до Вишеграда и до Мокре Горе. Приликом овога похода изабрао је место за Делиград капетан Вуча Жикић, родом из Маврова у Македонији, аустријски официр, који је одмах прешао к браћи својој у Србију.

Ма да је главни напад турски смишљен био с истока, војска босанска живо почне наваљивати још рано у пролеће, заузевши западне крајеве. Један је бој с Бошњацима био 3-ег априла на Чучугама близу Уба. По том се нешто мировало ради руско-аустријске дипломатске акције у Цариграду, али се међу тим живо спремао на Србе главни

напад и из Босне и од Ниша у јулу. И ако су још новембра почели се обраћати за помоћ силама заштитницама, Русији и Аустрији, примивши поруку из Петрограда да опет пошљу депутацију у Цариград, Срби су то и учинили, одредивши за изасланике Петра Ичка, кнеза Милића и Живка Параћинца.

Они су отишли у Цариград одмах и требало је да се користе посредовањем Русије и Аустрије. По писму Карађорђеву од 29 маја 1806 као да је за то и неке наде било. Међу тим је та нада била варљива, и кад је посредовање руско-аустријско одбијено — и П. Ичко се, како изгледа, вратио у Србију пред рат (у јуну) ради нових договора, пошто се тек тада имао почети прави напад на Србију (у почетку јула 1806), онај што се још од прошле зиме спремао. Тада су Карађорђе и Младен Миловановић писали и руском посланику Италијском, да саветима помогне главноме српскоме изасланику П. Ичку. Око половине јула П. Ичко је прошао кроз Букурешт. На руске људе, ни на кнеза влашког К. Ипсиантија, ни на консула Л. Кирика, ни на посланика Италијског у Цариграду, П. Ичко није учинио веома повољан утисак. Чинио им се чак и сумњив.¹ Међу

¹ Др. Мих. Гавриловић, Срп. Књиж. Гласник IX, 109 до 114. Могло би се примити да је Ичко на ново долазио на договор на крају јуна, и по том по други пут, с почетком јула, ишао у Цариград са мекшим погодбама, али мучно да је он тада први пут долазио у Цариград по мисији одређеној му у јануару. Осим Вука, види се с више страха да је Ичко пре јула био у Цариграду. Међу прима је писмо Карађорђево од 29 маја 1806, у Л. Баталаке, Историја стр. 235 штампано. Трапачки Дука

тим утицај је руски у то време у Цариграду све већма слабео, и Србима су у тај мах могли помоћи само Французи. То су и Руси знали, и с тога су били хладнији према мирољубивијим Србима.

Али као год што ни у почетку 1806 није Србима помогла дипломатска акција, тако је било и у јулу 1806. Више је вредило што је акција војничка свуда вршена са срећом, преко сваког очекивања. Још 3-ег априла подринске војводе су разбиле у Тамнави на Чучугама Османа Џору; прота Милутић из Гуче из Драгачева разбије 22 маја сарајевску војску под Орд-агом недалеко од Пожеге¹; Карађорђе са шумадијским војводама разбије 20-ог јула 1806 Хаџи-бега Сребрничког на Братачићу, западно од Ваљева, а главну босанску војску истога дана узбију на Крњићу и на Месарцима Јанко Катих (плативши и сам главом ту победу) и подринске војводе. Пошто су тако Бошњаци узбијени на целој линији — Карађорђе пође напред к Шапцу, и на Мишару им, 1-ог августа 1806, да главну битку, у којој их разбије тако силно, да су Срби с те стране могли

јасно говори у својој Историји да је Ичко отишао пре рата 1806 у јулу започетог. Прота М. Пенадовић је око поздовине јуна 1806 босанскоме везиру на Дрини такође говорио како су устаници „султаниу молбу (мазару) и три кнеза послали и молили да им пошаље јединога везира и војске, да крџалије из Београда „истерату“ (Мемоари, 195). Изречне белешке која би овако схватане тврдила, истина, за сада нема, али се оно једино логички слаже с везом догађаја и осталим белешкама, а има и своју потврду.

¹ Тај напад помиње Карађорђе у писму од 29 маја 1806.

те године бити већ са свим на миру. Границе се одмах по том поврате по старом.

Не мање је била срећна и борба на Морави око Делиграда. Тада је Делиград заслужно велико име своје. Шест недеља су српски шанчеви одбијали бомбардање и силне нападе многобројне војске румелијског валије Ибрахим-паше, под славном командом Петра Добрињаца. У почетку августа Срби под Станојем Главашем изврше врло успешну диверзију на Прокуцье. Нешто то, нешто унутрашње недаће у турској војсци, нешто велики Карађорђевог успех на Мишару склоне Ибрахим-пашу те одступи позади Алексинца. Срби пођу за њим, и ту се 22—23 августа сукобе с њим на ново, разбију га и узбију коначно к Нишу. С тим се и свршило велико и знаменито војевање 1806 године, са славним и значајним успехом српским. Тиме је управо, оружјем на бојном пољу, постала садашња Србија као целина државна.

Ови догађаји и све веће преоблађивање француског утицаја у Цариграду са свим су променили политички положај. Давнашњи руско-аустријски и нарочито потоњи руско-турски савез (обновљен још у септембру 1805) клонили су се крају. Све је то било последица победе француске над аустријском војском и француске окупације Далмације, уступљене Французима Пожунским Миром на крају 1805. Руси су свима тим догађајима били нарочито потресени. Руска посада у

Крфу запала је свима тим променама у веома незгодан положај.

Још од пролећа 1806 руска се војска почела скупљати на тадашњој руско-турској граници. У Петрограду се од почетка те године почела обраћати већа пажња Србији и Црној Гори, и почело се мислити да се руска флота на Јадранском Мору (која се налазила тамо ради Јонских Острва) са Србима стави у заједницу против француског утврђивања у Далмацији. Руски главни команданат с турске границе, ђенерал Михељсон, тражио је непосредне везе с Карађорђем. Устанак српски привлачно је пажњу обе стране, и неуспех турских војвода у летњем војевању 1806 добивао је ванредно значење. Пошто је Наполеон, и после пожунског помирења с дотадашњим руским савезником Аустријом, остао и даље у рату с Русијом и спремао се да Русе нападне из Пољске — требало му је да Турска Русију нападне с југа, те да му помогне. С почетком августа 1806, у Цариград је стигао нови посланик француски, ђенерал Себастијани, са нарочитим задатком да Турску увуче у рат с Русијом. Чим се на томе почело радити у августу 1806 — српско је питање, после сјајних победа у јулу и августу, искочило на први ред. За рат с Русијом побуњена је Србија била Турцима само једна опасност више. Пошто војводе турске нису могле да Србију покоре, неопходно је било мирити се с устаницима. Турски државници се тада

вешто користе присуством Петра Ичка и српских изасланика у Цариграду, за које се до скоро мало марило. Преговори се одмах почну, и у скоро, с крајем августа, сврше. Преговарало се на основу српских захтева од 1805 и 1806 (12-ог јануара). Турци приме и српску аутономију и установљење врховнога кнеза и плаћање одсеком свију даждбина. Одреди по жељи српској мухасила (врховног финансијског чиновника) и наименују на то место некаквог царинског вишег чиновника Хасан-бега, који је боравио у Нишу и којег су Срби знали као добра човека.¹ По нашим версијама Турци су пристали и да градове уступе на чување Србима заједно с турском регуларном војском. Турске версије пак гласе о томе другојачије. У села Турчин, па ни спахија, по том уговору није смео излазити. Спахијама се имало плаћати одсеком што им је по старинским правима припадало.² То су били главни основи. Они су П. Ичку одмах саопштени на писмено, у

¹ Тр. Дука, *Историја*, 76; др. М. Гавриловић, Сри. Книж. Гласник, IX, стр. 116.

² Глас С. К. А. LXVI, стр. 105 по саопштењу српскога савета.

Донуче у Сри. Книж. Гласнику IX 119 и д. Нов је до сад непознат извод Ичкова пријатеља Тријандафила Дуке. Он бедежи: да се Србија (тјм ферманом) остављала у свему слободна, с тим да Турци никако не могу становати по паланкама; да се сви доходи од царина и скела и многи други уступају Србима; да Срби за све дају султаниу данак; да градови, Београд, Шабац и Смедерево, остану слободни (разуме се, и за Турке) и у њима да командује нама. У граду да станује обор-кнез, биран од народа, који ће имати власт да свуда и на сваком месту суди. Само смртну казну неће моћи изрицати. *Историја τῶν Σλαβωνο-*

службеној обавезној форми. Једна је тачка недостајала, као и у преговорима с Бећир-пашом, тачка најзначајнија — јемство за сталност и трајање! Порта је, ради тобожњег достојанства, избегавала да у то уђе. На Србима је било да се за то старају, али изгледа да се у тај мах они за то много старали нису.

Чим су се на Порти тако били погодили с П. Ичком, изнесе се предмет пред Диван заједно с предлозима румелијског валије Ибрахим-паше, којему је било поверено умирење Србије. Ибрахим-паша је тражио нову војску и повећање средстава. Диван одлучи да се Србији даду тражене повластице, и на основу тога се напише ферман о томе и упути Ибрахим-паши, румелијском валији у Ниш, да га он, као пуномоћник, објави и изврши.¹ Пошто су те одлуке биле противне жељама и предлозима Ибрахим-пашиним, а он је о тој одлуци раније извештен био, он прими наредбе Портине, обустави ратовање, али се уклони у Битољ под неким незначајним изговором, као да је тамо букнула некаква

Σέρβων. Πέσις, 1807 стр. 75. Штета је што тај извод није опширнији, јер има јачих разлика, које се у нашим версијама не помињу. Исказ Сулејмана Скопљак-паше од јануара 1807 приликом предаје Шапца покљана се с овом Дукином версијом. Скопљак-паша је казао: „да све скеле и сваколика дација остају раји, а они да цару дају цареву мирлију и улезу (данак), али у каменитом граду да остане градски турски војвода, дигдар, кадија и онолико Турака Шапчана (домородаца) колико Срби за добре изберу“ (Голубица, V, 287—292).

¹ По турским обичајима главни војни заповедник носи и пуномоћства за уговарање примирја и мира.

буна. Пошто се он уклонио, стигне у Ниш П. Ичко, као главни пуномоћник српски, с царским татариниом. Он је носио Портино писмо Ибрахим-паши, којим му се налаже да се управља по ферману, да мир и опроштај, по султанској наредби, објави целој Србији; да Хасан-агу, некадашњег царинара, постави као мухасила (највишег финансијског чиновника) за *векџила*, т. ј. заступника царског у извршењу тога посла. Осим тога је П. Ичко носио хрисовуљу (ваљада хати-шериф) од султана српском Савету. Како Ибрахим-паше није било у Нишу, тај је посао напшао на прву сметњу, јер не беше одређеног и опуномоћеног чиновника да извршење нареди. П. Ичко му пише по нарочитом писмоноши у Битољ, замолити га да одлукама Дивана ову сметњу на пут не ставља. Ибрахим-паша као да је тражио новаца, и не могући ништа друго, пађе да тај посао не припада његову делокругу већ делокругу босанскога везира. Видећи П. Ичко да ту сметњу не може савладати, склони мухасила Хасан-агу да пође с њим; из Србије му се пошљу двадесет и четири сјајно одевена одабрана пратиоца, с којима, негде на крају септембра, стигне у Смедерево, сјајно дочекан од Карађорђа и од Савета.¹

Српске су старешине у Смедереву добро примиле ове одлуке. Пошто су пред њима била два несвршена посла, узеше Београда

¹ Тр. Дука, *Историја*, стр. 78—80.

и Шапца, и с тиме потпуно очишћење Србије од Турака, они уоче као главни свој интерес, да се мухасиловим пуномоћствима користе, те да очисте Београд и Шабац.

Опсада је Београда по други пут започета баш на Спасов дан, 10 маја 1806 године,¹ али се коначно није могло ништа започети, јер је војска имала посла по границама. У Београду је сва власт била у рукама Гушанца-Алије, војног заповедника. Прави старешина, Сулејман-паша, везир, није смео преко Гушанчеве воље ништа чинити. Мухасил, као већил, објави и градовима Београду и Шапцу, да по највишој одлуци рат престаје на све стране. У Београду се, по жељи Гушанчевој и Сулејман-пашиној, уговори четрнаесто-дневно примирје. Београђанима се тада допусти да се могу снабдети дрвима. Међу градском управом и Србима почне упорна борба око мухасила. Знајући како се 1804 Бекир-паша одмах променио, чим је ушао у град, Срби нису хтели да између себе пусте мухасила, него су му стан наместили на Врачару, између једне и друге војске, код некаква моста. Одатле мухасил извести везира и позове га да пошаље заступнике свога двора да чују ферман и наредбе Дивана. Из града одговоре по изасланицима да то није у реду, јер се фермани никада нису читали на Врачару но у Београду, и ако се тако почне како сад хоће мухасил, биће срамота за цело

¹ Тр. Дука, *Историја*, стр. 81.

турско племе. Опомињали су мухасила да он то и сам зна, и одричући да следују позиву да саопштење фермана саслушају на Врачару, изјављивали су готовост да то изврше у Београду. Пошто на то мухасил није хтео пристати, зашћу копију тога фермана. Кад им се то по вољи учини, стану говорити како је све то непријатељском обманом фалсификовано. Тако су они у граду радили, очекујући да се ипак неће одржати одлуке које је П. Ичко из Цариграда донео и да ће се временом све некако променити.¹

Српске се старешине затеку на ново у положају још горем но што је био онај у јесен 1804 са Бећир-пашом. У овај мах им је јављено да имају и одобрење, и султанско и диванско, за тражене повластице, али нити се томе хтеде покорити главни извршник, румелијски валија Ибрахим-паша Бушатлија, нити градске београдске старешине. Једини што је Диван и султана слушао био је мухасил и већил Хасан-ага, за којег се лако могло мислити да то чини по својим личним интересима, и којег се радња, лишена претходне старешинске наредбе за извршење, могла лако опорети као неправилна.

Изгубивши у овом преговарању октобар 1806, Срби смисле да П. Ичка пошаљу на ново у Цариград, да се на то жали коме треба. Али уверивши се да с Турцима најбоље свршава који сам сврши што му треба, на после

¹ Тр. Лука, *Географија*, стр. 84—87.

преговара, почну под Београд прибрати војску и стезати опсаду. Кад им пред крај новембра 1806 пребегне Коида, хришћанин из Епира, дотле као крцалија у служби Гушанчевој у Београду, смисли се план да се узме београдска варош, што се изврши 30-ог новембра. Глас о тој сјајној победи пукне на све стране. Она осоколи Србе да се ни на томе не зауставе по да пођу даље. Знајући да Београд живи храном из Земуна, Карађорђе заузме острв спрам ушћа Саве у Дунав и пресече и тај довоз. Видећи да даље не може ништа учинити, Гушанац 10/22 децембра понуди предају, по којој је с крцалијама 17/29 децембра имао изаћи и отпловити низ Дунав к Видину. Митрополит Леонтије и мухасил водили су ове преговоре од стране Срба.

Али тек што се Срби обрадују да ће град добити у своје руке, везир београдски, Сулејман-паша, затвори на пово врата градска и објави Србима да су они уговарали с човеком који није имао никаквих права над градом и да је граду господар он, као царски политички чиновник. Паша им понуди и примирје за преговарање. Срби то примирје приме, али стану и опет мотрити на згодну прилику да се докопају града, и тако да делом сврше у своју корист што има да се преговара. Лицем трећи дан Божића, 27 децембра 1806, српски бећари уграбе овлаш затворену водену капију на Сави, заузму доњи град, и тако Сулејман-пашу склоне на предају. Српске старешине уговоре да паша и Турци могу

остати и даље у Београду, но да оружја не носе и да се у горњи град не мешају. Сулејман-паша Карађорђе обећа да ће га испратити у Цариград.

Међу тим Срби су због неизвршења фермана и због нецокорности коју су му показали београдски Турци предузели и дипломатске кораке још пре енергичних мера оружаном руком. Мухасил се обраћао аустријским властима да Гушанцу, као одметнику султанову, храну не дају. Карађорђе се 3/15 новембра 1806 из Смедерева обраћао непосредно цару у Беч, молећи га да опсађеном Београду прекине давање хране из Земуна. А још пре свршетка октобра, по Митрову-дне, буду упућени у Цариград на ново П. Ичко и још двојица, да на Порти, због неизвршења фермана, изјаве да се договор квари и да се ни Срби држати фермана више не могу, осим ако би нове заповести изашле и све се поправило.¹

Пошто се чишћење београдског града свршило у току децембра 1806 српским оружјем, и предмет се те жалбе сам собом расправно. В. Ст. Караџић је забележио како је после заузећа Београда Карађорђе послао Стевана Јевтића, свога писара, у Цариград, да јави како је Београд очишћен од крвација, него сад султан да пошаље у њега своје људе. А бележи се како је у исти мах Карађорђе наређивао да се по Београду цоруже

¹ Тр. Дука, 'Istorija, стр. 88.

све цамије осим Шарене, која је остала за богомољу још заосталим Турцима. Рат је Русији у то време био већ објављен; руска је војска ушла била у Влашку и у Молдавију. Више но икада дотле, Порти је било до тога да Срби остану на миру и да се десно крило руске војске не шири до Дрине и до граница босанских. Француски дипломатски извештаји из Цариграда јављали су у Париз како српски изасланици „дају уверења да неће ступати у савез с Русима“ и „да су српски пуномоћници обећали да ће предати Београд и топове“. У тој тачци, о градовима, поглавито се и разилазе наша и турска версија о Ичкову Миру. С тим су се српски изасланици кренули из Цариграда пут Ниша и Београда око 19 јануара 1807. Међу тим на Шапцу се, после одласка Иčkова у Цариград, поновило исто непоштовање фермана које је било и на Београду.

После разбоја на Мишару задржали су се у Шапцу босански команданти, којима је пут за повратак био пресечен, с неким бројем својих људи. Ушавши на скоро по том у преговоре и у мирење с Турском, Срби ни против Шапца нису више ништа предузимали. Кад у Смедерево приспе мухасил Хасан-ага, као извршиник погодбе коју је П. Ичко уговорио у Цариграду, и кад не буде послушан од Гушанца и Сулејман-паше у Београду — Карађорђе, унутривши тога ради П. Ичка на ново у Цариград, покуша исту операцију мирења и на Шапцу. Шабачки босански ко-

манданти изјаве да они града предати не могу докле им њихов врховни заповедник, везир босански из Травника, то не одобри. Везир је из Травника био послао такву наредбу, али усмено, и пошто се тим нису хтели да задовоље команданти шабачки, добављена је, на послетку, и писана наредба, по којој су 26 јануара 1807 Бошњаци из Шапца изашли, предавши град Карађорђу, који га је тога дана, с добошима и свирком, српском војском свечано заузео. Тако су, на послетку, и Турци почели признавати, може бити по накнадним заповестима цариградским, Ичкову погодбу. У исто време је П. Ичко с одређеним новим чиновницима путовао из Цариграда за Београд.

Тим су начином с крајем јануара 1807 Срби добили у своје руке и градове Београд и Шабац, а с њима и цео Београдски Пашалук, осим градова Ужица и Сокола, у којима су се још находили Турци. Границе су пашалука, међу тим, биле раширене и у Видински и у Нишки Пашалук, а Београдски се Пашалук већ био претворио у нову Србију.

IV

Руско-турски рат и Срби руски савезници. Мир Тилзитски (1807), руско-француски савез и обустава ратовања без примирја за Србе.

Онако као и Турци, њихови тадашњи учитељи и противници, Карађорђе и српске старешине служиле су се методом који прописује да су увек спремна два гвозђа на ватри. И они су непрестано и били се и погађали се; старали се за помоћ и у Цариграду и у Петрограду или Бечу, обртали се и по годби и борби, и десно и лево, с једином намером и тежњом да тешко задобивену слободу што боље утврде и обезбеде.

Као што су 1804 и 1805 тражили помоћи у Русије, као у царства једновернога и сродног по језику, тако се на Русију помишљало и 1806, кад је изгледало да се Србији примиче коначни смак. Међу тим Пожунски Мир Аустрије с Наполеоном, од децембра 1805, без измирења с Русијом; уступање Далмације Французима; даље војевање Наполеоново с Пруском; примичање с крајем 1806 (децембра у Познању) к руским границама у Пољској и продужени напори у Цариграду да се завади Турска с Русијом, те да се Русија и с

југа нападне, нагнали су и Русе да српском покрету више пажње поклоне. Руски министар иностраних дела кнез А. Чарториски предлагао је још 11-ог јануара 1806 цару Александру: да се српски захтеви у Цариграду топло потпомогну; да се устанак у Србији подржи новцем; да се спречи уплетање Француске у српско-турски спор и да се преко консулата у Јашу и кнеза К. Ипсилантија, великог руског повереника, утврди стална веза са Србијом.¹ Пошто у Русији министарства каткад раде као засебне државе (јер је јединство власти само у цару), главни команданат руске војске на тадашњој руско-турској граници на Дњестру, ђен. Михељсон, ступи још у лето 1806 у отворене везе с Карађорђем преко нарочитог изасланика Угричића-Требњињског (Илије Новокрштеног), пореклом од Срба пресељених у Русију око 1750, који се и с Турцима тукао у борбама око Београда. У то време је у српске послове уведен и нарочити чиновник К. К. Родофиникин, који је као руски агенат у Влашкој извештавао се о ономе што је требало за будућу војну. Карађорђе је слао к руским људима у Влашкој и П. П. Чардаклију, а по захтевању К. К. Родофиникина да му се упути какав повереник за обавештења, слат је у Влашку у јесен 1806 Доситије Обрадовић, познати српски философ. Ови су људи слати у Влашку к Русима у исто време кад се с мухасилом радило

¹ Српски Књ. Гласник, IX, стр. 110.

у Смедереву, под Београдом и преко П. Ичка у Цариграду. С почетком 1807 ђенерал Михељсон се писмом од 11 јануара обраћао Карађорђу, извештавајући га о објави рата и распитујући шта треба као савезнику Србији за рат послати. Само што су се практичне жеље одмах разилазиле. Карађорђе је очекивао у Србији руску помоћ, е да би земљу лакше очистио, раширио и обезбедио; руска Војна Команда, опет, без икаква обзира на српске домаће потребе, одређиваше српској снази задатке прорсте кооперације у одређеним руским операцијама и изреком тражаше да јој се пошаље четири пет хиљада Срба у Краљево у Влашку, за потребу руског десног крила!

Међу тим објава руско-турскога рата и тога ради оживљене српско-руске везе извршиле су силан утицај на духове у Србији, што је све више заоштравало и ценамо расположења. Док су умеренији и смисленији људи и тада мислили да се потпуно ослобођење још не може очекивати, него да ће се ваљати задовољити умеренијим турским концесијама, велика је већина почела мислити да ће се руско-турским ратом српско питање свршити са свим, и да би било малодушно мислити другојачије. Нико није сумњао да ће у будућој руско-турској војни Русија остати победилац. На случај томе противан није нико ни помишљао, нити се рачунало са заплетима у Европи, онда тако необичним и бурним. С тога стане све већма бујати мишљење да

Ичкову погодбу треба бацити на страну, па продужити војевање у вези с Русима. Користи те погодбе српске су старешине већ биле извукле, на име: заузеће градова Београда и Шапца, од којих је последњи заузет поглавито снагом Ичкове погодбе.

Мешовита управа, која се после 27 декембра 1806 установила у Београду, није могла да иде без међусобног трвења, у онај мах врло разумљивог. Најпосле Сулејман-паша смисли да пође у Цариград и да изведе остатак Турака, заосталих у служби и у војсци. Они се крену из Београда 23-ег фебруара пут Ниша. Али их одмах иза Београда, код Пашине Чесме, предсретну одређени људи, нападну их и поубијају. Ту је и Сулејман-паша погинуо. Он и неколико његових чиновника били су једини с оружјем; осталима је оружје одузето још при предаји Београда 27 декембра 1806. У исти мах букне у Београду са свих страна напад и на тамо заостале турске породице и становнике. Исто је тако поступљено и с Турцима у Шапцу, по поруци из Београда. Знајући да је П. Ичко у тај мах већ у Нишу, Карађорђе му је једнако поручивао да се отуда жури што пре. Капетану Жикићу, који је био старешина на Алексинцу на граници, додато је војске, да би био на свашта готов, и поручено му је да никада не пушта ни у Ниш ни из Ниша, докле отуда не измакне П. Ичко. То се заиста и случило, јер је П. Ичко, ма да се

неколико дана истога времена бавио у Нишу, измакао на време, пре но што је стигао тамо глас о београдском покољу.¹ Ово је могло бити с крајем фебруара или првих дана марта 1807. Покољем Турака у Београду и у Шапцу Срби су хтели да на знање даду да на погодбе Ичкове они више не мисле и да су наумили да с Русима даље војују на Турке. С Цариградом су и с Портом српски устаници тек тада коначно разломили.

По једном писму митрополита Леонтија кнезу Ипсилантију овај је знаменити обрт у српској политици закључен на Народној Скупштини после београдског и шабачког покоља. Прва последица тога обрта упућивала је Србију на ширење к истоку, ради тражења везе с Русима и ради међусобне помоћи. Митрополит Леонтије, бележећи како је то једнодушно одлучено, јавља још кнезу Ипсилантију како је војвода Миленко Стојковић изабран да иде у Пореч и по том да заузме Неготин и Кладово. Главни, дакле, напад те године имао се извршити у том правцу.² Турци су из Босне послали помоћ Ужицу и задржали су се на Дрини.

Чим је настало пролеће, борба је опет отворена, у свима правцима, онако исто као и у почетку 1806, али с главном силом пут

¹ Тр. Дука, *Историја*, стр. 121—124.

² Споменик XXXVII, стр. 136. Грчки писао писмо под 4 априла 1807 сачувано је у архиви кнеза К. Ипсилантија. О скупштини 1807 (по повратку Карађорђеви са Шапца) причао је и П. Јокић 1841 у казивању још нештампаном. Својим преписом посаужио ме је М. М. Вукићевић.

цетока и Влашке, где је ваљало тражити везу с Русима. Само што у овај мах борба није ишла онако успешно као прошасте године. Из Видина се бележе напади српски око ушћа Тимока још у првој половини марта.¹ Видински паша се био утврдио на левој страни Дунава, у Малој Влашкој. У Видину се наводи француски војни агенат Меријаж, човек и спреман и вешт, који је Турке упућивао да свима силама спречавају остварење сталне везе међу српском и руском војском на Дунаву. Напад Хајдук-Вељков на Црну Реку, којим је Вељко први пут на глас изашао, пада такође у ово време и у овај план, и није случајан онако како га Вук представља у познатој Вељковој биографији. П. Јокић је 1841 казивао како су с Вељком били упућени јоште Петар Цода за доњу Црну Реку и кнез Милосав црноречки, за којег се и с других страна зна да је радио на ослобођењу своје домовине; Ивана бимбашу за Бањску Нахију, Крсту бимбашу за Сврљинску Нахију, Тому бимбашу и кнеза Ницу за Гургусовачку Нахију. Њима је стављено у задатак да рашире власт српску у Црну Реку, у Нахију Гургусовачку, у Бању и у Сврљинг. Петар Добрњац, који је командовао наспрам Ниша, добио је задатак да удари с југозападне стране Видинског Пашалука. По страним оновременим новинама гласало се као да је на Ниш био пошао Карађорђе, па да је разбијен. Оба-

¹ A. J. Odobescu, *Docum. Suppl.* 1, vol. II, стр. 408.

вештенији извори ништа о томе не знају. П. Јоклић је казивао 1841 како су Петар Стреља, Петар Цода и Момир Прокупачки пошли на Сићево и начинили на друму шанац, али да им је ту скоро сва војска изгинула. Хајдук-Вељко је, по истоме казивању, очистио Црну Реку до Бање и онде се састао с Петром Добрињцем који је дошао с Делиграда, те су Бању узели и раширили српску власт и у Сврљиг. Ударили су по том и на Гургусовац (Књажевац), узели су варош, али града узети нису могли, јер је Турцима стигла помоћ. Тако се тада Петар Добрињац вратио у Делиград, а Вељко је остао чувајући колико је могао ослобођене по ономе крају земље. На доњој страни у Крајини око половине априла пут међу Видином и Оршавом није већ био са свим слободан од српских чета. У Кладову је, истина, командовао велики српски непријатељ Гушанац-Алија (у страним изворима Хурсанли-Али), али су Срби били смислили да везу с Русима постигну на Великом Острву. ниже Брзе Паланке, где је најкраћа веза с Поречком Реком и с планинама које воде у унутрашњост Србије. Старајући се једнако да држи слободну везу Видина с Оршавом, десном страном Дунава, Мула-наша потписе с Дунава Миленка око 25 априла, и Миленко се повуче на Штубик, и ту се укопа. Мула-наша, Гушанац и Кадри-наша опколе Миленка ту са свим 13/25 маја. Од прилике у исто време почну се и Руси примцати к левој обали Дунава, и заузму 15/27 маја

Извор (спрам Радујевца), а 5/17 јуна и Острв, који је Миленко био заузео још раније, па изгубио. Пошто је Миленко био на Штубику затворен, тако да није могао мрднути, стане поручивати за помоћ и Карађорђу и Русима у Влашку. Карађорђе је још пре краја маја био и сам са шумадијском војском приспео у Крајину, али Миленка није могао ослободити.¹ Најпосле и руска помоћ пређе 17—18 јуна 1807 на Острву. Руси и Срби заједно ударе 19 јуна на турске шанчеве око Штубика, и Турке коначно разбију. Борба се по том наставила на Неготину, докле је није прекинуло примирје у Тилзиту међу Русима и Французима и за Турску закључено.

На другим странама није било у 1807 много посла. Срби су, изгледа, били прешли Дрину с почетком маја и у први мах су били потисли Турке, али су касније Турци потисли њих, па су се морали вратити у положаје на десној страни Дрине. Има трагова да су тада Турци били негде и Дрину преваљили и заузели нека места на десној страни. Ипак је тога времена српска власт раширена над Јадром и Рађевином, који су дотле живели по некој аутономној погодби са зворничким спахијом Видајићем, уживајући извесне олакшице. Тада су пак коначно и ти срезови

¹ М. В. Милићевић, Кнеж. Србија, стр. 971, наводи писмо Карађорђево од 24 маја 1803 недалеко од Штубика, из Пласе. Већ је тада очекивао Русе да на Острву пређу. Да би се јавио у Крајину са што већом војском, Карађорђе је у то време дигао П. Јокића из опсаде Ужица и одвео га с осталом шумадијском војском у Крајину.

састављени са Србијом, и власт је српска раширена до Дрине. Борбе око Ужица, које су Турци још у почетку за отпор приготовили, биле су на тој страни најзначајније. Ужице је било пред крај јуна од српске опсаде под командом Милоја Петровића глађу притерано да се преда, а из Босне је покушано да му се хране дода, али су Срби ту војску босанску разбили и храну намењену Ужичанима преотели. И Ужичани су се по том са свим предали последњих дана јуна или у почетку јула 1807. Очекивало се да ће се тако предати и Соко, који је такође био опкољен, али се он одржао.

Како је у овој години борба српска постала део борбе међу Француском и Русијом, коју су у Пољској предводили цареви Наполеон и Александар, и на Балканском Полуострву Срби су и Црногорци сада нападани већ као руски савезници, а Турска се сматрала као савезник Француске. Значај и положај борбе био је са свим промењен, као што јој се и правац променио. С тога се размисљало да Француска пружи помоћ Турској, као што је Русија пружила српским устаницима. Француски цариградски посланик Ђен. Себастијани писао је 11/23 маја 1807 министарству у Париз, да би Порта вољна била да потражи од Наполеона војске, која би из Далмације преко Босне заузела Шабаци и Београд и уништила српски устанак.¹

¹ А. Ј. Odobescu, Docum. Suppl. I, vol. II, стр. 422. уопр. и стр. 413.

Неке су чете француске тада биле доиста послане у Босну. И с руске се стране тада прво помишљало на напад Француза у Далмацији, преко Србије и Босне, и има бележака да је капетан Радич Петровић слан да прегледа путове к Јадранском Приморју, којима би се та војска провела. Министар иностраних дела Будберг писао је 21 маја 1807 из Тилзита ђен. Михељсону, да се преко Карађорђа и Србије стави у везу с руском војском у Котору и на Јонским Острвима. Посебнице ради тих послова послан је био у Србију и нарочити изасланик и пуномоћник, маркиз Паулучи, о коме ћемо говорити мало после. Али су практичном извршењу тога плана увек сметале препреке које је немогућно било отклонити. Међу првима био је општи турски перед, којег ради се за турске области није могао саставити никакав план ни предрачун. И док се о томе мислило на руској страни, букну у Цариграду опет јањичарски переди, показавши у тако озбиљним околностима с нова ту живу рану царства. С крајем маја 1807 јањичари с помоћу шеих-ул-ислама збаце султана Селима III и на његово место прогласе Мустафу IV. Таква радња усред рата могла је само да убије и последњу трупку поверења у турско стање.

У тим приликама природно је било да се стално и што чвршће установе везе међу Русијом и међу новом српском државом, која се подизала из доскорашњег Београдскога

Пашалука. Кад се већ дошло до коначног прекида српских устаника с Портом, с крајем фебруара 1807, и кад је мирчење с Портом бачено на страну, већ су се у исто време у Букурешту очекивали изасланици српски за утврђење веза с Русијом. Кнез Влашке К. Ипсианти очекивао је да ће се уз Бесарабију, Молдавију и Влашку придружити и Србија, и да ће он све те области саставити под својом руком.¹ Генерал Михељсон је примио депутате српске 24 априла 1807. Тада је уговорено да се у Србију пошаље нарочити руски чиновник. О истоме су и Срби и Руси различито мислили. Једни су држали да ће тај чиновник бити као представник Русије, другима је пак он имао бити главни саветодавац и руковођа свих државних послова у Србији. Напазило се у Србији људи који су, из личних разлога, мислили да ће тај човек бити готово као старешина и самом Карађорђу. Послови су српски заста одмах придати, као послови деснога крила руске Дунавске Војске, главноме команданту, генералу Михељсону, и све се почело вршити преко њега. И када ген. Михељсон предложи царском министру иностраних дела Будбергу да се на место рускога агента у Србији постави К. К. Родофиникин, који је дотле служио као дипломатски чиновник и агенат у Влашкој и Молдавији, чим се војна почела примицати, одговорено му буде 21 маја из Тил-

¹ A. J. Odobescu. loc. cit. 382—383.

зита, да министарство ништа нема против наименовања на то место К. К. Родофиникина, ако је то главном команданту по во.џн. Бенерал Михаљсон је 16 јуна 1807 писао српскоме Савету и Карађорђу, извештавајући их о томе наименовању. Има значења и треба да се узме на ум да је К. К. Родофиникина поставио главни војни команданат, као у земљи војском заузетој, о којој још нема никакве уговорне ни међународне одредбе о њеном положају. То значи да је све још висило о срећи ратној. Награде српским старешинама и поклони каси народној у новцу и у оружју запечатилише почетак ових нових веза. Само што су српске старешине и значење и замашај тих веза у тај мах узимале далеко више њихове стварне вредности.

Путем преко Трста (где се нарочито извештавао о Далмацији) с писмом Будберговим Карађорђу од 11 маја 1807 стигао је у Србију и пуковник Паулучи с врло опширним пуномоћствима. Он се јавио Карађорђу у стану под Штубиком, и све с погледом на напад на Французе у Далмацији, потписао је с њим у стану под Неготином конвенцију од 28 јуна 1807, значајну у многим погледу. Том конвенцијом, на којој су потписани Карађорђе, Миленко Стојковић и Јеремија Гагић, тражи се од цара руског да се прими заштите (протектората) над Србијом и да Србији постави намесника или управника, који ће јој уредбе прописати. За градове се у Србији траже руски гарнизони; тражи се

3000 руске регуларне војске, два ескадрона кавалерије и један пук козака, с којима ће Срби на своју источну границу избацити 20.000 људи, а исто толико се тражи за рад у правцу Црне Горе и Далмације, на коју су страну Срби примили да избаце 15000 људи. Чување границе наспрам Босне Срби су узели са свим на се. В. Ст. Караџић је забележио како Карађорђе није био задовољан с првом тачком те конвенције, о уступању Србије под руску врховну власт. Карађорђе је схватио да се тим насрће на његову личну власт, коју је рад био сачувати, и тога ради није ставио на тај докуменат свога печата; није га, управо, хтео потписати. Међу тим ни цар Александар, из својих особених разлога, није одобрио ту тачку. Цар Александар у начелу није хтео да се руске области шире на десну обалу Дунава и налазио је да тамо треба само чувати оданост једновернога и сроднога народа српског. Онака је пак тачка ушла у конвенцију нешто поводом домаћих српских интрига, нешто ревношћу рускога пуномоћника, који је могао мислити да ће га то препоручити код старешина његових и код цара. Из тих разлога и нема та тачка ону вредност, која би јој се иначе могла приписивати.

Међу тим у тај исти мах дошле су и друге непријатности и неприлике с великим политичким изненађењима, која су одношаје целе Европе обрнула са свим другојачијим путем. У томе је узрок те је конвенција Нау-

лучијева са српским старешинама остало и без предмета и без примене, јер се француско-руско непријатељство, темељ конвенције, претворило у француско-руски савез.

После боја на Фридланду 2|14 јуна 1807 Наполеон и цар Александар састану се најпре на једном славу на Њемени, а после више пута у Тилзиту. Пошто је Аустрија била раније (1805) тучена, пошто је по том 1806 у јесен смлаћена и Пруска, остале су од држава европских Русија и Енглеска против Наполеона, а Турска и Шведска уза њ. Наполеону је требало да промени ситуацију ради своје мржње на Енглеску и ради политичких потреба у Шпанији; цар Александар је био такође незадовољан својим тадашњим савезницима Енглезима због њихове себичности. Наполеон је умотрио да се положај може са свим изврнути на основици: да се Русији помогне да дође до Финландије и до Влашке, Молдавије и Бесарабије, а Француској да се олакша положај у средњој Европи и да јој се признаду њена освојења и нове творевине Наполеонове. Наполеону су остајале одрешене руке за Шпанију и по том за Немачку, Аустрију и Италију, а Енглеска би остала усамљена, изложена целој снази Наполеоновој; цару Александру су се, опет, дрешиле руке за Турску, с којом је мислио да ће лакше бити готов помоћу Наполеоновом и путем преговора, и по том за Финландију, где је шведска граница била столици царства сувише близу. Мир у Тил-

зиту потписан је 7 јула п. н. (25 јуна по ст.). Њиме на једанпут Енглеска у Русији а Шведска и Турска у Француској изгубе своје савезнике. Положај се Европе промени с врха до дна, на изненађење свега света, какво у оно време нико ни у сну снити није могао.

Цар Александар је још 15 јуна 1807 писао ђен. Михељсону да обустави војевање. Нарочити француски изасланик Гиљемино приспео је у главни стан руски у месту Турбат 13 јула 1807, а 14 јула је отишао к великом везиру у Браилу. Кад се приступило к преговорима, ђен. Михељсон је одмах предлагао да се у уговор уведу и Срби, али Турци одмах нису хтели о томе ни да чују, тврдећи да Срби нису ништа друго до бунтовници Царства Турскога и да они као такви у уговор о примирју међу Русијом и Турском уведени бити не могу. Руски преговорац Лошкарев, некакав Јерменин, није био на висини задатка; ђен. Михељсон се, међу тим, у самом току тих преговора на смрт разболи и 18/30 августа умре. У примирје, закључено у Слобозији код Ђурђева 12/24 августа 1807, Срби се не унесу никако, већ се само у додатку напомене да непријатељства престану и у околини Видина и Кладова (Фет-ислама), где је војска руска са српском помешана. То је свеколико што је о Србији и о Србима ушло у уговор о примирју. Турци се још стану отворено спремати да ратовање против Срба наставе. Примирје како га је закључио Лошкарев не би

било одобрено за ратификовање, да је послано било министру и цару Александру. Али смрћу ђен. Михељсона у незгодно време, његов заступник ђен. Мајендорф не само што примирје, по незнању, одмах ратификује, него га одмах почне извршивати, повлачећи војску руску. И како су чете на Дунаву око Острва и у Србији биле крајње на западу, он почне повлачење управо с њима. Турци одмах узму Острв и пут од Видина к Оршави, и веза Србије с руском војском, лепа и скупоцена тековина руско-српскога ратовања у 1807 години, пресече се тако рећи у ономе истом тренутку када је Турска на пово почела претити да Србију нападне. Све је то било и против уговора, у ком је наређено било да нико не може пре мира заузимати напуштене од војске положаје, против наредаба цара Александра, који је желео да се свуда оклева с извршењем тачака које би могле бити Русији ма најмање неповољне. Али се све то, на велико незадовољство и упрепашћење нових савезника Срба, у ствари извршило, и мало је ко могао знати и веровати шта о томе мисли цар Александар!

Непосредне руске везе са Србијом преко акредитованог заступника К. К. Родофиникина ступиле су у живот у оваким неповољним приликама. К. Родофиникин, пореклом Грк, пријатељ влашкога кнеза К. Исаклантија, ни иначе није могао у Срба поверење изазвати, и ако је био веома уман човек. Он се јавно Карађорђу у стану под Неготином још јума,

а у Београд је стигао 2 августа 1807. У писму од 7 авг. 1807, писаном владици црногорском Петру, Карађорђе јавља о доласку К. К. Родофиникина и жали се што се на Србију спремају Турци са свих страна, особито из Босне, молећи владнику да он од онуд удари, да би Србији помогао. Гласови су се почели разносити и да се око Ниша прикупља велика турска војска, с намером да упадне у Србију. Карађорђе је наређивао да се креће све што може пушку носити, а сви су се у тај мах и при таким приликама кајали што су одбацили Ичкову погодбу и упустили се с Русима у савез који се показивао овако непоуздан. У једном своме писму од 30-ог августа 1807 К. К. Родофиникин овако црта тадашње стање у Србији: „Међу Русијом и Портом закључено примирје; у Србији седи руски чиновник; а војна се међу Србијом и Турском не прекида... Свак мора закључивати да се на мир искрено не мисли. Уклонити се одавде не могу, јер ме у садашњем стању послова Срби ни на који начин пустили не би.“¹

Срећом војска се испод Ниша разишла без напада, може бити по обичном нeredу турском. Али од Босне почне збиља с крајем септембра нападати турска војска. Код Липолиста и маи. Петковице ударили су били на проту М. Ненадовића и Јакова, али су их Срби разбили, тако да су се многи и у

¹ В. Вогишић, Разборъ соч. Н. А. Попова, стр. 129.

Дрини подавили. За тим су Срби 3-ег октобра прелазили у Босну, вративши се отуда с многим пленом. Сутра дан по том, 4-ог октобра, друга турска војска пређе Дрину на Сикирићу и околи Србе. Са српском војском пође, по жељи српској, на ту страну капетан Илија Новокрштени (Угричић Требињски) који је у лето 1806 дошао к Србима као изасланик главнога команданта ђен. Михељсона. Капетан Илија раздели српску војску на три колоне. Једну упути да пређе Дрину ниже Сокола и до по Босни стане палити села. Другој нареди да удари с бока, чим се спази дим од запаљених села на оној страни Дрине. С трећом удари он сам на средиште турске силе. Распоред се изврши тачно. Чим се с оне стране Дрине почне дизати дим од запаљених села, Турци нагну патраг, да спасавају своје куће и имања. Срби их онда нападају са свим, претерају их преко Дрине, многе побију и отму им знатан плен.¹

Није се мање од Карађорђа срдно ни цар Александар, кад је чуо шта је урађено у Влашкој. Кажњени су и ђен. Мајендорф, заступник команданта, што је без овлашћења примирје Лошкарева ратификовао, и Лошкарев сам. Цар наименује за главног команданта кнеза А. А. Прозоровског, који је 18-ог септембра команду примно, објавивши одмах турским пуномоћницима да је примирје погрешно ратификовано. Турци су се, међу

¹ А. Н. Петровъ, Война съ Турціей, II, 19.

тим, држали документа који су имали у рукама, и ако су, околичним путем, чинили све да Русе, чак и у Србији, задовоље. Тако се за руску љубав нападање ћутке и против Србије обустави, мимо сву хвалу турску, али се у начелу не попусти, и Турци формално никада нису хтели да одустану ни од једне тачке примирја закљученог у Слобозији, и никада нису хтели Србе да признаду као учеснике користи којима би се као савезник ратничке странке имали да користе. Дубоко интернационално значење такога признања није било сакривено дипломатима и државницима турским.

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
"РАСНЕ ДОМАНОВИЋ"
ЛЕСНОВАЦ

V

Настојавање Турске 1807 и 1808 за непосредно измирење са српским устаницима.

Поради реформеног питања у војсци стање је у Цариграду једнако било веома ровито. То се показало с крајем маја 1807 збачењем султана Селима III (где победише противници реформе), по том узбуном Мустафе Барјактара у јулу за повратак Селима III на престо, што је Селима главе стало, и проглашењем Махмуда II за султана (јула 1808), па на послетку у јесен исте године узбуном против самог Мустафе Барјактара. Али опет зато турска је политика била ванредно постојана и јогунаста у две ствари. Једна је што никако није хтела попустити жељама Русије да се промени погрешком Ђен. Мајендорфа, као заступника главног команданта у Влашкој, без царског одобрења ратификовано примирје од 12/24 августа 1807, и што никако није хтела пристати на уступање Влашке и Молдавије Русији и на померање руске границе с Дњестра на Дунав од Бердана на ниже; -- а друга је, што Србе из Београдскога Пашалука никако није хтела да прими као правне, признате учеснике

руско-турскога примирја 12/24 августа 1807. Порта се, истина, склонила и да Србе не напада, и чинила је, на послетку, на велико наваљивање Русије и Француске, све тако као да су они заиста учесници тога примирја — али признања свога за то није хтела дати никада и ни у каквој форми!

Двоје је на што је Турска том политиком ударала.

Прво је веза Срба с Русијом, што Порта није хтела никако да отворено, актом призна, а друго признање српске аутономије у вези с Русијом, што је Турска такође свима силама избегавала. С тога су се Турци вешто и енергично користили погрешком ђен. Мајендорфа, кад је напустио Острв, да га одмах на ново заузму и тако пресеку барем непосредну везу Срба с Русима. Кад се у августу 1807 К. К. Родофиникин обратио у корист примирја са Србима с писмом команданту војске код Ниша, Хуршид-паша, исти је одговорио: да су српски послови предмет за себе, који с руско-турским примирјем никакве везе нема; да Порта једина има права да расправља послове са Србима, и он ће, по заповести коју је добио, наставити војну против Срба. „Ако ли Срби, — наставља Хуршид-паша, — желе да замоле „Порту о чем било што се њихове земље тиче, „ред је да се они сами њему обрате, па ако се „њихова молба буде слагала с намерама и „расположењима Високе Порте, он ће — Хуршид-паша — са своје стране склонити се

»да је потпомогне, што моли да се саопшти и
 »старешинама поменутих Срба«. ¹ А на рекла-
 мације у корист Србије новога главног ко-
 манданта кнеза А. А. Прозоровског велики
 везир је у октобру одговорио из Дренопоља:
 »А што се Срба тиче, они су поданици Пор-
 »тине, и Порта је власна да им опрости или
 »да их казни. Нема конвенције ниги чега
 »другог што би Русији давало права да се у
 »српске послове меша. Ако би се пошло по
 »разлозима у Вашем писму изложеном, свака
 »би држава нашла пута, да се другој у њене
 »послове меша. И у Русији има читавих на-
 »рода мусломанске вере, па се Порта, опет
 »зато, у послове њихове никада не меша«. ²
 У томе се потпуно јасно показује становиште
 које је Турска тада у српским пословима
 држала.

Тога ради напади турске војске у јесен
 1807 са стране Босне и диверсија од стране
 Пинча у то исто време нису имали никакву
 другу задаћу до да Србе одврате од Русије
 и да их узбију на тачку, на којој су били
 у време Ичкових преговора у почетку 1807
 године. Пошто се пак Срби ипак нису дали
 навратити на тај пут, Портини дипломати
 прибегну другом једном средству.

Цариградска патријаршија се нађе у
 послу да се обрати Карађорђу, београдском
 митрополиту Леонтију и народу (или Савету)

¹ Н. Дубровин, Русскій Вѣстникъ 1863, XLVI, стр. 131.

² А. Н. Петровъ, Война съ Турціей 1806--1812. II, стр. 6.

с мирољубивим посредовањем. Писма се упуте по Ћустендилском митрополиту Аксентију.¹ Писмо Карађорђу и митрополиту потписао је сам патријарх, а последње је уза њ потписао и велики логотет Караџа. Он поведе са собом некога Николу Поповића, родом Видинца, којег је и Пасван-оглу употребавао у дипломатским пословима, и који је осим српскога и грчкога знао и немачки. Митрополит Аксентије стигне у Београд 13 новембра 1807 у вече. Осим *усмених шорука*, митрополит с Порте ништа друго донео није. Патријархово писмо упућивало је на повратак у покорност Порти с амнестијом и с новим милостима. У главном се знало да би последња погодба Ичкова опет послужила за основицу, јер је митрополит Аксентије усмено говорио да ће се Србима као знак султанске милости дати уређење какво они сами желе.²

По духовничком реду митрополит је Аксентије одсео у Београду код митропо-

¹ Митрополит Аксентије по цариградским списковима узимао је столицу Ћустендилску од 1807 до 1809.

² Исписи М. М. Вукићевића из петроградских архива. Пошто аутентични руски извештаји помињу великог логотета Караџу, користили смо се добротом г. К. Груичевића у Цариграду да расвета знали се што о њему. Садашњи велики логотет, учени Ст. Аристарки-беј, одговорио је, по својим записима, да је Ј. Ђ. Караџа (од 29 августа 1812 кнез Влашке) био постављен за *великог драгомана Високе Порте* 19 октобра 1807. У Вуторисавом великом грчком историјско-географском речнику бележи се то исто с годином 1808. А не зна се да је какав Караџа био *велики логотет Патријаршије*, нити се за сад о томе могло што наћи у самој Патријаршији. И тако остаје отворено значајно питање да ли је горе поменуто патријархово писмо потписао још и *велики логотет* (патријаршијски) или *велики драгоман* (Порти висок чиновник).

лита Леонтија. Пошто је митрополит Леонтије већ био у најинтимнијим везама с руским агентом К. К. Родофиникином, овај је одмах био извештен о свему до ситница, и он је одмах узео цео посао у своје руке, наместивши митрополита Аксентија тако рећи под своју стражу. Секретару митрополитову Школи Поповићу он обећа руску службу, да би га само боље искушао. Руси су одмах веома тачно били извештени о свему, и ако се пустило да се послови воде као да се за њих нико не интересује. После договорâ и преговорâ са српским старешинама, Срби одговоре митрополиту Аксентију и патријарху: како су они вољни да приме понуђене им повластице, само моле да им се ради могућих неприлика дода јемство цара рускога, као владоца једноверног Србима, и цара францускога, који посредује на помирењу Русије и Турске. С тога се предлаже да народ српски од своје стране пошаље депутате у Цариград к францускоме посланику, ђенералу Себастијану, и у Букурешт рускоме врховноме команданту, кнезу А. А. Прозоровскому. Ово је свршено око 19 децембра 1807. Пошто је Порта све ово и чинила у намери да разбије везе српске с Русима и *страно јемство* — одговором је тим, из пера самога К. К. Родофиникина, и раскварен сав овај турски план.

Злосрећно примирје закључено 12|24 августа 1807, које је српско-руске везе одмах у почетку засејало неповерењем и непријатностима, имало је рок до 21 марта (3

априла) 1808. Међу осталим, за бојинште у Влашкој и у Србији оно је имало незгоду, што Руси још нису били ни Влашкуну очистили, јер су у турским рукама остали градови Исмаил, Браила и Бурђево. И веза је са Србијом била неутврђена и необезбеђена, јер су у рукама турским остали и Кладово и Неготин, а погрешком руских генерала враћено им је и Острво, место на ком се стварна веза међу Србима и Русима извршила. Турци су у ствари примењивали примирје и на Србију, и ако за то нису хтели дати формалног признања из горе наведених разлога. Преговори о миру међу Русијом и Турском имали су се водити у Паризу, и ма да су оба пуномоћника била тамо, нису се мицали с места. Кад се рок примирја примакао, оба су двора, и цариградски и петроградски, радо пристао да се примирје продужи до закључка мира, а свакојако још на годину дана. У нашим изворима се спомиње писмо кнеза А. А. Прозоровског од 8 марта 1808, упућено из Јаша Карађорђеу и Савету, у ком се јавља како су и Срби „примљени“ у примирје с Портом до коначног закључка мира међу Русијом и Турском. У том се писму Србима дају уверења, да цар неће Србе оставити без особите своје пажње и старања у обезбеђењу њихове будуће среће, а препоручује им се да остану на миру и да се договарају с Родофиникином о свима пословима који се тичу благостања или потреба народа српског и да његовим саветима

слеђују. Међу тим је и ово примање у примирје учињено *преко трећег*, овде преко Руса. У ствари су Турци о Србима једнако држали становиште које смо горе обележили.

С крајем 1807 године осећала су се на границама турска кретања, нарочито у Нишу и у Брзој Паланци, где се ипак непрестано с оружјем у рукама држала веза међу Србима и руском војском. На том је крају земљиште остало у неку руку неутрално: час су Турци држали околину Дунава и везу међу Цеготином, Кладовом и Оршавом; час су Срби око Брзе Паланке (на Голош и Михаиловац) пропраћали транспорте које су имали из Мале Влашке. Села су на том земљишту сва опустела. Стотинак Турака држали су Острв, на ком је ђенерал Исајев извршио везу са Србима.¹ У томе крају Подунавља сва су се места почела утврђивати, као да ће се на ново војна отворити. Тога ради је око Божића 1807 држан војни савет у присуству К. К. Родофиникина, а под председништвом Карађорђевим. Али се за тада и опет све сврши са свим на миру, и ако су Срби непрестано били раздражени што је њихов положај тако неодређен. У истини све су то биле турске маневре којима се тежило да се Србима даје на знање њихов незгодан положај и да се како год нагнају на непосредни споразум с Турском, који би их од Русије отргао.

¹ В. Богвић, Разборъ 139, рапорт мајора Грамберга од 26 јуна 1808.

Кад се у јулу 1808 изврши у Цариграду нова промена нападом Мустафе Барјактара и за султана буде проглашен Махмуд II, положај се знатно променио узвицењем тога турског војсковође, о коме се знало да више тегли Русима него Французима. Овај турски паша мислио је да би се Русија с Турском пре помирила, кад би се отворили међу њима непосредни преговори. Те су мисли његове биле познате у руској Главној Команди. Али о главној ствари, о раширењу руске границе с њестра на Дунав до Бердана, Мустафа-паша је мислио још енергичније но његови претходници, пошто њему, као заступнику непопуларне војничке реформе и противнику јањичара, није било могућно да попусти у питањима која су се тичала целине царства и ранијих тековина. Што се Србије тиче, о њој је Мустафа Барјактар такође мислио што и његови претходници, да се, на име, Србија никако не може менати с руско-турским спором. С тога се већ с почетком августа 1808 јављало у руску Главну Команду да Мустафа-паша спрема 30.000 људи и 16 паша да удари на Србију. Мустафа-паша је рачунао да нападом на Србију са стране Видина привуче ка Горњем Дунаву руску силу, а он да је на Доњем Дунаву нападне, па да јој повратну линију пресече.¹

Али нити су Руси могли да прекидају примирје, нити је Мустафа-паша доспео да

¹ А. Н. Петровъ, Вайна Россіи съ Турціей, II, 87—88.

се на војевање баци. Што се Србије тиче, Порта је под Мустафа-пашом продужила пређашње настојавање да с њом уђе у непосредне преговоре и погодбе, макар и привремено. Тај посао се оставио пограничним и војничким властима, што се и докле овда онда практиковало. Трговачке су потребе нарочито изискивале да се редовно отвори пут од Ниша к Београду. Д. А. Баталака белешки да се још од пролећа 1808 пут кроз Србију за трговачке караване био отворно пут и да се за Србију царина на робу наплаћивала у Параћину. Аустријске белешке знају такође како је у почетку августа (по старом) уговорено примирје на два месеца касније продужено на неодређено време, и како су и Срби и Турци од границе одступили и редован се саобраћај отворио. Карађорђе је то, по аустријским белешкама, уговорио како с пашом из Ниша тако и с пашом из Травника.¹ У једном земунском допису францускоме *Moniteur Universel* саопштен је и текст уговора међу Карађорђем и турским војним командантом Сулејман-пашом од 5|17 августа 1808, који су закључили у Параћину њихови пуномоћници, нишки ајан Ђмир-ага и левачки војвода Стеван Јаковљевић.² Главни је у том

¹ Летопис 1827, I, 42. Једна белешка по памћењу старца у Гласнику 75, стр. 246.

² Текст је тај саопштен у бр. 278 *Moniteur*-а од 4 окт. 1808. Допис је из Земуна, писан 8 септембра. Пошто је главно у уговору безбедан саобраћај нишко-београдским путем, предмет је, поради борбе с енглеским морским саобраћајем, имао интереса у Паризу.

уговору повлачење војске и повраћање редовног стана на границама и по том повраћај редовног саобраћаја на путу Нини — Београд. Срби су јемчили за безбедност проласка и обећали да ће на ново подићи магацине и караван-сараје, порушене за време устанка, а Турци су дали реч да неће чинити сметње наплаћивању царина по одредби српскога Савета, еда би се трошкови имали откуд подмиривати. Ова поправка одношаја међу Србима и Турском путем непосредног преговарања, која је започета још пре доласка Мустафе Барјактара у Цариград, отворила је пут новим покушајима да се Срби одвоје од Русије и да се Порта с њима непосредно измири.

Радња о томе почне се у овај мах из Видина. Видински митрополит Дионисије¹ обрати се београдском митрополиту Леонтију писмом из Кладова од 17 септембра 1808, молећи га да се састану општега добра ради и да он, митрополит Леонтије, назначи дан и место где да се састану, и да поведе са собом двојицу тројицу одабраних људи, вештих политичким пословима. Разуме се да је митрополит Леонтије о овоме прво известио К. К. Родофиникина, па по том Карађорђа и Савет, али посао остане у рукама К. К. Родофиникина. Митрополит Леонтије одговори своме другу, видинском митропо-

¹ По службеним цариградским списковима Дионисије је изабран за видинског митрополита марта 1807, а остао је на тој столици до 1814.

литу Дионисију, да се за место састанка означава село Голубиње близу Пореча, а за време — први дан месеца октобра. К. К. Родофиникин смисли да собом пође на тај састанак преобучен као српски старешина, из очовидне жеље да не остави Србе да преговарају сами. С митрополитом и К. К. Родофиникином пође и секретар саветски Стефан В. Живковић. На састанку у Голубињу митрополит Дионисије и људи Мула-пашини саопште српским изасланицима: како су вештином новог великог везира, Мустафа-паше Барјактара, у Турском Царству пресечене све међусобне задевице; како се уређује нова регуларна војска и како се хришћани користе свуда спокојством и добрим понашањем, па су предложили посредовање Мула-паше да Србију и Порту измири, уверавајући како Срби за то неће имати никада тако zgodne прилике као што је у тај мах. Порта ће, говорили су они, без посредовања страних држава, радије пристати да Србији непосредно уступи много више, но што би уступила по страном посредовању. Срби су до сад тражили јемца, и они се надају да ће Порту склонити да и на то пристане, али ће бити немогућно склонити је на јемство две државе, и може бити да би било најбоље да Срби оставе Порту да међу Русијом и Француском избере једну коју би хтела. За тим су видињски изасланици стали објашњавати српским, да греше што се уздају у руску искреност, и поменули су шта је

било с Морејом (1771), са Јонским Острвима (који су у Тилзиту уступљени Француској), с Влашком, с Молдавијом, са Шведском. У свему је видинским изасланицима одговорено што треба, а што се тиче главног предмета, објављено им је да се мора поднети Савету и Карађорђу и да ће се у Видин неминовно јавити оно што буде одлучено. У исти мах им је напоменуто да ће народ српски мучно пристати да положи оружје данас, кад броји 80.000 бораца под оружјем, све док не ослободи целу своју стару државу с градовима Соколом, Скопљем и осталима. Један видински изасланик напоменуо је на то, да би се све то могло ставити у захтеве, а и српски су изасланици напоменули, да би се и српски народ сад мучно склонио да прими јемство само једне државе, јер би Србија остала без јемства, ако би се Турска с том државом заратила.¹

Кад је о свему овоме извештен кнез А. А. Прозоровски, он је у свом одговору нагласио како Срби, без одобрења свога заштитника, руског цара, не би могли ући у преговоре с Турцима, и опоменуо је како се на Порти мисли да они и ипсу дужни држати уговоре и дата обећања према својим властитим поданицима, те да је у томе стварни узрок што Срби не могу ништа свршити с Турском без јемства руског и француског, јер би их Турци, после, ако таквог јемства

¹ В. Вогишић, Разборъ, 165—166.

било не би, просто без милосрђа исекли. У том су смислу 30 октобра 1808 Карађорђе и Савет и одговорили Мула-пашин у Видин, који им је 22 нов. 1808 отписао да од свега не може ништа бити, пошто Турци задржавају познато њихово гледиште.

Тако се са свим сврше за тај мах турски покушаји да Србе од Русије одвоје, и Срби по тад остану за Русију и за њене преговоре с Турском везани чвршће но икада до тад. Одбивши са свим предлоге Портине о непосредном умирењу, Срби су се ослоњили коначно на оно што буду Руси о њима уговорили. Таквим су путем српски послови преко Руса дошли у потпуну зависност од стања које су руски послови имали у тадашњој европској политици.

VI

Ново груписање сила наспрам савеза руско-францускога. Руски предлози о Србији из 1808—9. Несугласице српских старешина и руских чиновника. Прекид преговора у Јашу 1809.

Једна од најглавнијих последица Тилзитскога Мира за српске послове налази се у положају који је по новоме груписању сила припао Аустрији.

Онај савез од времена цара Јосифа II међу Аустријом и Русијом, под којим се водио рат с Турском 1788—91 и који се продужавао преко 25 година, сахрањивао се не само миром у Тилзиту него и свеживљим руским жељама да се с Русијом саставе румунске кнежевине и да се граница пружки к западу Дунавом до Бердана. На овај добитак, без накнаде за њу саму, Аустрија је гледала веома суревњивим оком. У самосталној Србији гледала се опет Русији одана област, па се узимало као да се граница Русије Аустрији с југа пружка чак до ушћа Дрине. Мислило се да ни по што не подноси да и то буде без икакве накнаде.

И иначе је Аустрија раскидом с Русијом лишавала се свога главног и најпоузданијег савезника. Наполеону су се тиме наспрам

Аустрије са свим дрешиле руке, и то су у Бечу знали веома добро. Остављена сама себи, Аустрија се кроз целу 1807 и 1808 годину живо спремала, под неуморним старањем ерцхерцега Карла, да се војнички реорганизује и приготви, што је, опет, узнемиривало њеног доскорашњег савезника, Русију. Министар граф Стадион казао је једном (2/14 јула 1808), да би се у случају рширења Русије к западу Аустрији дала барем Мала Влашка до Олте. У јесен 1807 управник границе ерцхерцег Лудвик наређивао је да се добро пази на српскога карловачког митрополита Стратимировића.¹ Исто неповерење се само по себи пружало и на српске устанике, код којих се находило акредитовани заступник Русије. А при свем том ни Русија ни Аустрија не могаху се никако одбранили од слутње, да ће им се једном обема ваљати бранити од Наполеона као заједничкога непријатеља.

Међу силама самим, чим су се везале Русија и Француска, онога часа су се почеле једна другој примичати и везати Аустрија, Енглеска и Турска, саставивши неформулисани савез, по простим симпатијама или по заједници интереса, који се после, готово кроз цео XIX век, осећао стално и каткада веома силно. Савез се тај често понашао врло непријатељски према југословенском национализму, који је устанком српским од 1804

¹ Dr. Krones, J. v. Simbschen, Wien 1890. стр. 88.

пајпре показао свој живот и снагу. Ми смо горе већ забележили да су Турци све од 1807, од како су се Француска и Русија измириле у Тилзиту, показивали кроз све своје неприлике и промене ванредно упоран и постојан отпор рускоме захтеву да се границе с Дњестра помере на Дунав до Бердана. Овде можемо додати да у томе држању Турске много треба приписати саветима Аустрије и Енглеске.

Наполеон, који је Турску и натентао на рат с Русијом баш на том питању, и који је сада, ради других својих бујних планова, тако изненада превеслао на руску страну и примио се још да руске захтеве потпомаже, знао је све ово много боље од других. И његови чиновници, од којих се многи никад нису могли ни измирити с овом његовом политиком, знали су то, па су, као стари неизлечиви руски противници, потпомагали на своју руку радњу противну јавној политици свога властитог господара. У томе и јесте узрок што се преговори о коначном миру међу Русијом и Турском, за које се наредило да се под посредништвом француским у Паризу воде, нису ни с места мицали. Јер Русија никако није желела мир, ако јој се граница не би помакла до Дунава и Бердана, а Француска је само гледала и оклевала, чекајући да јој што ма откуд у помоћ придође, те да Русима ту жељу изврши, али помоћи те није било ниткуд.

У томе је очекивању и оклевању прошло скоро годину дана, кад у Цариграду нову револуцију изврши Мустафа-паша Барјактар, из Рушчука, познат по својим симпатијама за Русе. Његова је идеја била да би се с Русима без посредника лакше било споразумети. Само је Мустафа-паша постављао као основицу преговорима дотадашње границе међу Русијом и Турском у Европи, т.ј. по Дњестру а не по Дунаву. Али, ако би Руси таку основицу примили, он би им, у накнаду, пристао да уступи све што би хтели за Влашку, Молдавију и Бесарабију, и пристао би да и Србији да̄ потпуну аутономију, што су тада и Руси узимали у све своје пројекте. Русима ни ово није ишло у рачун, мислећи без престанка да ће им прилике помоћи да изврше своје праве намере. Наполеон је, такође, имао потребе да ради раздражене Аустрије, ради својих страсних планова против Енглеске и ради предаћа у Шпанији и даље пође са својим уступкама у Турској, само да би Русију увукао да му против Аустрије помогне. С тога се утврди састанак цара Наполеона и цара Александра у Ерфурту на дан 30 септембра (12 октобра) 1808. Чланом 8-им уговора, закљученог том приликом, цар Александар пристаје да призна целокупност Турског Царства с границама према Русији левом страном Дунава, тако да цела Бесарабија, Молдавија и Влашка Русији припадну. Наполеон пристаје на то ново разграничење, и Француска се чланом

9-им истога. уговора одрече свога посредовања за мир међу Турском и Русијом које је изречено било Тимзитским Уговором. Пошто је то желео и велики везир Мустафа-паша, недостајало је још да он пристане и на нову границу, па да се на Балканском Полуострву васпостави мир. На случај да Porta не хтедне пристати на ову уступку и да се тога ради међу њом и Русијом настави рат, Наполеон је обећао да се у тај рат неће мешати ничим, мањ добрим саветима у корист Русије код Порте. Али ако би уз Порту пристала Аустрија или која год сила (чл. 10), Наполеон се примао да изађе као савезник у помоћ против те силе, а Русија се опет примала да помогне Наполеону и да зарати с Аустријом, ако би ова отворила рат против Француске, као што је (у лето 1809) заиста и било. Оба цара се (чланом 10) зареку да ће осим поменути промене у помицању турске границе на Дунав, у свему осталом поштовати целину Турске и бранити је од свакога.

Да нису Енглеска и Аустрија против овога радиле у Цариграду, може бити још да би се тада до сличнога или до тако смишљенога мира и дошло. Осим тога, и звезда Наполеонова, у време Тимзитскога Мира на самом вршку, већ је у време Ерфуртскога Мира била мало ударила низ брдо, и то су осећали како добро обавештени политичари, тако и оба два цара.

При свем том се услед ерфуртских договора отворила у јесен и у зиму 1808—9

жива радња, нарочито у руском Главном Стану у Јашу и у Београду. Очекивало се да ће се у седишту руске Главне Команде у Јашу започети преговори о миру међу Русијом и Турском. Па ма да се сигурно слутило да ти преговори неће донети жељенога свршетка, опет су се сви спремали шта да траже преговарајући о миру и како да своје захтеве заштићавају. Тадашњи главни команданат руске војске, кнез А. А. Прозоровски, чим је добио извештаје о ерфуртским погодбама, упутио је К. К. Родофиникину у Београд налоге да му поднесе предлоге о свему што би миром требало тражити за Србију и на што би ваљало pazити ради обзира на потребе и користи руске. У томе је налогу било и питање о границама Србије, о њеним везама с другим државама, о данку Порти, о уставу и о унутрашњој управи српској, итд. Кнез А. А. Прозоровски је имао на та питања одговоре К. К. Родофиникина већ 9 новембра 1808.¹

У својој записци К. К. Родофиникин је мислио да новим миром Србији треба дати њене старе границе, и то: од стране Босне реком Дрином, те би, по томе, Србима имао да остане град Соко, јер је с десне стране Дрине; од стране Арбаније требало би да Србима остане Скопље као погранични град, а по том и Нови Пазар, који се унутра налази.²

¹ В. Богвић, Разборъ, стр. 175 и д. Предлог К. Родофиникина и у А. А. Баталаке, стр. 477 и д.

² Очевидно је да географски положај тих места није био К. К. Родофиникину потпуно јасан.

Са стране Македоније стара је граница ишла горским врховима (Шар-планином), и ту би требало васпоставити; Ниш и околина све до Софије припадали су Старој Србији, те би требало да и у нову Србију уђу. Са стране Видина граница би се могла повући Тимоком, ако се жели да тај град и цела Бугарска и даље под Турцима остану. За Адакале и Велико Острво у Дунаву К. К. Родофиникин је мислио да би требало да се оставе Влашкој (с којом би Русији припали), јер би се из тих места Срби боље држали у рукама.

Што се тиче трговине, К. К. Родофиникин је мислио да Турцима у Србији општајка нема, и да би се избегао сваки повод жалбама, да је неопходно да се мусломанима приступ у Србију са свим забрани, а за српске поданике да треба уговорити да у Турској уживају она права која уживају и поданици руски, да се могу користити заштитом рускога посланства и консулата и да им се на царинама наплаћује оно што и поданицима руским. Уз то је К. К. Родофиникин предлагао за Србију право да свој новац може ковати.

Што се тиче веза с другим државама К. К. Родофиникин бележи да до тада (октобра 1808) у Србији није било никаквих заступника других страних држава и да би желети било да ни у напредак не буде дипломатских представника који би имали право да се друже с главним земаљским управником и осталим старешинама. Бојати се било —

мислио је К. К. Родофиникин — да би Аустрија могла радити противно тежињама руским. При том напомиње К. К. Родофиникин како је за Русе баш у погледу на Аустрију zgodно да имају положај у Србији, која се граничи с Востом, с Арбанијом, с Македонијом и с Бугарском, и из које се у Турској може где се год хоће изазвати какав нов Карађорђе и учинити што се хоће, а да нико нема разлога да се жали. Тога ради мисли да би се за сад Аустрији могле очи замазати чим другим, на прилику предајом њених бегунаца из Србије, ма да би то тешко пало Србима и на једној и на другој страни.

Што се тиче управе, признаје да земљи треба кнез и да ваља да буде наследствен, јер би иначе било и сувише унутрашњег раздора, пошто у Србији (у то време) живот човечји није вредио ништа. Бележи како би се кнежевско достојанство у тадашњим приликама могло одржати једино у Карађорђа, и ако страхује да то не би што сметало руским намерама које би могле позније искочити.

За законе К. К. Родофиникин бележи да се тада судило по обичајима и да би најбоље било увести у Србији од руских закона оне који су најпотребнији.

За данак К. К. Родофиникин бележи да би било желети да не превазиђе суму од сто хиљада гроша. Кад се узму у рачун трошкови око градова, Порта никада те новце није догле од Србије видела, а Срби су према

плаћању данка тако осетљиви, да К. К. Родофиникин савестује да се за саопштење ове тачке у Главну Команду у Јашу позове сам Карађорђе, јер се иначе може расрдити и тога ради чудеса починити. Стога је К. К. Родофиникин препоручивао да се у Главној Команди Карађорђу лично објасни како се то не плаћа за Србијанце него за Бошњацима и Бугаре који су се у Србију после ослобођења населили.

Овако је К. К. Родофиникин тада (2 нов. 1808) предлагао границе и уређење нове автономне кнежевине Србије кнезу А. А. Прозоровском, главном команданту руске војске у Јашу. Кнез А. А. Прозоровски, шаљући те предмете вишој власти на одобрење, није усвојио свеколико, и сам бојећи се да онако опширне повластице за Србе чим било не опште тежињу цареву, да границе руске рашири до Дунава. Кнез А. А. Прозоровски је био за тешиње границе с градовима, колико се у преговарању могне очупати. Кнез А. А. Прозоровски је много држао на то да градови остану у српским рукама и да их чувају регуларни гарнизони, јер не би пристале ни Аустрија ни Француска да се градови повере руским гарнизонима. И кнез А. А. Прозоровски је мислио да је неопходно да се кнежевско достојанство, и то одмах и наследствено, утврди у Карађорђевој породици, јер би, иначе, Порта, првом угодном приликом, гледала да на то место протури каквога Грка фанариота, а Аустрија кога другога. Кнез А. А. Про-

зоровски је налазио да је руски интерес да се кнежевско достојанство одмах утврди у Карађорђевој породици наследствено, и по том да се деца Карађорђева васпитају у руском духу.

Овим мислима дао је главно одобрење и цар Александар. Заступник министра иностраних дела, гроф А. Н. Салтиков, писао је кнезу А. А. Прозоровском, да цар Александар одобрава овај план, али с извесним паноменама. Где год је утицају или мешању руском даван сувише велики мах, цар Александар је излазио у корнст српске самосталности, желећи да Срби траже и љубе заштити руску више по својој драгој вољи него ли по притиску. За све установе цар Александар је желео да се од српских старешина добије драговољан пристапак. Цар изреком захтева да се нигде не вређа самољубље народно и да се не изазивљу суседне државе. Желеа је царева била да се Србији да аутономија под руском заштитом, а та заштита да се јавља више као пријатељ и саветник него ли као старалац и полу-господар.¹

Кнез А. А. Прозоровски, у осталом, брињући се о ономе што ће се уписати за Србију у коначни мир с Турском, није се ограничио само на то да саслуша о томе К. К. Родофиникина, него је још 22 октобра 1808 наредио К. К. Родофиникину да му избере и

¹ Н. Дубровин, Русскій Вѣстникъ за 1863, т. 46, стр. 542—543; В. Богшић, Разборъ, стр. 261 и д.

пошље од стране српских старешина депутате који ће доћи у Главну Команду, да ствар и тамо усмено објасне.

И на овој се прилици показало зло стање што се дотадашњим током догађаја и личним међусобницама наврзло било и међу српским старешинама на дому и међу њима и руским заступником К. К. Родофиникином.

Српске старешине су једнако вукле сваки на своју страну. Идеја заједнице и државе и врховних дужности према њој мало је улазила у главу тим људима, ма да су и та заједница и држава биле властити створ њих самих и труда и пожртвовања њихова. У ствари је и именом, и снагом народа, и заслугама пред свима био Карађорђе, као представник средишњег и најјачег краја, Шумадије. Али су и Пенадовићи онамо у Колубари и у Подрињу, и Миленко Стојковић и П. Добрњац преко Мораве у Браничеву и у Ресави нерадо пристајали под то старешинство. Сви су, осим честољубља, жудели, са свом страшћу своје даровите али необделане природе, да чине свак у свом крају шта им се кад хоће. Руску помоћ и утицај сваки је рад био да употреби само за се и против свога супарника; сви су пак настојавали да је како год употребе против Карађорђа, као врховнога и средишњег поглавара, макар да је то ишло како против општих интереса непосредно, тако и против њихових личних интереса посебнице. По својој простоти ово друго они ипсу били у

стању ни да спазе. Карађорђе, опет, видећи да Руси нешто раде да би организовали власт у Србији, а знајући мисли својих земљака и савременика, помишљао је да руска радња иде само против њега лично, а у корист отворених противника његових. И тога ради се он бојао и Руса и њихових посредника, јер му се чинило да они раде само лично против њега. У ствари пак, као што сад сведоче акти, онда непознати, варале су се у томе, у главном, обе стране српских старешина, показујући у политичкој личној борби поред неумесности својих жеља само своју ватреност и неумереност.

Руски чиновници били су онда што су и данас: у њих је погрешке и претераност у оценама или у захтевима изазивала само сувишна ревност да се покажу са што већим успесима пред својим претностављенима. К. К. Родофиникин се одмах у почетку ставио у рђав положај с Карађорђем и с осталима, што је ушао у сувишне интимне везе с митрополитом Леонтијем, којег Срби нису волели не само што је био Грк него што је био непоуздан и рђав човек у опште. И К. К. Родофиникину је, ма да је био руски заступник, много сметало у очима необразованих старешина с којима је посла имао што се знало да је био Грк. Све се то још више увеличавало тиме што су се око њега заиста радо купили они који су што имали против Карађорђа. Та је врста људи мислила да су Русија и њен заступник старији од Кара-

Ђорђа и да овоме могу досадити, или га склонити да другојачије ради, што он иначе не би ни по чијем савету пристао. Кад је у јесен 1808 К. К. Родофиникин одвео на састанак с владиком видинским Дионисијем митрополита Леонтија и Стевана В. Живковића, секретара саветског, — почело се по Србији много којешта говорити против К. К. Родофиникина. У околини Карађорђевој знало се и како се ново уређење Србије спрема у Јашу, и сумње и плашње распалиле су се на све стране, заједно с најленим падама у осигурању будућност, ма да је све било још у највећој неизвесности, што се такође знало. Раздраженост која је услед свега тога настала међу Карађорђем и његовим пријатељима, и међу К. К. Родофиникином и његовима, покаже се на крају 1808 у јачим поступцима. Још о Карађорђевој слави (25 нов. 1808) у Тополи закључено је да народ нешто учини у корист Карађорђа, што би и Русима импоновало.¹ У Београду се 14 декембра 1808, по том договору, сазове Народна Скупштина, која огласи Карађорђа и његово законом потомство за првог и врховног српског предвођитеља, којему ће се сви покоравати.² Карађорђе је са своје стране дао реч да ће припознавати Савет као врховну земаљску власт. Обезбедивши се овако

¹ Ј. А. Ваталика, Историја срп. устаика, 471—473.

² Текст у Срп. Лет. 1863, кн. II, стр. 149, у Ваталике и у Ј. Хаџића Огледалу Српском, I, 150.

с те стране, Карађорђе не хтедне ни улазити с К. К. Родофиникином у разговор о избору изасланика које је ваљало послати као представнике народа у Главну Команду у Јаш, да тамо објасне жеље народне при преговорима о миру. К. К. Родофиникин је за то био одредио свога оданог човека Стевана В. Живковића, секретара Савета, који га је и у Голубиње пратио, и Живковић је, по томе, био већ и униформу за се наручио. Али Карађорђе нађе да у Јаш треба да пођу његови поуздано му одани људи. Он избере за ту мисију Ивана Југовића, Павла Поповића и Јанићија Ђурића, а Стевана Живковића истера из службе. Имена својих изасланика он само на знање саопшти К. К. Родофиникину, и они се крену за Јаш 10 децембра 1808. У раздраженом сумњичењу, које смо горе напоменули, Карађорђе и његови пријатељи нису могли да схвате како то да сви њихови послови иду преко К. К. Родофиникина и Главне Команде, и наложили су својим изасланицима да иду к самоме цару Александру. И изасланици су то, донста, и тражили од кнеза А. А. Прозоровског, и услед дужних разговора о будућим правима српским захтевали су од кнеза да им на писмено саопшти оно што Русија мисли за Србију тражити у преговорима о миру. Задовољени поменутиим саопштењем, које им је после малог затезања дано, изасланици су пристали да не иду к цару но да чекају турске преговараче у Јашу, и поверење се

почело опет повраћати међу Русима и Карађорђем, пошто се, мање више, разјаснило да су зебње Карађорђевог биле без јачих каквих разлога.

После дугога путовања турски пуномоћници на послетку стигну у Јаш 24 фебруара 1809. Из разлога горе наведених сваки је знао да су изгледи за мир веома слаби. Јер као што је 1807 Француска напустила Турску, на прешла к Русији, тако у току 1808 Енглеска, непомирљиви Наполеонов непријатељ, напусти Русију, на пређе к Аустрији и к Турској. Баш 5 јануара 1809 (по новом) закључен је, с великим настојавањем Аустрије, турско-енглески мир у Дарданелима, којим се Турској гарантовао интегритет њених дотадашњих земаља. У Русији се то живо и с извесним раздражењем осетило, јер се слутило да је ту и Аустрија и да се с тим освојењу Влашке и Молдавије истичу несавладљиве сметње. Мало пре доласка турских пуномоћника била је стигла у Главну Команду у Јаш заповест цара Александра, да се од Турске тражи да одмах отпрати из Цариграда енглеског посланика. Кнез А. А. Прозоровски је још 26 фебруара послао био нисмо и ултимат у томе смислу у Цариград, и чекао је повратак изасланика и резултат, па да преговоре о миру отпочне. Тек 22 марта 1809 стигао је у Главну Команду извештај да се Порта не склања да отпрати енглеског посланика. Пошто се за преговоре о миру по свему томе

знало напред да се никаквоме свршетку извести не могу, преговарање се 22 марта 1809 прекине, или — боље рећи — заврши. Ратно стање, прекинуто још у лето 1807, настане сад на ново готово на целој линији, и само се чекало згодно време, па да се у непријатељства уђе. Сви се изасланици из Јаша разиђу свак на своју страну, с уздањем да ће срећа оружја расправити оно о чем се мирним путем није могло доћи ни до каква споразума.

У приправљеном руском пројекту уговора о миру тачка о Србији обухватала је са свим пречистићене повластице Ичкова Мира, с тим што су Србима остајали на чисто градови и што им се уз потпуну аутономију с маленим данком (100.000 гроша) обезбеђивала заштита Царства Руског. У тој тачци је било исказано релативно најповољније обезбеђење српских жеља које се онда могло довести у склад с осталим оновременим приликама.¹

¹ У пројекту је члан V о Србији гласио овако:

„Превисока Отоманска Порта обећава савршену амнестију и опрштај свему народу српском за све што је до сад било. Ма кога стања или занимања био, нико се од тога народа неће казнити, нити ће потпасти под какву год одговорност или накладу за учешће које је имао у српској буни или у овом рату у послонима војничким и политичким.

„Да би одала пошту учешћу које за тај народ као за свој једноверни има Његово Величанство Цар Руски и да би што већма посведочила своју одност к миру, Порта даје Србима потпуну слободу да уреде како сами желе своју унутрашњу управу, с том погодбом да од сада у напредак никада никаква турска војска ни под каквим изговором не може унутра у Ср-

С турске стране се такође осећало да се примиче прелом. Стога је у том моменту пишки Хуршид-паша покушавао да Србе и сад још, као у последњем тренутку, одвоји од Руса и да их наведе на засебне преговоре. Има једно његово писмо Карађорђу од 13 фебруара 1809, из кога се ово јасно види. Али је у тај мах и за то већ било касно. Срби су остали при одлуци од 1807, да се с Турцима више не погађају, но да војују с Русима и да се поуздају у њих и у срећу њихову!

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
 ПАСЈЕ ДОМАЊИНИ
 ПЕСНОВАИ

»бију улазити, и турска се влада ни на какав начин не може мешати у унутрашње послове српске.

»Праве границе између Србије и осталих области Отоманске Порте означиле се преко особенитих комисија, које ће једна и друга страна именовати, а којима ће се придружити један посредник од стране Његова Величанства Цара Руског.

»Да би се српски народ обезбедио у овим правима која му се дарују, приза на се јемство и заштиту над српским народом Његово Величанство Цар Руски.

»А да би са своје стране одговорно овој доброту Превисоке Порте, српски народ приза на се плаћање годишњег данка у сто хиљада гроша, који ће се плаћати сваке године од дана када овај мир међу Руским Царством и Превисоком Портом у живот ступи. Влада ће српска тај данак слати у Видин и плаћати ономе коме Порта одреди.«

У унутрњима која су издата пуномоћницима назначено је да су у томе петом чланку *»само олакшице и повластице које је пре тога Порта сама Србима предлагала, осим једине заштите господара цара, за коју се надамо да ће је турски пуномоћници без устезања примити«*. То је веза с формулама које је П. Пико уговорно био. П. Дубровиц, Военниј Сборникъ, томъ XLIII, 41—42.

VII

Несрећно ратовање 1809. Српски кораци код Аустрије и код Француске. Аустријска политика против руског утицаја у Србији.

Тако се с крајем марта 1809 отворе опет непријатељства на целој линији.

Ваљало је да руска војска груне како ваља напред и да однесе одсудну победу, па би се захтеви руски неизоставно примили.

Положај је за то био да не може бити повољнији. Аустрија и Француска саме су се на скоро по том заратиле. Мало би што могло сметати победној руској војсци да изврши што би хтела. Али Руси, на жалост, нити су имали те војске, ни ђенерала пред војском на Дунаву који би такав задатак умео како ваља извршити. Врховни команданат Дунавске Војске, кнез А. А. Прозоровски, био је веома смотрен и веома стар. Тога ради се више бавио о политици по о војевању. Ни војске није имао колико би за тај задатак требало, јер у целоме ратовању 1806—1812 с Турском, ради бурнога времена и ратовања на све стране, Руси никада нису на Дунав избацили силу разумну величини задатака који су на том крају по-

стављени били. А како још уз то у првим ратним предузећима ни срећа не хтедне да послужи руско оружје, кнез А. А. Прозоровски се са свим укочи и укопа у политичке комбинације које његов задатак биле нису.

Пошто су од војевања у 1807 остала била у турским рукама три града на левој страни Дунава, Ђурђево, Браила и Исмаил, одлучено буде да се пре свега ти градови узму и са свим очисти лева страна Дунава. Генерал Милорадовић удари 24 марта на Ђурђево, али буде с великом штетом одбијен. Сам кнез А. А. Прозоровски удари 20 априла на Браилу и прође још несрећније од Милорадовића. Како је по француско-руском савезу и Русија морала суделовати против Аустрије, кнез А. А. Прозоровски, и не знајући да је цар Александар дао на знање аустријском цару да ће га напасти само форме ради, стане и то узимати као изговор да оклева с даљом акцијом против Турске, бојећи се тобоже аустријскога кретања у леђа или у бок руској војсци на Дунаву. Други изговор је био ванредан излив Дунава, који је доиста сметао преласку руске војске. Требала су оштра писма цара Александра да кнеза истерају из те забуне. Једва се 31 јула почне радити, па и то на доњем Дунаву. Јула 31 заузме се Исакча, августа 1 Тулча, а августа 2 Баба-даг. Ово оперисање на најдоњем Дунаву правдало се претпоставком да би нови

савезници туреки, Енглези, могли с Црнога Мора напасти повратну линију руске војске. На скоро по том и сам кнез А. А. Прозоровски умре 9|21 августа и у команди га заступи кнез Багратион.

Много другојачије је радио турски главни команданат, велики везир Јусуф-паша. Имајући такође омало војске (имао је око половине маја 1809 око 40.000), он се држао у Шумли, пуштајући кнеза А. А. Прозоровда се ломити око дунавских градова. Међу тим нишкоме и босанскоме пашини нареди да ударе свом снагом на Србију, те да је слома и тиме десно крило руске војске ослабе и Русима с бока зађу.

Српска војна 1809 почела се с врло високим надама, али срећа није пратила ни њу. Има трагова да је руски агенат у Србији К. К. Родофиникин тада поручивао Грцима Морејцима да се и они дижу. У Београду је К. К. Родофиникин саветовао излет к Јадранском Мору, на сушет Црној Гори. Ту линију узме сам Карађорђе.

На Ниш су одређени били Милоје Петровић Тривац, као главни команданат, и Петар Добрњац. Прослављени дотадашњи команданат тога положаја Петар Добрњац осетио се увређен наименовањем Милојевим, у коме је гледао само агента грабљивости Младена Миловановића, и чинило му се да му се отима богата пљачка која би Србима припала с освојењем Ниша. Тако је расцеп сувише рано ушао међу војводе тога краја.

Војска се, међу тим, била примакла к Нишу и заузела положаје. Турска пак Врховна Команда нареди општи напад на Србију, јер је Турке ванредни разлив Дунава са свим бранио од руских напада. Војска турска нагрне великим бројем к Нишу и к српској граници. Руски извештаји бележе да су српску опсадну војску код Ниша напали Турци и од некуд с бока, претећи одступници, и са фронта од Ниша. То је било 19/31 маја. После неколико одбијених напада, Турци нај-после ударе на Србе, тако да их сложе са свим на Каменици. Ту је смрћу јуначког самопрегорења себе и свој народ прославио ресавски војвода Стеван Синђелић, који је у томе шанцу командовао. Кад остали виде шта би са шанцем на Каменици, нагну сви натраг к Делиграду, и тим се напад на Ниш несрећно оконча, оставивши за собом читаву гомилу жучних сумња и јетких окривљења, којима су се дотадашње међусобнице међу старешинама гдно распалиле, на штету сви јавних послова.

Миленко Стојковић, који је био пошао к Видину, врати се и опседне Кладово. У почетку јула пређе му руски генерал Исајев, и 4 јула почну опсаду Кладова. Нападну на град 9/21 јула да га узму јурштем, али буду узбијени с великом штетом. И тако се и та малена руска војска, која је тобоже била одређена да Србима помогне, врати натраг. Већег броја ђен. Исајев није ни сам имао, а с малим се ништа није могло учинити.

Тако се ђен. Исајев вратио у Влашку, где су Турци и пре тога покушавали нападе од Видина пут Краљева, у очевидној намери да ослабе или пресеку српско-руске везе које су се тим путем вршиле. Хајдук-Вељко, који је у почетку војевања пошао био на Белграцик, такође није имао среће, него се вратио у Бању. После неуспеха на Кладову и Миленко се са својом војском повукао к приоречко-моравском путу, одакле се још држала веза с две истакнуте позиције на тој страни, с Бањом и Делиградом.

Једини Карађорђе, који је, како рекосмо, узео линију југозападну пут Црне Горе, деловао је у овом војевању с потпуним и сјајним успехом.

Са својом шумадијском војском Карађорђе изађе у априлу к Сеници, пустивши другу војску уз Ибар под командом Антонија Пљаквића да нападне Нови Пазар. У исти мах Карађорђе око Ђурђева-дна узме Сеницу.¹ По том се другим ратним пословима врати на кратко време у Топољу, али стигне 24 маја натраг к војсци, ништа не знајући шта се учинило пред Пишем, док је он од Тополе к војсци на Сеници путовао. Чим је стигао к Сеници, ваљало је одбијати напад Сулејмана Скопљак-наше, који је, потиснувши Србе на Дрини и ослободивши Соко опсаде, похитао к Пријенољу, да одатле удари на Карађорђево положаје на Сеници. Карађорђа

¹ Карађорђево писмо А. Пљаквићу у Споменску XVII, 9.

послужи срећа, те Сулејмана Скопљак-пашу добро разбије на Сеници, и обрне се одмах к југу, те тако исто разбије 27-ог маја пећскога Нуман-пашу на Суходолу. Свршивши тако с босанском и пећском турском војском, Карађорђе се крене к Новом Пазару, где стигне 3-ег јуна. Бојеви почну одмах, и војска Карађорђева 6-ога јуна већ заузме новопазарску варош. У који су се мах спремали да и с градом сврше, ухвати се турско писмо којим се јавља у Новом Пазару опседнутим Турцима да се држе, јер ће им се скоро помоћ послати, пошто су Срби пред Нишем разбијени. Тек у тај мах стигне Карађорђу и српски извештај о несрећном боју на Каменици. И он, обустављајући свако даље нападање, дигне 10-ога јуна опсаду Новог Пазара и крене се патраг низ Ибар у старе границе.¹

Али ни Турци није у наступању после њихова успеха на Каменици показали енергију која се могла очекивати, јер скоро месец дана после боја на Каменици започне турско наступање. Турску је војску у овај мах водио окретни и вешти војвода Хуршид-паша, који је 1812 за заслуге у овом војевању постављен за великог везира. Он је ступао напред тихо и опрезно, утврђујући се на сваком месту. Војска је пошла у два крила, главним к Делиграду, где је 26-ог

¹ Дани и следовање догађаја утврђени су по казивању Анте Протића, који је сам у тој војсци био, Споменик XIX, 15 и д. и по руским извештајима у Петрова, Војни II, 270 и д.

јуна заузела старе опкопе, а другим к Соко-Бањи. Карађорђе се већ био вратио из Старе Србије, и одмах је наредио да се војска из источне Србије прибира к Ђуприји. Главни је напад турски окомио се на Соко-Бању, докле су и Делиград одмах узели под топовску ватру. Сакупиливи се повелика сила српска спрам Соко-Бање, покушају 7 јула да разбију Турке, да Бању ослободе и тиме и Делиграду да олакшају. Али срећа не послужи српско оружје, и 8 јула Срби напусте и Соко-Бању и положаје око ње. Услед тога Турци обухвате Делиград и са северозападне стране, заузевши Сталаћ (око 28 јула), пошто на то бојно поље стигне и Исмаил-паша сесрески са још 18.000 Турака. Делиград је у тај мах имао везу са својом основицом само околишним путем кроз шанчеве на Љубешу, на левој страни Мораве, и кроз Крушевачки Округ. У Љубешу је заповедао Миленко Стојковић. Око 1 августа набрало се око Делиграда на 50.000 Турака. С тога се Делиград није могао никако више држати. Августа 3 Срби напусте и Делиград, и повуку се левом страном Мораве преко Крушевца и Јасике. Ни у Ђуприји се не могу Срби одржати, него 7 августа и њу напусте, више из непажње или по малаксалости него по правој невољи. Августа 11 Гушанац Алија, који је започео наступање опсадом Соко-Бање, заузме и Пожаревац, а 13 августа војска турска (како се мислило око 6000) заузме и Јагодину. Тако се веза с Русима готово са свим пре-

кине, и држао ју је с тешком муком још само Миленко Стојковић својом позицијом у Поречу. Колона турска, што је 13 августа узела Јагодину, упути се једним крилом к Београду, а другим ка Крагујевцу. Бојевима на Липару и на Црном Врху 16 августа 1809 Срби узбију оба та крила, и тако се бојна линија утврди левом и десном обалом Мораве.

Истих дана, 15 и 16 августа, настане право бегство из Београда, чим пукне глас да су Турци већ у Јагодини и на ушћу Мораве, међу Смедеревом и Пожаревцем. Вика на Русе, као на изазиваче овога војевања, у коме Србима нису могли ни помоћи послати, расла је страховито с дивљим страхом, који је 15 августа био обузео Београд. Руски агенат К. К. Родофиникин, славни војвода П. Добрињац, незадовољни држањем (донста бедним) Младена Миловановића (пријатеља Карађорђева), уз то још раздражени неким личним претњама и општим нередом који се био начинио, пређу те ноћи (међу 15 и 16 августом) у Аустрију, у Панчево. Карађорђе, захваљујући мушким саветима Ивана Југовића, покаже се на потпуној висини положаја. Ма да је око 15 августа 1809 изгледало да је Србија са свим пропала, турска се најезда ипак заустави.

У скоро по том и последњом разних рекриминација због оних истих догађаја, пријатељ Петра Добрињаца Миленко Стојковић објави такође услед ових догађаја да неће више да зна за Карађорђа и за ње-

гово старештво, и одметне се у Поречу, поручујући свима шта је наумно и купећи око себе најамнике, пандуре и бећаре. Карађорђе и ту избере добар начин, пустивши Миленка да се истуђи. Видећи да га нико не напада, и кад му се досади плаћати готовином најамнике, Миленко сам распусти ту своју војску, и пошто се и разболи, измири се с Карађорђем. Тим се сврше зле последице 1809 године, само што Турци остану и даље у Тимочној и у Неготинској Крајини, у којима су крајевима пре рата заповедали махом Срби. Турци су добро разумевали свој интерес да српске и руске области раздвајају колико могу јаче.

Докле се све то радило у Србији, руска је војска, по старачким комбинацијама кнеза А. А. Прозоровског, поплашенога првим неуспесима, скоро са свим мировала, смишљајући да главне нападе упути с најдоњег Дунава, ради сигурности повратне линије. Известивши се да Руси тога ради немају много војске у Букурешту, Турци 25 августа на Ђурђеву пређу Дунав, али их 29 августа (10 септембра) сусретне на Фрачини код Ђурђева генерал Ланжерон, и разбије их потпуце. И војска руска од доњег Дунава стане под заповестима кнеза Багратиона, после смрти кнеза А. А. Прозоровског, још боље напредовати. Септембра 14 предао се Исмаил, а с крајем тога месеца започела се опсада Силистрије. Чим је велики везир видео (29 августа) да не може продрети к Букурешту,

изда заповест војсци у Србији да уступи. Уступање се почело завршивати тек прве недеље месеца октобра. И тако се, за тај мах, Србија опет спасе. Последице пак несрећне војне од 1809 показале су дубок и несрећан траг и у спољној и у унутрашњој политици, и на границама земље, које су тада на источној страни силно општећене, јер су се Турци повукли понајвише на старе границе Београдског Пашалука, а у својим су рукама задржали велики део српских освојења последњих година од Видинског, Нишког и Лесковачког Пашалука.

Док се овако ратовало у Србији по моравској долини и на доњем Дунаву, други је, већи рат букнуо међу Француском и Аустријом, у ком је и Русија по Ерфуртском Уговору морала учествовати. Последњих дана марта (по старом) 1809 Аустријанци пређу границу; Наполеон се 1 априла (по старом) крене из Париза; 8—11 априла (по старом) Наполеон однесе прве значајне победе над Аустријанцима. У скоро Французи дођу у околину Беча. Бојеви на Асперну (10/22 маја) и на Ваграму (с крајем јуна) принудили су Аустрију да моли за примирје, из којег је изашао Шенбрунски Мир од 2/14 октобра 1809. Француској је Аустрија тада уступила сву земљу на десној страни Саве до ушћа Уне у Саву, што је француску границу с Турском још више увеличало. Онда су од Далмације и осталих југословенских области образоване познате Илирске Области Францускога

Царства, које су биле потчињене Краљевини Италији. Западна Галиција (са 1,500.000 становника) уступљена је новој пољској држави, Великој Војводини Варшавској, коју је образовао Наполеон 1807 Миром Тилзитским, по највише од пруског дела старе Пољске. Велика Војводина Варшавска, која је у почетку бројала 2,300.000 становника, порасла је тиме готово на четири милиона. Русима то васпостављање Пољске није могло бити особито повољно. Још мање им је било повољно што се, мало по том, настојавањем Метерниха, и поглавито због раширења Русије у Балканском Подунављу, начинио прави савез међу Француском и Аустријом и што је цар аустријски пристао да му кћи Марија Луиза пође за Наполеона. Савез међу Русијом и Француском, склопљен у Тилзиту 1807, а утврђен у Ерфурту (1808), ломно се све више. И ако противност међу Енглеском и Француском није попуштала, Француска се почела и опет враћати на своју стару политику према Турској ради Аустрије, и пошто је у брзо постало очевидно да руско-француски савез ишчезава, опазило се брзо да Русија наспрам Турске за своје раширење на Дунаву остаје усамљена и да су против ње не само Аустрија него и све остале велике државе.

Чудноват одлазак К. К. Родофиникина из Београда, поћу између 15—16 августа 1809, обележава знатан прелом у руско-српској политици тога времена.

Ако, може бити, и није истина што се говорило, да Карађорђе или његови људи хоће да убију К. К. Родофиникина, истина је да је расположење против Руса, нарочито међу Карађорђевим људима, било да горе бити не може. И то није било без својих јаких разлога. Као год што је Тилзитски Мир 1807 у самом почетку заједничког ратовања с Русима, кад су се Србима најлепши изгледи отворили, све изгледе преврнуо и још оставио српске земље и без осигураног примирја с Турцима, изложене турским нападима, тако су и сад несрећан почетак, оклевање и план кнеза А. А. Прозоровског да војну почне на крају најдаљем од српске границе — изложили Србе главном турском нападу. Срби се сами нису могли одржати, а Руси им помоћи нису могли, пошто су и сами, скоро у целом том ратовању, били непрестано с недовољним бројем војске. Кнез А. А. Прозоровски се жалио што су Срби потрчали на све стране у нападање, изгубивши из рачуна да би то могло бити умесно истом пошто би он први с главном руском силом Дунав прешао и напад отпочео. У Србији се, у опште, заједница с Русима разумевала готово искључиво у смислу да Русија Србима помогне и одбрани их по што по то, без обзира на околности и на саме потребе руске. Тако су онда људи у Србији схватили савез с Русима. Сјајне српске наде у последнице заједничког ратовања с Русима показале су се већ други пут далеко од оства-

рења. Срби су још вређани и радњом руских чиновника, који су прегонили негде ревношћу а негде немаром. И што би год који од њих радио, Србима се чинило као да не ради лично тај и тај (што је бивало врло често), него као да ради цар и сва Русија, ма да дотичну радњу цар често није ни знао, а много је пута није одобравао, пошто би о њој био извештен. Српске старешине су се онда, у простоти свој, осећале чисто преварене, особито у августу 1809, када су Турци прешли Мораву и кренули к Београду, а од руске помоћи није још било ни трага ни гласа. Расположења су била раздражена како се само помислити може, и на К. К. Родофиникина се товарило и оно за што јесте и оно за што није био крив.

У томе тешком тренутку Карађорђе и Савет закључе да се обрате на све стране, и Аустрији и Русији, па и Француској, тражећи од свуда мање више једно исто. Данас се види да су ти кораци Србији више одмогли но помогли. Више од свега јој је помогло оно што је урадила зама — што је успела да задржи Турке на Морави. Пошто су нешто позније и Руси успели да одбију Турке код Бурђева и да их добро потисну и разбију на доњем Дунаву, у тај мах се предупредила коначна опасност, оставивши ипак врло дубоке спомене у старешина српских и врло знатне трагове на све стране. И ма да у политици помажу једино дела, а молбе су каткад проста дангуба, опет ћемо изгубити неко-

лико тренутака, да и о молбама српским тога времена гдекоје карактеристике уврстимо.

Целине ради саставили смо овде и оно што се у том правцу радило 1807—8 и оно што је, по том, из истих узрока, следовало 1809—10 у још већој мери.

Чим су аустријски политичари у другој поли 1807 видели да пада дугогодишњи савез с Русијом и да се Руси почињу да утврђују не само у Влашкој и у Молдавији ниже Бердана него и у Србији, почели су да на све стране траже средства, да спрече толико ширење руског утицаја на доњем Дунаву и на Балканском Полуострву. Незадовољство Срба са слобозијским примирјем (од $1^{12}/_{24}$ августа 1807) и у опште с обртом њихових веза с Русима, које су се у почетку те исте 1807 године с оноликим одушевљењем очекивале, а које је Тилзитски Уговор, изненада и у самом почетку, оставио у неколико без основице, пружило је аустријским агентима прву прилику за акцију против Русије међу Србима самим. Турци су томе само посредно помагали, радећи такође са своје стране свима средствима, да би се Срби отргли од Руса и склонили на непосредно измирење с Турском, као што се било започело 1806 преговорима Петра Ичка. Кад је 1807 у новембру с таким порукама стигао митрополит Аксентије, и кад су се око половине децембра, по саветима и по настојавању К. К. Родофиникина, преговори с тим цариградским изаслаником прекинули, Турци стану ширити гласове како

мисле да ударе на Србију. Гласови ти нису били истинити, јер су Турци и Русима и Французима приватно дали били реч да ће и за Србе у ствари примењивати примирје уговорено с Русима, али је Србе, лаковерне и раздражљиве, без познавања политичких могућности и немогућности, лако било навратити на мисао, да су их Руси са свим напустили. К томе су приносиле и везе К. К. Родофиникина с неомиленим у Срба београдским митрополитом Леонтијем. У децембру се 1807 говорило како су К. К. Родофиникин и митрополит Леонтије и довели митрополита Аксентија, да Србију продаду. Аустријски агенти (српски трговци из Земуна, који су се у томе и својим материјалним интересима руководили), користећи се свима тим приликама, успеју да наврате Карађорђа, те се у јануару 1808 обрати писмом ерцхерцегу Карлу, захваљујући за милост и за заштиту дотле указивану српској ствари од Двора Аустријског, молећи да се то и у напредак продужи и тражећи да му се допусти да може купити барута, олова, ђулади и бомби. Ерцхерцег је Карло једва дочекао то писмо, јер он већ у фебруару 1808 издаје налоге варадинском команданту, генералу Симпшену, да гледа не би ли се нашло начина да Срби Београд драгом својом вољом понуде Аустрији. Генерал Симпшен се старао да како год добави самога Карађорђа к себи, у Земун. К. К. Родофиникин то поквари, наместивши да се каже Карађорђу

»да њему као владоцу не пристоји да ау-
»стријском ђенералу на ноге иде«, и тако се
састапак Карађорђа и ђенерала Симпшена
изврши на савској обали спрам Београда,
23 марта 1808 по подне. Аустријски се ђене-
рал старао да српске вође задобије *искључно*
за Аустрију и да их одврати од Русије. Ка-
сније је преко својих повереника ђен. Симп-
шен покушао и коначни корак, да од Срба
добije молбу цару аустријском за уступање
Србије под аустријску власт, с тим да се у
градове уведу аустријски гарнизони. Тај по-
сао је поверен био земунском команданту
пуковнику Першу, потпуковнику Станисавље-
вићу, градоначелнику Хаџићу и трговцу Ми-
лошу Урошевићу. Са српске стране дошли
су место Карађорђа: његов секретар Сте-
ван Јевтић и Младен Миловановић. С тим
заједно почне се на границама по Срему
купити аустријска војска. И ерцхерцег Лео-
полд је у то време обилазио границу. Ску-
пљање аустријске војске и разни гласови како
се Аустрија, Француска и Порта спремају
да Русију нападну, веома узбуне и старешине
и народ у Србији, тако да се Карађорђе са
свим тргне на траг, и 20 маја 1808 упути ђе-
нералу Симпшену писмо, којим све прекине
и захтев земунских изасланика са свим од-
бије. К. К. Родофиникин је сам написао тај
одговор, показавши у овој прилици изван-
редну дипломатску вештину и присебност.¹

¹ Дезо за 1809, XXI, 42 и д. П. Дубровин у М. Медако-
вића књизи Устапак српски од 1806—1810 год. П. Сад 1866, стр. 77

Несрећно војевање и још несрећнији неспоразуми од 1809 године обновили су поменуте рђаве утиске из године 1807 на српско-руске везе. Кад се војевање како тако с почетком јесени свршило, и Срби виде да од Руса заиста нису добили никакве помоћне војске (што су непрестано тражили и очекивали) као и да њих Турци поред свеколике заштите руске могу да погазе, Карађорђе при крају те године попише своје изасланике аустријскоме варадинском команданту (у исто време када је друге послао Русима и Французима), с предлозима да Аустрија прими Србију. Те су молбе поновљене и од нарочитога Карађорђевог изасланика Ивана Југовића у марту 1810, приликом честитања удаје царевог кћера за Наполеона. Тада су Аустрији, без сумње у вези с њеним захтевима од 1808 и из раздражености због недовољне помоћи руске, формално пуђени српски градови. Аустрија пак, у тај мах коначно разбијена од Наполеона, и старајући се о себи самој, тежећи уз то без прекида да се не замери ни Русији ни Турској, није могла ништа чинити по тој молби, и ако је она, исте године, дошла на расправу и пред самим Наполеоном. При свем том, Аустрија је у самољубљу своме високо ценила ову понуду, учињену јој од врховнога вођа српског, не обзирући се много на то, што је она учињена само из крајње невоље и у раздра-

и д. а нарочито писани М. М. Букићевића из петроградске архиве Мин. Ин. Дела.

жености, без свакога дубљег размишљања. Последице би, без сумње, ипак оправдале ту аустријску оцену, да се како год могло успети да се први корак изврши. Околности су, срећом, донеле те се до тога није дошло.

После одласка Родофиникинова (15 авг. 1809) из Београда, Карађорђе се на тај његов поступак одмах жално руским старешинама у Влашкој, како најближему, ђен. Исајеву, команданту руске војске у Малој Влашкој, тако и главном команданту. По један се српски изасланик и до тад увек налазио у Главној Команди, али је ради К. К. Родофиникина у јесен 1809 нарочито послан у Влашку и архимандрит Спиридон Филиповић, с налогом да и самог цара потражи. Пошто се савез између Русије и Србије није могао тако лако раскинути, послови су ишли напред сами својом тежином, без обзира на поједине (и ако веома честе) личне оманке и на дела узбуђенога тренутног расположења. Видећемо мало касније како су се развили ти послови после привремене катастрофе у 1809 години.

И француску је помоћ тражио Карађорђе преко Букурешта. Из француских Илирских Области дошла су била у Србију два Србина о којима мало што ближе знамо. Једно је Раде Вучинић (или Вученић), а друго је Никола Скуљевић, обојица из Горње Крајине или из тамошњег далматинског Приморја. Кад је К. К. Родофиникин отишао, примљени су, међу осталим, савети и предлози ових људи. Карађорђе 16 августа 1809 упути једно

писмо Наполеону, тражећи од њега заштиту, и преда га Раду Вучинићу, да га помоћу францускога консула у Букурешту Леду (Ledoux) достави Наполеону. Вучинића је Леду упутно преко Лавова у Беч. Вучинић је собом носио и предавао француским чиновницима мемоар, у ком су, међу осталим, биле ове тачке:

а. да се српски народ заједно са својим предводителјима одлучио потражити срећу у заштити великога Наполеона;

б. да ће у име верности к француском монарху Србија примити у све градове војску Наполеонову;

в. да ће град Шабац, као најближи француској граници, први примити војску Наполеонову

Влада је француска издала обичне резервисане наредбе; задржала је Вучинића под руком (све до 1814), али радила није ништа, јер Србија нигде није могла ући у њене рачуне. У Србији се при спремању и шиљању ових пуномоћстава сметнуло с ума, да није доста понудити, него да треба и друга страна да има рачуна да прими.¹ Међу тим, ако се и може казати да од ових корака није било позитивне користи, једва би се могло казати да није било штете, јер је поверење руско у српске старешине попустило, једно ради овог узалудног обраћања Французима и Аустријанцима, а друго због детинске

¹ О. Бол у Отаџбини XIX саопштио је свуколику ову прешиску.

напраситости и незналичког свађања српских старешина и за најмање ствари, којим су руским старешинама досађивали редовно, на штету својих озбиљних послова о којима се често мало ко бринуо. И сам митрополит Ст. Стратимировић забележио је у ово време врло општар суд о радњи српских старешина.

„После толикогодишњег труда њихова — бележи родољубиви српски митрополит — човек који суди не би имао ни најмањег узрока да верује да ће они мало по мало дизати се, изображавати се, и од своје отаџбине државу створити, јер не могу показати никакве установе која би к томе водила. Од како се почео устанак, па до краја 1809 они нису ни словом поправили ни војну, ни финансије, ни правду, ни црквене, ни просветне послове. Нешто и нешто, што је од Турака застало се, напуштено је и пребегнуто. Глупост војвода, оскудица добрих владика и свештеника и осталих врених и мудрих људи показује своје последице на све стране“.¹ Овоме суду од човека и потпуно добро извештена и компетентна нема се шта додати.

Кад су се Турци услед руских победа на доњем Дунаву почели повлачити патраг с Мораве и из источне Србије, дођу опет на ред унутрашњи послови и старешинске међусобице, минулом народном несрећом загорчане и зајучене како никада дотле биле нису.

¹ Гласник II, 219.

Почело се са скупштинама. Скупштина, сазвана по Л. А. Баталаки 29 септембра за дан 2 октобра 1809 у Х. П. Паланци, била је очевидно само претходна скупштина самих Карађорђевих пријатеља и присталица.¹ Ту је углављено да се пошаље депутација у руску Главну Команду, те да разјасни руску помоћ и остала питања, спорна између Србије и између Русије као заштитнице. На тој скупштини је углављено да као депутати пођу Милан Обреновић и архимандрит Мелентије Стефановић, који је у то време заступао побеглога митрополита Леонтија, и да осим за војничку помоћ уложе молбу и да се не враћају К. К. Родофиникин и митрополит Леонтије, но да се за рускога агента пошаље рођени Рус. За П. Добриња и митрополита Леонтија, који су тада с К. К. Родофиникином Србију оставили, одлучено је на томе састанку да се више у Србију враћати не могу. На место митрополита Леонтија та скупштина одмах избере недавнашњег команданта Зворничке Нахије и тадашњег митрополитског заступника, архимандрита манастира Раче, Мелентија Стефановића. Права скупштина пак, на којој су се имале утврдити ове одлуке, била је с крајем новембра 1809.²

¹ Историја срп. устанка, 713. Дан се утврђује још и једним писмом Милека Стојковића од 5. октобра писаним Карађорђу. М. М. Вукићевић, Писма из петр. архива.

² Тако тврди француска Карађорђа и П. Добриња, коју је издао М. М. Вукићевић, Споменик XXXVII, 124 и д. Једно француско писмо из Букурешта од 3/15 децембра 1809 међу ову скупштину у почетак новембра, а аустријско је белешко међу у

Она је потврдила горе поменуте закључке и изабрала исте депутате за руску Главну Команду, додавши још и Миленка Стојковића, добро цењена у Русџ и великог руског пријатеља. Изгледа да се та скупштина није у свем сложила с мишљењем Карађорђа и његових пријатеља. С тога су и депутатима издана двострука пуномоћства и упутства: од скупштине и од Карађорђа лично, у којима су последњим сигурно поистрене извесне тачке против Родофиникина и митрополита Леонтија.¹ Кад се депутати крену у главни стан и сврате се у Пореч к Миленку, да га са собом узму, Миленко не пристане на таква пуномоћства и с депутатима се договори да они место њега узму у своје друштво П. Добриња, који се већ налазио у Влашкој. Послови су српски још ишли преко К. К. Родофиникина, и он, велики пријатељ Миленков и Добрињчев, уђе и сам у ту неправилну модификацију депутације и удеси те се све тако прими и у Главнога Команданта, коме се представи од стране депутата не баш оно што су Карађорђе и скупштина српских старешина били одлучили него предругојачење у смислу оснажења руског утицаја (или још

почетак децембра. Отаџбина XIX 141. Летопис М. С. 1827, IV, стр. 50. По Вуку Ст. Караџићу иак она је била о новој години 1800, и тада су изасланици упућени у Букурешт. Правитељст. Совѣтѣ, 34. Али је то нетачно. Депутате је виез Вагратион, тадашњи главни командант, примио 19 децембра 1809 у Харкову.

¹ Тврди се белешком Добрињчевом у Споменику XXXVII, 125 и руским белешкама, по којима је Милан Обреновић заступа *на само* молбу главног команданта графа Каменског да из српских послови са свим постави К. К. Родофиникина.

установљења праве руске управе у Србији), што Карађорђе и његови пријатељи не би одобрили, вазда страхујући да јачи руски утицај само њих лично не потчини њиховим личним противницима. За јачу руску помоћ били су искрено и једни и други, јер је то било једино јемство за напредак и даљи ток народног ослобођења. На другу страну су Карађорђе и његови пријатељи, зебући од турских претња (још и пред зиму од Хуршид-паше који је нудио измирење а претио војном), а видећи одуговлачење с руском стварном помоћу (стално још од 1807) чинили исто тако пренагљене и претеране у свом попуштању кораке код Аустрије и у граничарској команди и у Бечу. Тако унутрашњи раздор међу српским старешинама тада отворено узме на се облик русофилске и аустрофилске политике. Како је страст најгори саветник, и једна је и друга страна превиђала истинито добро отаџбине, губећи и снагу и намет у бесплодној унутрашњој борби, пуној трзавица и несмислених задевица.

Руси су и сами видели да су Срби 1809 пострадали у многоструком њиховом кривицом. И када се стане примицати пролеће 1810 и с њим продужење војне, заиста се пристуни к наравнању српских незгода. Главни Команданат, хотећи да угоди Карађорђу, уклони К. К. Родофиникина из послова српских.¹ Ци-

¹ Изгледа да се то извршило тек у марту 1810 по доласку грађа Каменскога, који је постављен 2 фебруара 1810. М. М. Вукићевић ми саопшти да је Каменски 10 марта 1810 био већ у Јашу.

тање о смени митрополита узето је озбиљније као питање црквено, које је припадало власти Цариградске Патријаршије. Преговори су у тај мах с том редовном влашћу били немогући због ратнога стања. Тога ради се питање митрополита Леонтија одложи, и нареди се само да му се столица премести у Крагујевац, да би се од политичких послова што више одвојно. За војску се такође изда наредба од пређе у Крајину, и одреди се изасланик Главне Команде, штапски капетан Никола Тодоровић, да се о томе са српском влашћу споразуме. У априлу 1810 с њим пође и Петар Добрињак, за којег Главни Команданат мољаше Карађорђа да му опрости. И Карађорђе у томе попусти и опрости П. Добрињу, поставивши га за главног команданта српске војске у Крајини, која је имала да заједно с руском војском на том крају ради и да из Крајине чисти Турке, заостале од прошлогодишњег војевања. Војска руска заиста пређе 5-ога јуна на Острову и састави се са српском војском под командом Петра Добрињака. Срећно и славно војевање ове војске у 1810 позније ћемо поменути. Тек тада су Кладово и Крајина потпуно освојени; тек тада је положена граница коју Србија и сад има на тој источној страни!

VIII

Основна уређења у Србији 1804—1813. Уређење од 1811 године.

И хајдучка чета, кад се образује у гори, не може опстати без своје дисциплине и без свога старешине. Срби из побуњених у пролеће 1804 пахија Београдскога Пашалука следовали су, у први мах, томе истоме правилу својих земаљских обичаја. У времену у ком је, у опште, сила била једини главни извор власти, власт је из силе и извирала, и докле се ко налазио у сили, дотле је и власт била у рукама његовим. С тога су у први мах по свима побуњеним крајевима устаничке војводе (или кнезови) биле и војнички, и политички, па, донекле, и судски и финансијски управници.

После ове првобитне власти која је истицала из силе, прва је власт међу Србима била власт договора и Скупштине.

Али под Скупштином Карађорђева времена не треба ни из далека разумевати оно што се данас разуме под Народном Скупштином. Све војводе и старешине, скупљене на једно место ради каквога год општег договора, онда су сачињавале Скупштину. На

Скупштини се обично претресало и одлучивало оно што се тиче свију старешина или целе ослобођене земље. У засебну власт појединих у њиховим окрузима или срезовима није се могла мешати ни Скупштина. Толико је та засебна власт, по горе наведеном пореклу своје, била апсолутна и себична.

Прва Скупштина, која се држала од ослобођених округа Београдскога Пашалука, била је у Остружници по Ускресу 1804 (24—28 априла), поглавито ради аустријског позива да се у Земуну састану с турским старешинама из Београда, не би ли се могло постићи измирење с дахијама. На тој Скупштини је учињен договор и да се подринска и шумадијска војска сакупи под Београд, те да се почне опсада Београда. Тада су тако исто учињене и неке одлуке о једнаком суђењу и одржавању реда по земљи. Кад се опсада Београда почела, и кад су у опсаду дошле и војске из преко Мораве и испод Смедерева (после узећа Пожаревца и Смедерева), Скупштина се могла имати сваки дан, јер су у опсади биле готово све чете и све старешине побуњених округа. Има докуменат из тога времена, од 15 маја 1804, писан у Топчидеру, којим се од Земунаца иште 50000 гроша у зајам. На том су документу, изданом у самом почетку опсаде Београда, потписани на челу Карађорђе и Јаков Ненадовић, а по том представници округа ваљевског, шабачког, јагодинског, ћуријског, пожаревачког, грочанског, смедеревског, београдског и кра-

гујевачког. Карактеристично је што се после Карађорђа још истиче изнад осталих старешина само Јаков, у тај мах једини подједнако знатан с Карађорђејем. Карађорђе је у тај мах био, као и остали, само апсолутни господар у своме (крагујевачком) округу и на војсци — и први међу једнакима, пошто је он имао највише ауторитета и највише стварне силе. У том је и био идеал првога уређења Србије, којему су старешине најрадије тежиле и који пробија у првим њиховим пројектима. Још о првој горе поменутој Скупштини у Остружници, у првим захтевима српским, од Порте се тражи да изабране кнезове везир мора признати, а изабрани кнезови да имају право да могу изабрати Врховнога Кнеза, којему се управо давао задатак да врши посредничку улогу међу овим изабраним окружним кнезовима и турском влашћу.

Први образац државног уређења, који се, по томе, највише свидео војводама и старешинама српским, био је у некој федеративној кнежинској аутономији, као што се у то исто време, под врховном турском влашћу, и у Мореји донекле практиковало. И Хаџи-Мустафа-пашина кнежинска аутономија са српским изборним кнезовима и турским судом у окружном месту донекле је личила на овај средњевековно-турски самоуправни тип, у ком је некаква традиција Балканског Полуострва. Та кнежинска аутономија, где су поједине кнежине са свим личиле на властелинства средњег века, у којима је наслед-

пога властелина заступао војвода, истакнут онде сам својом снагом и заслугом, ушла је у практику од почетка ослобођења у свакоме крају Србије. Општа потреба одбране и општа опасност турскога напада, и из градова и из преко границе побуњене земље, била је једна федеративна веза међу овим господарима. У свему другоме, нарочито где би који лично био интересован, сваки је радио као апсолутни господар, и против воље тога господара помоћи често није било никакве.

Кад су 1804 у јесен српски изасланици били у Петрограду, тамо им је нарочито саветовано да је неопходно да ослобођена земља има свој *Правитељствујућии Совѣтъ*, т. ј. државну општу и заједничку власт, која би, ако затреба, имала бити и над влашћу војводском. Прота М. Ненадовић, коме је то у Русији и говорено, и Божо Грујовић (Тодор Филиповић), образован правник аустријске школе, Румљанин из Срема, који је депутацију у Петроград као секретар пратио, почну то по повратку у Србију говорити и другима. Мисао се о Савету свиђала скоро свима, јер је Савет био неопходна потреба, и ако ниједан војвода није рад био да се установљењем Савета лиши ма колико своје дотле уобичајене власти. При свем том Савет се установи тек с крајем августа 1805, после срећних бојева на Карановцу, на Ужицу и на Иванковцу у тој години, кад се већ отворила борба са самим султаном. Отворивши своју радњу најпре у манастиру Вољавчи, а

по том у Боговађи, Савет се у новембру 1805 премести у Смедерево, кад се тај град предао Србима.

У прво своје време Савет је вршио и послове суда и послове врховне земаљске управе или владе, а исто тако и послове законодавства. У простом животу првога времена није се ни осећала потреба да се ти послови раздвајају. Много којегта што је Савет почео радити војводе саме не би ни могле радити; најкорисније је било што се власт Савета ширила на целу земљу и што је Савет, тога ради, вршио и истраге, и слао људе да по нешто уређују, особито у приходима и финансијским пословима. Савет је, одмах од почетка, имао власт у свему што се не би тицало војводских каквих год личних послова или интереса. У томе је морало свагда испасти онако како хоће војводе, нарочито ако су то биле велике војводе или *господари*, као Карађорђе, Јаков Ненадовић, Јанко Катић, Милан Обреновић, и т. д. А пошто су ти лични војводски интереси ипак били ограничени, остајало је изван њих још много питања, у којима је Савет могао бити одлучни господар. Та потреба је и била главни узрок што је Савет одмах примљен и што се власт његова с временом и самим његовим трајањем и навиком ширила и утврђивала сама собом. У самом почетку саветскога рада, кад се он наставио у Смедереву, издао је Савет кратке уредбе о суђењу. А кад се на свршетку 1807 преместио у Бео-

град, одредно је и по целој земљи расписао да се у сваком округу постави прави суд од три судије. Звало се да те судије бира народ као и саветнике; али је све то у ствари у сваком месту зависило од војводе и воље његове. Овоме суду могао је сваки човек тужити и војводу, и он је морао доћи на суд да одговара. Над пресудом тога окружног суда био је суд самога Савета. Улазећи у седницу саветску, сваки је, па и војвода, морао оставити оружје пред вратима. Савет је издао и уредбу о такви свештеницима за њихова чинодејства. На свршетку године 1807 Савет је издао и уредбу о тарифи новчаној. Продајом турских имања, кад је на то ред дошао, такође је Савет управљао. Скеле и царине, у оно време знатни и једини стални приходци државни, такође су биле у рукама саветским. Исто тако је Савет, као права влада, не само купно и чувао дохотке колико их је биле, него се он старао и за набавку муниције и осталих војничких потреба за целу земљу. Савету су старешине земаљске о новој години предавале рачуне о различним трошковима, на плату тобџија, на рањенике, на уходе, и т. д.

У борби старешина једнога против другог и у борби неких од њих против Карађорђа и његове врховне старешинске власти, која је по самим приликама расла напореда с влашћу саветском, ма да многи томе није ради били, гдекоји су тежили да та врховна власт остане више на страни Савета него ли

на страни Карађорђа. То се чинило нешто из личних интереса, нешто пак из завидљиве честољубивости, врло јаке у нашега народа у онште. У томе је и Карађорђе био не мање осетљив. И како је био неоспорно најјачи, никада није дао ни да му се помене какво год ограничење власти. У почетку саветскога рада, кад се Савет преместио у Смедерево, прота Ненадовић, Вожа Грујовић и митрополит Леонтије били су склонили Карађорђа да се у Смедереву сазове Скупштина, и да она Савет потврди и призна за највећу власт у земљи. То је могло бити приликом Скупштине што је држана око половине децембра 1805. Кад Карађорђе осети да се тим новим законом тежи на то да се власт узме од њега и преда Савету, изиђе на поље, ошколи скупштину својим оружаним момцима, и тако прекине сваки разговор о томе, показавши да не допушта да му се неограничено врховно старешинство смањује.

При свем том Савет је продужио како свој дотадашњи рад тако и своје напредовање и, при свој простоти обичаја и начина, образовао се самим током времена као земаљска влада и врховна старешинска власт у земљи после Карађорђа. Неодољива природна потреба управљања земљом и вршења власти створили су како власт Карађорђеу, тако и власт Савета онакве какве су биле.

Они који су и даље радили да Карађорђа како год ограниче и да му власт суже, уздали су се још у Русе, пошто је њихов

ауторитет био највећи у Србији. Противници Карађорђа и врховне му и средишње власти старали су се свима могућим начинима, па и интригама, које нису остале без штете за општу ствар, да Русе и руске чиновнике, који су у Србију шиљани, употребе и помешају у ову борбу око поделе и разграничења власти у Србији. То је био узрок што се Карађорђе ни Русима није онако радовао као сви други, јер му се чинило да они сметају личним жељама његовим, и да се много дају у руке онима за које је он сматрао да су му непријатељи, а он је знао да се Русима из хатара свагда није могло изаћи, су чим су управо и рачунали противници његови. Аустријски сплеткаши овом су се слабошћу често користили, да Карађорђа преваре и навуку на погрешне или неоправдане кораке. Све су то пак биле ствари тренутне, које нису могле имати никаква утицаја на опште осећаје дубоке оданости целога оног славног нараштаја свима чистим народним инетресима.

Само кад се узме на ум све што је горе наведено, може се појмити како се од првога руског представника у Београду очекивало не само да врши дипломатске везе међу Русијом и међу ново-ослобођеним српским областима, него и да поучи народ управи и уредбама, по којима треба власт у земљи утврдити. С тога се одмах шести дан по доласку К. К. Родофиникина у Београд, 8-ог августа 1807, по његову старању

и саветима, издала *Основа правитељства српског*, коју је тога дана Карађорђе печатом утврдио, ма да је било много и знатнијих и пречих послова у тај мах. То је нека врста устава, првога који се у том облику јавио у ослобођеној Србији.

Устав је тај склопљен у главном по руском државном уређењу. Њиме се установљава *Правитељствујуши Сенат* под председништвом *Књаза*, као врховна власт у земљи. То је у ствари већ било у Скупштини и у лицу Карађорђа. Установљена је *Књазу* и титула *Светљејши* (по руском). И Савет се утврђује по ономе што је дотле био, с тим да остаје до смрти саветник онај који би у трипут узасоб био у Савет изабран. А изборном мандату саветском утврђује се рок у три године. Основа утврђује власт суда, а *Књазу* право милости и награде, једино у земљи. Основа, следејући својему обрасцу рускому, утврђује и како ће се давати одличја благородства и титуле свима онима који су се одликовали дотле или који се буду одликовали у будуће. У окрузима се установљавао губернатор, који се са још два изабрана судије упућивао да води бригу не само о суђењу него и о управи у округу. За дохотке се земаљске нарочито наређивало да је власт Сената (Скупштине) над њима неограничена. Сенату се остављало и право да бира главне војводе и да одлучује све што би се тицало рата или мира. На завршетку

се тражи потврда покровитеља цара Александра.¹

У главноме Родофиникинов Устав утврђивао је и на руске облике догонио оно што се већ дотле само било образовало у Србији, с истицањем Кнеза или владарца, што је дотле било само у пројекту и у ствари, а свечано није било ни једанпут потврђено. У томе је морао бити разлог што је *Основу Карађорђе* примио, јер је она однесена цару на потврду. Пошто потврда није дошла, зато што цар Александар није хтео да се меша у народне послове с десне стране Дунава, није се, како се види, по овоме уставу ништа ни радило, али је он први пут унео у српски живот, по руским обрасцима, идеје организоване монархичне власти. Монархична се власт разликовала од руске власти, што је још у неколико била помешана с идејама среске и окружне аутономије, којих је било по разним крајевима Балканског Полуострва, на које су се Срби навикли под владом Хаци-Мустафа-паше и које су црпиле највећу потпору из личних и често љубивих интереса појединих војвода.²

¹ Текст у В. Богшића, Разборъ 118 и д.

² Аутономних је жуна, градова и већих области било по Турској пуно, и у разним облицима. Заслужује пажњу аутономија кнежинџа (жуна) Крајине и Кључа у Србији, кнежине Котла у Бугарској; предела Мирдита, Килернога и других у Арбашији; предела Мање (или Маше) у Мореји и скоро свих Архиепископских Острва. Мања је заједно с већином Архиепископских Острва била под Каудан-пашом (турским адмиралом). Под њом је била и Мања. Нека су Архиепископска Острва била под султан-

Горе смо на свом месту испричали борбу старешина међу собом и њихово старање да рускога представника увуку свак на своју страну. Кад се после састанка цара Наполеона и Александра у Ерфурту у јесен 1808 почело живље радити на миру с Турском, почела се и у Главној Команди у Јашу и у Агенцији Руској у Београду велика преписка како о границама тако и о будућем уређењу Србије. Карађорђе и њему јаче одане шумадијске поглавице зебли су, да не би њихови противници с К. К. Родофинкином ту прилику употребили да штогод и против Карађорђа скују. Данас ми из аката знамо да су њихове зебње биле без основа и да ауторитет Карађорђевог заиста нико није ни мислио спорити. Онда се пак тако мислило, и на састанку Карађорђевог најближих пријатеља у Тополи, о Карађорђевоу крсном имену св. Климента (25 новембра 1808), одлучи се да се сазове Скупштина у Београд, на дан 14 децембра 1808, и да се ту свечано прогласи наследственост врховних господарских права у Карађорђевој породици. То је опет била нека врста устава, која је правилним путем, гласом народним, заменила пројектовани а

ком (као и Крајина и Кључ неко време). У томе се самом налазило засебно уређење с извесним аутономним повластицама (међу којима се често налазила повластица да Турци у аутономној области становати не може). Архиепископска Острва имају те своје повластице још из средњих векова, од крсташких ратова. Турци та острва већином ишеу ни освајали, него се признање формалне врховне власти султаноу утврдило засебним уговорима.

непотврђени устав Родофиникијевог августа 1807, о ком смо мало више говорили. Тим актом од 14-ог декембра 1808 све су старешине одлучиле и заклетвом утврдиле да се „за господара признаје Карађорђе Петровић и његово законито потомство“. Скупштина обећава тим актом Карађорђу верност и покорност, а он се обећава Скупштини да ће „за сав народ отачаску бригу носити и Со-
вјет народни за врховни земље суд припо-
знавати“. Заповести ће своје Карађорђе издавати „преко Народног Совјета“ и у договору са „Совјетом Народним“. Остало је, дакле, отворено поље *господару*, „првом и врховном српском предводителју“, да заповести може издавати и сам и преко Савета. По том се у другом члану утврђује „да ће се од сад наредбе и заповести издавати од „Врховног Господара преко Совјета Народ-
ног“, и да ће се у сваком округу Врховни Господар обратити првом окружном команданту, који ће, опет, са своје стране, достављати заповест својим млађим старешинама.¹

Овоме уставном акту дато је обнародовање и вредност тиме што је као распис упућен свима којих се тиче. Онда у Србији није било штампарије, и тај начин обна-

¹ Текст у Летопису М. С. књ. 108 за 1863. II 149. Упореди с тим и у А. А. Баталаке текст у Историји српског устанка 472—473. Ј. Хаџић је у Огледалу Српском I. 150 саопштио текст тога устава упућен Јакову Ненадовићу, у ком се он у исти мах поставља за првог команданта у Нахији Ваљевској.

родовања ушао је у обичај као најпрактичнији према ондашњим приликама.

Тако се још тада, на крају 1808, уредила у Србији монархијна наследствена власт гласом народним, једно ради унутрашње потребе а друго за сваки случај — да би се све што се тога тиче нашло установљено и утврђено у земљи самој.

Година 1809, за коју се мислило да ће донети мир и ставити на први ред унутрашње уређење земаљско, није оправдала ни најмање наде што су у њу полагане. Не само да тада не дође до мира, него се отвори војна крвава, али још више страховита по несрећи својој. Србија се у њој једва одржа, и зато је имала да захвали једино личној издржљивости Карађорђевој. Унутрашње неприлике нагошле су Карађорђа да у тој војни сувише попусти својим приврженицима, нарочито Младену Миловановићу, човеку даровитом али користољубивом, политичару честољубивом, без савести и без каквих војничких дарова. Ратна несрећа само је огорчила и умножила унутрашње неприлике. Али ма колико да су вођи Карађорђеове опозиције, прекоморавске војводе Миленко Стојковић и Петар Добрицац, имали право у гдекојим унутрашњим споровима, Карађорђе је имао неоспорно право што је до краја бранио јединство власти и земље, макар и у вези са својим личним интересима. Карађорђеви лични интереси у том су се тренутку поклапали с интересима земаљ-

ским, а Петар Добрњац је изгубио свако право на критику, кад је у најтежем тренутку оставио и земљу и војску, па се испред Турака на Морави склонио с К. К. Родофинкином у Панчево и по том у Влашку. С тога се у начелу са свим мора одобрити Карађорђеу, и без обзира на људе с којима је он то радио, што је посао обране општих земаљских интереса од ценања и општењавања (ма оно било и на рачун аутономије) наставио и после 1809, чим су се прилике толико слегле и стиснале, да је на те послове могао доћи ред. Не може се одобрити што се у томе мало пазило и на меру и на средства, али је то све било у времену самом, а може бити и у карактеру народном, који се редовно колеба међу крајностима, у којима нити је истина нити најбољи пут.

Војевање, несрећно прекинуто 1809, наставило се 1810, чим је настало лето, али с много бољом срећом. Границе су опет повраћене на линије, утврђене пролетњим ратовањем од 1806 и 1807, нарочито у Крајини. Бојеви на Јасници (26 августа) и на Варварину (6-ог и 10-ог септембра), где су се борили Срби и Руси заједно, и бој на Лозници (6 октобра 1810), где су и Бошњаци разбијени и претерани преко Дрине, повратили су старије добро уздање у послове народне. И кад се свршило ратовање, Младен Миловановић, који је једнако мислио како ће да како било доскочи својим противницима, почео опет смишљати и договарати се с

вештим људима како да потпуно обезбеди јединство власти у ослобођеној Србији, забравни да уз то није смео ни за час изгубити из рачуна да је главна и једина брига морала увек остати, како да се пре свега потпуно и најсигурније доскочи турском господству у Србији.

С јесени 1810, кад се видело да заостали велики господари или врховне војводе, а поименце Јаков Ненадовић, Миленко Стојковић, Петар Добрић, Милош Обреновић (нарочито после смрти брата свог Милана, † 16 децембра 1810 у Букурешту) заиста раде да власт Карађорђеву барем ограниче, Младен Милозановић с Михаилом Грујовићем смисли да ове старије војводе изведе из народа у Београд, а на њихова места да испоставља мање и млађе људе, који ће бити послушнији. То је била основна мисао и права намера уређења или устава од 1811 године. Осим Скупштине старешина, оновремене законодавне власти, која се скупљала редовно о Новој Години, а ванредно кад би се потреба указала, смисли се да се установи још Попечитељство — Влада — и Велики Земалски Суд, и да се у то двоје раздели дотадашњи Савет, који се током несрећне војне у 1809 био сам по себи расклиматао и смањно, већ и по том што је уређење од 14 децембра 1808 било веома сузило власт Савета, а ојачало врховну власт Карађорђеву, нарочито у пракци самој.

По томе новом уређењу установљавало се у Београду *Попечитељство* или Влада. Миленку Стојковићу били су као попечитељу одређени инострани послови; Петру Добрићу — правосуђе; Јакову Ненадовићу — унутрашњи послови; кнезу Сими Марковићу — народна каса, а Младену Миловановићу — ратни послови или војска. План је био да се поменуте чувене и славне војводе прозову тим новим именом, и, пошто се могло очекивати да ово постављење Миленко Стојковић и Петар Добрић неће хтети примити, даљи план је био да се на Скупштини унапред утврди да се истера из земље ко на ову уредбу не би хтео пристати. Све су се старешине у земљи оглашавале за једнаке, и све су морале примати заповести од Карађорђа или Савета, или онога кога би Карађорђе одредио у време војне. Мисао једнога врховног старешинства, изречена још уредбом од 14-ог децембра 1808, изрицала се овде на ново и још пресудније. Од заосталих чланова Савета образује се Велики Земаљски Суд, који је имао радити под председништвом Попечитеља Правде.

Младену се посао много олакша тиме што главни противници и не дођу на Скупштину, сазвану о новој години 1811. Миленко и Петар ипсу ради били долазити без руске војске, која се тада у Београду очекивала, а Јаков Ненадовић, приближивши се Младену (син му се оженио ћерком Младеновом) и одмекнувши у опозицији, не дође, што је

знао да Миленко и Петар доћи неће. Остали приме нову уредбу без поговора. Још се Карађорђе бригуо да ли доиста руска војска, која је тих дана у Београд приспевала, не долази у помоћ овим старешинама, пошто се говорило да су они највећи пријатељи руски. Кад се пак увери од рускога команданта лично, да је руска војска дошла у помоћ народу српском, а под заповест Врховнога Вођа, приступи се к извршењу нове уредбе или закона. Миленку и Петру Добрињу пошљу се дипломе на њихова нова места. Пошто их они не приме — пошље им се пресуда, по којој су се, по закону, морали иселити из земље. То се све сврши првих дана фебруара 1811 године. Миленко Стојковић и Петар Добрић отиду у Влашку, па се већ у Србију више ни враћали нису. Јаков Пенадовић се прими нове службе у Београду, остали се примире, и уредба од 1811 уведе се са свим у живот.

С том уредбом, а у неколико и ради ње, Србија је и пропала 1813 године. У тој се новој уредби заборавило оно што је најглавније, да Србија још виси о коњу и да у њој ништа није ни уређено ни зајемчено. Као што увек бива у насилним уредбама, створеним јединствено за обезбеђење или надмоћство личне власти или личних прохтева и оцена, и тада се сметнуло с ума да још није свршен задатак оних народних самотворних сила које су Србију створиле, и да се, ради искључивих потреба унутрашње власти, још

не смеју извршивати експерименти којима се поменуте самотворне силе пре времена уклањају са својих судбинином одређених или створених места. Боље би и онда било да су се српске старешине, по мудријој и трезвенијој пракци првих година, још потрпеле и почекале, еда би се, пре свега, привео к свршетку главни посао, ослобођење земље, јер се то могло извршити само оним силама које су га и отпочеле, које су му и прве успехе обезбедиле.

Ми ниги стајемо на страну јединих ни на страну других оповремених бораца у политици српској. Не одричемо да је Младен имао право што је размишљао о средствима којима би обезбедно врховну Карађорђеву власт, али изричемо да томе послу није изабрао средства која су ондашњим приликама могла бити допуштена. У оно доба нема сумње да је на првом реду било обезбеђење и утврђење Србије. Тек су за тим могле доћи на ред уредбе о унутрашњој подели власти. Истинитост ове поставке горко се видела у тешким и одсудним тренутцима 1813 године!

IX

Аустрија и Србија 1808—1810. Војевање 1810. Руска радња у Аустрији на обновљењу руско-аустријског савеза.

Докле год је трајао аустријско-руски савез од 1780—1807, и докле се тврдо знало да је руска граница на Дњестру и да би свако померање те границе повукло сразмерне добити и за Аустрију — Аустрија није била противна српском ослобођењу, с погодбом — на сваки начин — да српске земље остану у сфери њених интереса. Тим се објашњава што је све до 1807 Аустрија не мало помоћи чинила српском ослобођењу, јер је лако разумети да би устанак сам једва могао опстати, ако би му Аустрија била одсудно противна.

Али чим се после Тилзитског Мира (јун 1807) видело да Руси напуштају Аустрију и да теже да без напона за Аустрију опширу своју границу ранире до Дунава и до Бердапа, и чим се видело да тим тежњама као члан источне православно-хришћанске заједнице пристуна и новоослобођена Србија — Аустрија се тргла натраг како од пријатељ-

ства према Русији тако и од симпатичног расположења према Србији.

Сами у великој невољи; грдно притиснути од Наполеона са запада и из Италије; у бедном финансијском стању; са слабим царем на престолу, Аустријанци су се веома мучили за одбрану онога што су они тада сматрали за своје интересе на Дунаву. Главни разлог њихове теорије био је да је Дунав главна артерија свеколикога обрта државе њихове и да је за Аустрију опасност ако ма који део те артерије изађе са свим испод њихова утицаја и падне у руке или јаче од њихових или тако исто јаче као што су и њихове. Не могући, злих околности ради, ништа чинити снагом против онога што се тада почело стварати на доњем Дунаву, Аустрија се удружила одмах с Енглеском и с Турском, и помогла је не мало да Енглеску и Турску (у тај мах још у ратном стању) међу собом измири, што јој је и пошло за руком са самим освитком 1809 (Миром Дарданелским).

У реду ових мисли Аустрија је 1808 жучније показала интерес и за Београд и за Србију, узнемирена преко сваке мере установљењем руске политичке агенције у Београду. У то време су издавани налози да се пази на митрополита Стратимировића; у то је време ерцхерцег Лудвиг прошао у инспекцији границе и поред Србије; у то време је ерцхерцег Карло, најумнији члан тадашње Хабсбуршке Куће, издавао варадинском ко-

манданту Ђенералу Симпшону налоге да се стара не би ли како српске старешине град Београд драговољно понудиле Аустрији. У ствари се тада још нико није дао преварити, а К. К. Родофиникин је јасно схватио положај и дао српским старешинама савете који су били са свим како треба.

Али кад несрећно ратовање 1809 истера и онако кратко стрпљење српских старешина кроз димњак, једна страна српских старешина пађе да се ваља обраћати не само Русима, него и Аустријанцима и Французима, па шта испадне, или — ко пре дође, само да се не враћају Турци. У време пак кад је у Србији под утицајем раздражености због несрећног војевања 1809 та игра започета, Аустрија се налазила у највећој неприлици. Шенбрунски Мир с Наполеоном (октобар 1809) поплашио је, осим Аустрије, и Турску и Русију. Аустрији опет није било до тога да кога било дражи. Илирске Области Наполеонове изазивале су у Турака плашњу, да се у тајним чланцима Шенбрунског Мира не налази подела Турске међу Француском, Аустријом и Русијом; Русија је у тим Илирским Областима као и у увеличању Велике Војводине Варшавске видела тежње њеној државној задаћи противне, а Аустрија је, из Немачке и са запада са свим избачена, видела у Илирским Областима сувишно за њене будуће интересе буђење југословенског национализма. Ако би примила Карађорђеву попуду, коју је 1808 Аустрија, како

смо видели, рада била изазвати, а сад јој се сама нудила — раздражила би Порту; могла би раздражити Француску (којој је граница била не далеко од Србије и којој су се Срби такође били понудили), и раздражила би Русију, која би се с разлогом могла жалити да јој се преотима утицај. С тога је Метерних 1810 смислио да не чини ништа, јер се с изгледом на успех а без некаквог новог и опасног запета заступа није ни могло ништа свршити. А да се не би ни у таким приликама тај посао са свим на страну оставио, у Бечу се смисли да се настане, не би ли се како год Србија с Портом по познатим погодбама измирила, и у том смислу се издаду налози аустријском посланику у Цариграду.¹ Запета је то била најподеснија форма, да се Србија одвоји од Русије, и њено развијање да се упути правцем на ком би се руски утицај могао с успехом сузбијати. Тај посао је, међу тим, био узалудан, јер се — после више покушаја — извело на чисто и у Цариграду и у Београду, да се Србија и Турска измирити не могу, докле се не би најпре измириле Русија и Турска. Узнемирени бригом да се у стварању нове српске државе наместо пређашњег Београдског Пашалука не заметне ново словенско и православно средиште и државно-војнички организам под руском руком, у Бечу су налазили да су им извештаји

¹ F. v. Demelitsch, Metternich, 137 и д.

о Србији непоуздани и недовољни. С тога, и ради непосредније пажње на руску агенцију, смисле да у Београду и они поставе консула. Али се ни та мисао, ма да је и лице било одређено, није у ствари извршила, из разлога што је положај налагао сувишну обазривост, а обазривост и неодлучност увек личе једна на другу или прелазе једна у другу.¹

Међу тим нити су се биле покидале, нити су се, при свем том, могле покидати све везе међу Аустријом и новоослобођеном Србијом. У почетку 1810 изврши се и Наполеонова женидба аустријском принцемом Маријом Луизом. Свадба се сврши у почетку априла (по новом). Као што је добитак дунавских кнежевина био главни разлог цару Александру I да се у Тилзиту мири с Наполеоном, тако је исти разлог руководио у обрнутом правцу кнеза Метерниха, да саветује своме цару, те да удајом своје кћери одвоји Наполеона од цара руског.

¹ Докле су у 1810 руски козаци ишли на боја у бој и били се од Пеготина до Лознице на Дрини, Аустријанци наименују 16/28 септембра за свога консула у Београду потпуковника Паулића. Аустријанци су га хтели пријавити српској власти полуслужбено, да не би увредили Турке. Србима је било веома незгодно да га приме, да не би раздражили Русе, с којима су се у тај мах били потпуно измирили. Српски Савет, с тога, и не прими консула, и он је дуже времена остао у Земуну, докле се није видело да од свега тога посла нема ништа. Главни задатак је аустријског консула био да Србе одвраћа од Руса. Улазак руских трупа у Београд, стављен у изглед српским делегатима још при крају 1809, а извршен у почетку 1811, пресекао је све ове кокушаје. Аустрија се од тада налазила само на страни одлучних српских противника.

Овај догађај извршио је у тај мах силни утицај на везе међу силама. Енглези су одмах учили Турке да је та веза неповољна по Русе и да Русима не треба никако попуштати.¹ И у Аустрији се на ново дизало уздање да се могу још спасти од Руса на јужним својим границама и на доњем Дунаву. Парочито се војничка партија почела попуштати у високопарне планове. У почетку марта 1810 писан је под утиском ових расположења план ђенерала Радецкога, у ком се говори „како су Аустрији природне границе: Ил, Чешка, Моравска, Шлезизија, Карпати, Буковина — цело *Црно Море*, што се више може *Јадранско Море*, *Изонцо*, граница Крањско и Салцбург. *Дунав*, од ушћа Дуна на до ушћа свога у *Црно Море*, велика је обртна и животна жила Аустрије.“ Осећајући да се тада ломн хоће ли дунавске земље к Русији или к Аустрији и занесена страхованњем да руска акција мегдан не однесе, дипломатија се аустријска тада више но икада упињала да спречи утврђивање Руса у дунавским кнежевинама и да истисне, па ако је икако могућно својим замени — руски утицај у Србији.

О свима тим толико мучним питањима кнез Метерних је јула 1810 имао веома знатних разговора с Наполеоном у Паризу. Том приликом је Метерних своме цару послао из Париза мемоар о тадашњем положају Ау-

¹ Sir R. Adair. The negotiat. for the peace of the Dardanelles. II, 23.

стрије у Европи и о њеним посебним инте-
сима. У том се мемоару поставља аустриј-
ско начело: да се на десну обалу Дунава
(дакле ни у Србију) руски утицај никако
пуштати не може; да дунавске кнежевине
(на левој обали Дунава) Турци ваља својим
оружјем да поврате, а да Аустрија својим
посредовањем треба да изравни Србе и Порту,
како би се тим путем утврдила у Београду.
Та се средства истичу као неопходна за Ау-
стрију, а сва је брига била како ће се Порта
склонити да се за то не љути, јер се бојати
било да би тада могла прибити се макар
колико к рускоме сматрању. Метерних је
препоручивао још из Париза, да се наложи о
томе пошљу у Цариград и да се за Србију
издаду упутства аустријским повереницима
у пограничним местима. Све се то оснивало
на разговорима с Наполеоном од 9, 28 и 29
јула по новом.¹ У тим је разговорима фран-
цуски цар говорио са свим друкчије овоме
поверенику аустријског цара по што је то
чинио у разговорима с руским царем у Тил-
зиту 1807 и у Ерфурту 1808. Наполеон је тада
казао отворено Метерниху како је он ступао у
договор с царем Александром, еда би сломио
и на савез с Француском нагнао Аустрију, која
се, из својих конзервативних идеја, сама од-
бијала од правца за њу природнога и спа-
соноснога. Наполеон је казао како је и ње-
гов интерес да се Руси не утврде на доњем

¹ Metternichs nachgelassene Papiere, II, 368—369; Mé-
moires de Metternich, II, 379, 469.

Дунаву и како никада није ни допуштао да се они шире на десну страну Дунава. Наполеон још није трзао патраг реч дану у Ерфурту цару Александру, да се неће противити његову освојењу дунавских кнежевина, али је већ показивао жељу да се то згодним начином избегне. За Србе је Наполеон казао Метерниху: *како су они већ хтели да се потчине Аустрији*; како је он писао у Петроград да се влади руској јави како Француска не може трпети нити руско заузимање градова, нити протекторат руски у Србији. »Србија — рекао је Наполеон Метерниху »16/28 јула 1810 — мора једног дана при- »пасти вама. Ако хоћете да заузмете Бео- »град, ја се томе противити нећу. Неће ми »бити криво да се Порта измири са Србима »и да им да кнеза Србина. Неће ми бити »криво ни да тај кнез потпадне под вашу »заштиту и под ваше јемство. Али не могу »трпети нити руску заштиту или јемство, »нити рускога заштићеника као кнеза у Бео- »граду. Ма какво заузимање утврђења на »десној обали дунавској од стране Руса сма- »траћу као заузимање Цариграда“. Још је Наполеон саветовао да Аустрија Београд заузме или каквим препадом, изненада, или драговољним уступањем самих Срба. Приликом тога разговора Наполеону је поменуо Метерних, како се може догодити и да Турци, принуђени да се мире с Русима, сами прихвате предлог да Србији одобре независност под протекторатом руским. Наполеон је тога

ради и опет саветовао да се Аустрија сама за то стара у Цариграду и да она сама узме што пре под своје окриље измирење Србије с Турском, те да тим начином предуреди оно чега се боји од Русије.¹

Али је све то требало урадити без изазивања Порте, а Аустрија је, из својих даљих рачуна у будућности, старала се да то изведе и без изазивања Русије, јер се рачунало да и Русија једног дана може затребати. На Порти су запета (15/27 септембра 1810) саопштили француском посланику како им је посланик аустријски нудио посредовање у пословима српским на основици аутономних повластица које би се Србији дале под гаранцијом аустријском.² Али на Порти нису били никада вољни да тако што чине кад не морају — и тако се тиме све и свршило. Послови су се српски, у осталом, сами по себи у то време кретали са свим противуположеним правцем.

У Бечу су се, у опште, варали у значењу које су придавали понудама српским што су им, овда онда, свакада у ванредним невољама, чињене. Кад су неке српске старешине (ако су то биле и од најглавнијих) у љутњи на Русе и у опасности пред тур-

¹ Mémoires de Metternich, II, 479; 371—372; 376. Предлози Метернихови у смислу оних савета Наполеонових били су, међу тим, у Бечу тајним саветом одбачени; Kronos, Zur Gesch. Oesterreichs, 1792—1816. 199.

² А. Ј. Odobescu, Documente suppl. I, vol. II, стр. 572. Карађорђево писмо о овим стварима, писано 2 новембра 1809 Милашу Обреновићу у Букурешт. Војнији Сборник 1865, том 11, стр. 262; Медаковић, Устанак српски, стр. 261.

ском најездом чиниле у јесен 1809 понуду градова Аустрији и Француској, то је рађено, што се сматрало да је и тако што боље него најезда турска. Чим би пак опасност и љутња прешле, мислило се у Србији што и догме, или се на то више није ни мислило. Ако ли се још догодило (као што је баш био случај у лето 1810) да се и руска акција показала поле живље у корист Срба, све су друге мисли и жеље саме собом ишчезавале.

Руси су, у осталом, и сами увиђали да су Срби 1809 силно пострадали у многоме баш руском кривицом. Нико се није био са-старао да кретања иду једна с другим у вези. К. К. Родофиникин је из Београда гу-рао напред по првој заповести; од тога што се кнез А. А. Прозоровски после био уста-вио нико рачуна није водио. Тога ради се пред крај 1809 у Главном Стану руском, где је већ било неколико главних људи из Ср-бије, чинило све да се српске старешине међу собом измире и да се поправи што је прошле године грешено. Ни цар Александар није био задовољан са својим војводама у Влашкој. После смрти кнеза А. А. Прозоров-ског, цар Александар је поставио Грузинца, кнеза Багратиона; па пошто је пети у зиму напустио положаје, заузете 1809 у јесен на десној страни Дунава, у почетку је 1810 цар сменио и њега, и поставио на његово место графа Каменског Другог, који се веома одли-ковао у рату са Шведима у Финландији.

По старијем плану кнеза Багратиона, ђенерал Исајев, који је био одређен за операције у Србији, пређе на Острву још 12 марта 1810 и очисти Турке са Зимне и Мијаиловца, где су се били добро утврдили. Задатак је у тај мах био да се очисти Крајина, у којој су се Турци после несрећне војне у 1809 на ново били намножили и утврдили. Марта 13-ог Исајев је био пред Праховом, на доњој страни Острва, и јављао је да су турска утврђења на сваком кораку и да му спречавају напредовање к Неготину. Кад је граф Каменски променио план војевања кнеза Багратиона и повукао натраг ђенерала Исајева, није смео и да сву војску повуче, бојећи се да не узнемири Србе. С тога је к Србима послао ђенерала графа Цуката, а кад се руска војска почела примичати к Неготину, с њом су се удружили и Срби под Миленком Стојковићем. Петар Добрњац је са 3000 Срба у то време био опсео Кладово.

Мењање плана и кретање једног дела руске војске назад Карађорђа је опет узнемирило, те се на ново обраћао францускоме консулу Леду у Букурешту поради мисије Рада Вучишића, ни из далека не слутећи у каквим се мислима о Србији тада Наполеон налазио. И опет се од Срба дизала жалба у Главном Стану руском, и то је, на посметку, и опет помогло. Када 5-ог јуна 1810 Руси опет пређу на Острву под командом графа Цуката, српска их војска дочека на десној

обали и одмах заједно крену к Брзој Паланци. Јуна 11-ог отвори се напад на утврђења на Прахову; јуна 24-ог преда се Брза Паланка. И Карађорђе је био на нишкој страни. Он је држао Делиград и Алексинац, а десним крилом се хватао Куршумлије допирући, како је у руским изворима забележено, чак до Приштине. На крају јуна одбио је Турке на Бањи. Августа 11-ог узето је Прахово после љутога боја, у ком је погинуо српски војвода Атанасије Чарапић. Августа 16-ог граф Орурк се крене уз Тимок и 22-ог августа узме Бању. Кладово се, такође, предало (први пут) септембра 1-ог 1810, и остало је у рукама Петра Добрњца, који је опсадом и командовао. Чим су кладовска утврђења узета, Руси су се кренули к Неготину, а Турци су га напустили, одступивши к Брегову. У повратку с Варварина граф Орурк је узео и Гургусовац (Књажевац) и предао га Вељку и Србима. Тако су тек тада Срби и Руси са свим очистили Крајину и утврдили своју везу на целој линији Дунава од Оршаве до Радујевца. Тек тада се, дакле, потпуно извршило гранично стално везивање руске и српске области на доњем Дунаву, на ком се непрестано радило од 1807 године. Тек је тада веза међу Оршавом и Видином потпуно пресечена. То је био леп и значајан успех, којему су се Срби много радовали, а који је опет бацао у бригу Аустријанце.

Ни Турци нису могли гледати скрпите-них руку ову акцију Србије. Наспрам Карађорђа је у моравској долини кушно војску Хуршид-паша, који је прошле године Србима онолико јада задао. Али је сада теже било. Као добар војвода, Хуршид-паша опет обиђе Делиград и упути се левом страном Мораве на Крушевац, који заузме као год и утврђења близу Јасике. Карађорђе је молио да му се из Крајине пошаље руска војска. И донста 23-ег августа стигне му у Делиград граф Орурк с Русима. Септембра 6-ог био је одсудан бој међу Карађорђем и Хуршид-пашом на Варварину, у ком су Срби и Руси са свим разбили Хуршид-пашину војску и нагнали га да се врати. И Бошњаци су били ударани у јесен, прешавши Дрину на Лозници и Лозницу добро опсадивши. Свршивши на Варварину с Хуршид-пашом, Карађорђе са шумадијском војском отиде на Дрину, где се 5 и 6 октобра сукоби с Турцима који су Лозницу били опколили још око 20-ог септембра. И у тим је бојевима учествовало једно одељење Козака. Бојеви су испали потпуно у корист Срба, тако да су босански Турци не само одбијени од Лознице него и претерани преко Дрине. Али је Карађорђе, јављајући о томе боју Милану Обреновићу, Миленку Стојковићу и Петру Добрићу, и опет напомињао: како је сила турска велика, како јој Срби сами не могу ништа учинити „ако русијска војска не дође“. У јесен 1810 послани су у руски Главни

Стаи, с мисијом да траже војску, Миленко Стојковић, Милаи Обреновић и Доситије Обрадовић.¹ Њихова се мисија свршила повољном одлуком. А та се година, у опште, показала у ратовању доста срећна и на руској и на српској страни.

Јануара 1811 у Београд је стигао руски *Нејшлотски Пјехотни Пук* на стално борављење, и нека су му одељења изаслана у Шабац и у Делиград. Тако се зебња Метернихова збила баш од онога кога се највише бојао, као да су у руској Главној Команди при крају 1810 године од некуд знали шта је те исте године у лето Наполеон говорио са Метернихом о томе истом граду Београду!

Међу тим у Петрограду се у брзо почела осећати промена која је настала после Шенбрунског Мира, а особито с пролећем 1810, кад је удајом ћерке цара аустријског за Наполеона најочевидније објављено да се савез тилзитски и ерфуртски с Русијом замењује савезом с Аустријом, ономе првом кроз противним. Увеличавање Велике Војводине Варшавске у Петрограду је одмах узето као знак да Наполеон мисли на обнављање Пољске Краљевине. Стога се упути француски посланик Коленкур да руска расположења у том погледу ублажи. Коленкур у Петрограду отиде даље по што је требало

¹ Споменик С. К. А. 37, стр. 120.

и место да о томе да̄ проста уверења, упадне у праву клопку, давши пристапак на уговор у ком би се у првом члану од стране Француске давало уверење како се Краљевина Пољска неће никада васпостављати и како се ни *име пољско* неће употребити ни за поједине крајеве што су припадали старој пољској држави. Такав уговор Наполеону није било могуће ратификовати, и то се знало већ на крају јануара (28 јануара — 6 фебруара) 1811. Касније се на ново покушавало да се то питање расправи, али опет без успеха.¹ Из тога је постало очевидно да Наполеон више не мисли на савез с царем Александром, и у Петрограду се већ од тога времена помишљало на оно што носи будућност. Енглески политичари су знали још из 1807 за уговор међу Француском и Персијом, где се Наполеон једном тачком везивао да Персији призна пуно право на Грузијске Области (на Кавказу) које је цар Александар био заузео.² А да Наполеон није више мислио да Русији помогне утврдити се у Бесарабији, Молдавији и Влашкој знали су добро и у Цариграду и у Бечу одмах с пролећа 1810 године. Није по том чудо, што се Русија, осећајући да је оставља Француска, опоменула старога многогодишњег

¹ Fürst v. Hardenberg, Denkwürdigkeiten IV, 256 и д.

² E. Driault. La politique orientale de Napoléon 1806—1808, Paris, 1904, стр. 181. Уговор је тај од 4 маја 1807, ранији, дакле, од састанка у Тизиту.

савеза аустријско-руског под Екатерином и Јосифом II. У почетку лета 1810 послан је био у Веч нарочити посланик граф Шувалов, да огледа не би ли се могла опет повратити добра стара времена аустријско-руског савеза на основици деобе турских области. Метерних је истицао како је жеља руска да заузме Влашку и Молдавију не само сметња сваком споразуму међу Аустријом и Русијом, него како под таким погодбама Аустрија не би могла радити ни на измирењу Турске и Русије. У опште се граф Шувалов јасно уверио да је Аустрија намислила да спрам Русије себи задржи потпуно одрешене руке. Једино је повољно било што Аустрија ни тада није рада била да с Русијом са свим лони и прекида. Кад је граф Шувалов, већ у јесен, још једном навалио био да се обнови стари уговор о савезу, Метерних му је одговорио да се међу Русијом и Аустријом не може ништа свршити, докле се год Русија са свим не одрече својих планова о ширењу до Дунава. То је исто Метерних говорио и у јануару 1811. Међу тим и цар Александар се сам писмом (8 фебруара 1811) обрати аустријском цару, и, објављујући му још тада да Наполеон спрема на Русију рат, помиње како су намере Наполеонове да васпостави Пољску и да тога ради и Аустрији одузме Галицију. У накнаду за обнову пријатељства цар Александар је нудио цару францу и Влашку и Молдавију до реке Сегета, па и — Србију. Али су се тада Ау-

стријанци толико били заврзли с Наполеоном, да ни оваку понуду нису хтели да приме.¹

Тако су Руси јасно видели да се због дунавских кнежевина, које су они већ толико година држали у рукама, диже на њих цела Европа. А судбина тога освојења руског, које је толико желео цар Александар I, имала је силан утицај на руске мисли о уређењу и о правима Србије, па и на коначне одлуке о судбини нове, већ склопљене државе српске.

¹ Ф. Мартенс, Собрание трактатовъ съ Австріей, III стр. 56—60; 70—76; 78.

X

Наполеонова најезда на Русију и Букурешки Мир.

Тако се на хоризонту, у свој страхоти, дизао сукоб руско-француски као буран облак, а сукоб међу Русијом и Портом, који је Француска сама 1806 изазвала, још није био завршен. Несрећно војевање кнеза А. А. Прозоровскога на Дунаву и наше у Србији у 1809 спремало се да тек тад, у приликама веома тешким, покаже своје горке плодове.

Повољан мир међу Русијом и Портом није се могао у тај мах добити никаквим другим средством осим одсудне војне акције, одсудне победе, која би погодбе мира неумољивом руком диктовала под зидинама Дренопоља или Цариграда.

Руски рат од 1806—1812 није се, међу тим, никада водио ни с таквом силом, ни с таквим полетом, да би се могло рачунати на толики успех. Онога бурног времена војевало се на све стране, а на све се стране стићи није могло. По руским службеним подацима, кад је генерал Михељсон улазио 1806 у рат, војска му је бројала једва 60000

људи. Кад је под зиму 1806 прешао Дње-стар и ушао у турске области, учинио је то само са 20000 људи, оставивши 10000 у близини, на руској страни. Касније се број војске пењао до 80000 људи, али број од 100000 као да никада није премацао. На крају рата с Турском руска војска у садашњој Румунији није бројала више од 46000 људи. Главни команданти су се сваки час мењали; рат је два три пута прекидан и опет настављан, и до главнога ратног плана или се никад није ни дошло, или се за исти никада нису потребна средства сакупила. Од почетка 1809, па све до краја, цар Александар једнако је поручивао својим командантима да му рат с Турском свршавају. Али се повољан мир није могао добити, кад се у недостатку одсудног ударца и у недостатку снаге за њ са саме границе непрестано помињао мир. У Цариграду је било увек пуно саветодаваца који су имали интереса да поуче Турке, како је у тим приликама требало држати се. Турци су, међу тим, и сами веома добро користили се сваком приликом да ратовање прекину и да у преговоре уђу, ма да су у преговорима свагда били чудновато упорни у држању својих захтева. Томе се, у осталом, данас не можемо чудити нимало, кад видимо како се још 20 новембра (2 децембра) 1810 јављало из Цариграда у Париз француском министарству, како се Турци држе тако упорно зато, што тврдо држе да ће се Француска

и Русија заратити и да ће то њима помоћи да своје старе границе одрже.¹

Војевање руско у 1810 години почело се доста рано. Руска је војска прешла Дунав на доњем крају на Хиресву, не том су узети Туртукај и Пазарџик. Силистрија се предала 29 маја; Разград је заузет 1 јуна. Видећи велики везир да граф Каменски крепком руком води војевање, пошаље свога капици-башу да предложи преговоре о миру. Граф Каменски одговори да би се преговори могли започети, ако Турци приме као основицу тачке којима се обезбеђивала граница у Европи Дунавом до Бердана; ново ограничење с расправом, по Русију повољном, јужно-кавказских спорних питања; грађанска независност Србије. Упутства су за Србију била она иста која су 1809 израђена под кнезом А. А. Прозоровским, и за Србију су била вапредно повољна. Она су у нашој књизи мало више у потпуности изнесена. Велики везир је искао примирје, али га граф Каменски није хтео одобрити. Турци су држали савете у Цариграду, и одбили су на ново руске погодбе. Војевање се по Бугарској наставило. Руска војска се покаже пред Варном и пред Шумлом. Рунчук је такође био опкољен и под њим је било више бојева. Најпосле се Рунчук и Ђурђево предаду 15 септембра 1810. У самом почетку 1811, кад је граф Каменски смислио био да

¹ A. J. Odobescu, Docum. Suppl. I, vol. II, стр. 579.

пређе Балкан и да нанесе Турској одсудни удар, дође му царска наредба од 5 јануара 1811, којом се обуставља настунање, а наређује само дефензивна акција. Целокупна се пажња већ обраћала западним границама царства, а послови су у Турској већ спуштани на други ред. Од девет дивизија које су се налазиле у дунавској војсци, пет се кретало из Влашке на западне границе, а само су четири остале у Влашкој. Наређивало се да се ово повлачење војске држи у тајности, али то није било могућно извршити. И граф Каменски се разболи и умре 4 маја 1811, трећи који је на томе месту главнога команданта у течају ове војне смрћу свршио. На место главнога команданта постављен буде М. И. Голенищчев Кутузов, по реду пети на томе месту.

Кутузов је Турке добро познавао, како из пређашњих ратова тако и из своје посланичке службе у Цариграду. Али он није имао више од 50000 војске. Наспрам њега је стајао велики везир са 75000. Кутузов је имао веома тежак задатак: и да остане у дефенсиви и да како год измами и сломи великога везира. Тежећи са своје стране да се користе слабијом снагом руском, Турци оставе стан у Шумли и пођу к Дунаву. Кутузов их дочека на четири километра пред Рунчуком, где се отвори сукоб. Руси су били извели само 18000 људи и 114 топова, а Турци на 60000 војника и 78 топова. Бој се крвав отвори 22 јуна, и сврши се тур-

ским поразом. Али немајући колико треба војске, ни Кутузов се није смео користити победом, ни ти је смео поћи напред к Шумли и даље, већ се врати на леву страну Дунава, а с крајем јуна напусти и Рушчук, спаливши варош и разоривши бедеме градске.

У Србији се 1811 године такође веома мало радило. У октобру су Турци били прешли Дрину, али се акција руско-турским примирјем обуставила. Срби су суделовали у руским нападима наспрам Видина и предузимали су кретања пут Ниша, али без озбиљније акције. П. Јокић помиње како се тога лета Карађорђе бавио у Вражогрциу, а по том у Бањи и у Делиграду. Војске је било на целој оној линији, нарочито у Бањи и у Делиграду. Карађорђе је командовао у Делиграду, а Младен у Бањи. Коњаници Карађорђеви крстарили су по самој околини Ниша, око Топонице, Медоневца и Каменице. Нишки Хуршид-паша био је изашао на Грамаду у октобру. Карађорђе изда наредбе, те ударе на Хуршид-пашу он од Алексинца а Младен од Бање, и потисну га око 10 октобра. Пошто је одмах за тим настало примирје услед победе Кутузовљеве над великим везиром код Рушчука, с тим се ратовање ове године и закључило.¹ У Подрињу је такође било борбе око Сокола, у којој је срећа била на српској страни. И то је војевање било позно у јесен, и свршило се око 26 октобра.²

¹ Голубица V, стр. 178; казивање П. Јокића од 1811.

² Голубица V, стр. 221—233.

С крајом августа 1811 велики везир се одлучи да са 70000 људи пређе Дунав и да нападне Русе. У исто време примакао се са својом војском и Исмаил-паша к Видину. Поћу између 27 и 28 августа велики везир почне прелазити Дунав, миљу и по више Рушчука, користећи се повољним положајем десне дунавске обале. Сам велики везир остане са 30000 људи на десној обали реке, тако да му је једна половина војске била на левој а друга на десној страни Дунава. Кутузов је Турке пустио тако читав месец дана, заузивши сиром њих положаје. Октобра 2 Кутузов намести са своје стране мост преко Дунава, двадесет километара више стана турскога, са свим изненада, претурп на десну страну реке 7500 Руса, и они наглим и живим пренадом испретурају танке везе позадице турске на десној страни, заузму стан, касу и мунџију великога везира. Извршивши то, Кутузов завлада оним истим надмоћним положајем на десној страни Дунава, којим су се месец дана раније користили Турци, па удари на Турке на левој обали Дунава, где се у тај мах налазио и велики везир. Одсечени од своје основе, збуњени и нападнути жестоком картечном ватром, Турци са свим изгубе главу. Још тога истога вечера велики везир пошље изасланике да траже мир; он сам пређе на десну страну Дунава, кроз опасност да га на Дунаву руске лађе заробе. Сва војска турска на левој страни Дунава падне у руско роштво.

Тако се једва једном створи положај за мир, како се онда мислило, јер је у ствари мир требао више Русима него Турцима, и Турци су то добро знали. Зато су се примирјем и преговорима о миру Турци служили као средством развлачења, а развлачење је у овој прилици могло служити Турцима поуздано на корист, а Русима само на чисту штету. За руски је (као и за српски) интерес било да се после горе поменутог разбоја потера даље до Варне и до Дренопоља, као што је чињено 1829 и 1877—78, па да се диктује мир — или бар да се мир с места закључи. Ни једно ни друго није било. Руси нису имали ни војске ни времена да Турке гоне, а Турци су нашли начина да провуку преговоре кроз читавих седам и по месеци.

Чим се већ видело да је рат међу Француском и Русијом неизбежан, и чим се у Петрограду нашло за потребно да се чине кораци за обновљење пређашњег аустријско-рускога савеза, могло се знати да више не може бити помена о оној новој граници с Турском (Дунавом до Бердапа). То је сам цар Александар исказао у своме горе поменутом писму цару Францу од 28 јануара (8 фебруара) 1811, где је управо нудио Аустрији поделу дунавских кнежевина по линији реке Серета. Тада се најпре с руске стране напустила дотадашња граница Дунавом. Нови преговори о миру с Турском започети 1811 октобра 19 у Бурђеву, а по,

том настављени и к свршетку приведени у Букурешту, започети су такође на основици новог, тада први пут у овом рату истакнутог захтева руског, да се нова руско-турска граница постави Серетом. Турци ни на то нису пристајали; послали су на договор пуномоћнике без пуномоћстава и старали су се да преговоре развлаче. У Цариграду су и Аустрија и Француска училе Турке да не попуштају и да се не мире; Енглеска је такође наставила своје раније саветовање, да се Русима више земље не уступа, али је, иначе, учила Турску да се мирн, јер јој је, као противнику Наполеонову, стало било да у будући рат с Француском Русија уђе с целом својом снагом. Турци су мало веровали и Француској и Аустрији — првој зато што су знали да сва тадашња француска политика више о Наполеону самом и да је Наполеон и превртљив и колебаљив, према фантазији која кад његовим умом влада, а Аустрији се још нису били заборавили њени доскорашњи освајачки планови и њене појуде спрам разних земаља Турскога Царства. С тога се највише гледало на савете енглеске, и мир се желео, што је рат Турској с много страна у опште био непогодан.

Али су преговори и опет ишли споро. Турци су уступали један део Бесарабије без Подунавља, с границом по реци Пруту (не допирући до ушћа њена ни до Дунава). Руси су тражили непрестано Серет с границом дуж Дунава до ушћа те реке и оно што су

у Азији око Кавказа били освојили. На томе су се, са свршетком 1811, преговори опет били прекинули, и Кутузов је гледао да кретањем војске поплаши Турке. Али се, међу тим, положај отежавао све више, што су и Турци веома добро знали. Наполеонов рат против Русије у велико се спремао. Наполеон потпише у години 1812 савез против Русије с Пруском 24 фебруара, а с Аустријом 14 марта 1812 по новом. Интегритет Турске признавао се и узимао у заштиту тим савезима, и о томе је и Porta извештена. Војска се кунла на границама руским у Пољској с једне и с друге стране. Велики везир Ахмед-паша, искрени пријатељ помирења с Русијом, поручи Кутузову: да не мисли да може добити Серет, већ да се задовољи с Прутом или да се спрема за рат. Цар Александар пише лично Кутузову и одобри границу Прутом, само да би се дошло до мира. И тако се преговори, прекинути 31 дек. 1811, наставе 19 априла 1812, тако да се 16 маја 1812 мир потписао. Турци су ипак попустили Русима што су им дали границу низ Прут до Дунава. За Азију уговорене су старе границе од пре рата, али се у тајном додатку уговора утврђивало, да се Русима на кавкаској страни црноморског приморја с јужне стране гора уступи као на послугу скела међу реком Фазом и градом Анаком, одакле би Руси имали приступ с Црног Мора за своје земље на тој страни Кавказа. У истоме се тајном уговору утвр-

ђивала обавеза са стране Русије: да градове Немапа и Килију (у бесарапском Подунављу) поруши одмах после измене ратификација.

Чим су, после бојева међу Кутузовом и великим везиром више Рушчука, почети преговори о миру, у Србији се такође осетило да је близу крај борбе и да ће се ту и о судбини Србије коначно одлучити. С тога су српске старешине одредиле депутацију самоме цару Александру, да му на срце положи судбину Србије. У депутацију су тој били: попечитељ унутрашњих дела Јаков Пенадовић; попечитељ финансија кнез Сима Марковић и главни секретар Савета Михаило Грујовић. Депутација се ова кренула из Београда 7 декембра 1811, и јавивши се прво главноме команданту Кутузову у Влашкој, отпутовала је у Петроград. Кутузов ју је опремно с препорукама и дао јој је као спроводника једнога курира и једног официра из своје свите, Србина Јакова Радића. У Петрограду је депутација била примљена врло добро. На аудијенцији рекао је цар Александар депутатима да при закључењу мира с Портом неће изгубити из вида ни срећу српскога народа. Депутати су били одликовани и орденима св. Александра Невског, и они су се вратили у Србију преко Румуније онога истог времена, кад је у Букурешту мир свршаван, маја 1812. Међу тим њима се из преговора није ништа саопштавало, и они су и отишли из Букурешта ништа не сазнавши од онога што је тада већ било

свршено за Србију. Врховна Руска Команда у Влашкој, ма да се мир закључивао њезиним старањем, поставила је била за правило да од српских старешина држи у тајности оно што је о Србији у текст мира стављено. И тога су се Руси држали све готово до измене ратификација (2/14 јула 1812), тако да су Србима први гласови о миру дошли од околних турских наша, који су српске старешине извештавали ради коначног прекида непријатељстава, по заповестима из Цариграда.

Међу тачкама у којима су се делегати турски у Бурђеву и у Букурешту 1811 и 1812 показивали најупорнији била је и Србија.

У положају Србије две су тачке састављале основицу целог питања. Једна је била питање о градовима, а друга начелно питање о аутономији. Никада се Турци нису хтели одрећи градова у Србији, ни онда кад би их околности присиљавале и на најшире концесије. Чим се пак напустила граница дунавска, и Србија се од Русије одвајала целом Влашком и Молдавијом, и питање је српско у очима руских меродавних људи добијало са свим ново осветљење. Осим тога, колебање и интриге српских старешина и мутње аустријске поради Београда из 1808 и 1810 године ушли су дубоко неповерење у руске старешине, који су са Србима посла имали. Главни команданат Кутузов писао је 8 октобра 1811, пре почетка преговора, рускоме војном министру ђенералу Барклају

де Толи, да је Србија у толико више изложена утицају аустријском, што се више неће сучелавати с границама руским, и тога ради да неће моћи одржати Београда, него ће га, најпосле, уступити Аустријанцима. У писму упућеном великом везиру за мир, Кутузов је за Србију тражио само *миран опстанак*. Турски делегати су овако расположење једва и чекали. Кад им је говорено о градовима у Србији и о Београду, они су изјавили да се и они боје да Срби Београд не уступе Аустријанцима. »Ако се градови оставе у »рукама ових сељака и пијаница — рекли »су Турци — нико не може јамчити да они »Београд неће у скоро продати за хиљаду »дуката — а Београд је кључ положаја тур- »ских са стране Баната«. Тако се главно питање, на које су српске старешине држале највише, свршило одмах у почетку. Кутузову се чинило да је за Србију угодније да добије право на своју засебну народну владу, која би скупљала и Порти предавала уговорени данак, без мешања турских чиновника. Што се тиче турских гарнизона, који би у градове у Србији улазили и смењивали се, предвиђало се да се то врши само једним за то одређеним војничким путем. Кад је по заповести цара Александра 31 дек. 1811 на ново тражена за Србију независност, Турци су се позивали на писмо Кутузова мало пре споменуто и жалили су се како Руси отежавају закључење мира, тражећи све више и више. Што се тиче аутономије српске,

Турци су се противили и њојзи из начела и с необичном упорношћу. „Том се аутоно-
 „мијом тежи — говорио је онда једном при-
 „ликом турски министар иностраних дела,
 „да се у европској Турској створи читава
 „гомила малих хришћанских држава. И кад
 „се то да Србима, који су једне вере с Ру-
 „сима, сви ће се остали користити тим при-
 „мером, и тражиће оно што је дато Србима,
 „зато што су се бунили и што се нису ни-
 „када хтели вратити у послушност“.

Из тих разлога, у тадашњим тенским приликама, једва се извојује пристанак турских пуномоћника, да се у осми члан Букурешкога Мира међу Русијом и Турском унесу за Србе јемства без којих их Руси, њихови дотадашњи савезници, никако нису могли оставити.¹

¹ На 14-ом састанку пуномоћника који су водили преговоре о Букурешком Миру, Италијански је (31 дек. 1811) изјавио: како је неопходно да се у уговор о миру унесе „обезбеђење за Србијанце, миран опстанак под заштитом Русије (une existence tranquille sous la garantie de la Russie)“. Кад су, после извесног прекида, преговори настављени 19 априла 1812 у Букурешту, са задатком да се коначно сврше, руски су пуномоћници поставили као последњу реч (ултимат) цара руског четири тачке, међу којима прва тражи да се утврди „Поуздај и миран опстанак Србијанаца, с правом да сами могу установити и водити „грађанску и унутрашњу управу своје земље, без икакве повреде „и штете за султанова суверенска права“. На основу тога ушла је у прелиминаре мира, потписане 5 маја 1812, као члан 4 прва редакција онога негог текста који (с малим разликама) видимо у члану VIII коначног Букурешког Уговора.

Та VIII тачка Букурешког Уговора у целини гласи овако:
 „Према се по члану IV прелиминара не ваља сумњати
 „да ће Висока Порта, по својим основама, према Србима, као
 „према народу одавно њој подложном и платажном, благо и ве-
 „ликодушно поступати, омет се је, сматрајући на то што су

Три су главне тачке, из којих се саставља тај осми члан Букурешког Уговора о Србији.

Прва је у општем и потпуном опроштају за све што је било за време ратовања.

Друга је повратак Турака у градове и остала тврда места по Србији, с обавезом да ће то бити без икакве досаде за Србе и за њихову народну сигурност.

„Исти Срби у овом последњем рату учествовали, за справедливо „нашло, да се у смотрењу њихове безбедности учине свечани „уговори. По томе Висока Порта даје Србима савршену *(pleine „et entière)* амнестију, и по томе не може њихово спокојство „*(repos)* ни на који начин нарушено бити због прошлих догађаја. „Тврђине које су Срби у својој земљи поводом рата поградили, „а нису пре ограђене биле, у колико за будућност нису од по- „требе, биће порушене и поравњене, а Висока Порта ће, као и „пређе, већ постојавше тврђине, замкове и остала тврда места „у своју владу преузети, иста артилеријом, муницијом и оста- „лим војеним припремама снабдети, и како сама за добро нађе, „гарнизонам испунити. Но да ти гарнизони не би према Србима „никакових неправедних угњетавања чинили, Висока ће Порта, „из осећања саучешћа према Србима, у намештању ових гарни- „зона показати умереност колико год то буде потребно на на- „родну сигурност *(la Sublime Porte, dans sa compassion pour les „Serbes, se montrera modérée dans l'établissement de ces gar- „nisons autant que l'exigera la sécurité du peuple)*. Осим тога „Висока Порта ће Србима, на њихову молбу, дати оне исте „користи које имају остали њени поданици у острвима Архи- „пелага и у другим пределима *(les mêmes avantages dont jouis- „sent ses autres sujets dans les îles de l'Archipele et dans „d'autres contrées)*. На послетку ће Висока Порта Србима посве- „дочити своју великодушност, остављајући њима самим управу „њихових унутрашњих послова, налажући им само умерен да- „нак, који ће примати из њихових руку непосредно, и споразу- „мевши се с народом српским о наредбама за овај посао потреб- „ним *(Enfin la S. Porte pronvera sa magnanimité aux Serbes en „leur laissant à eux-mêmes l'administration de leurs affaires in- „térieures et en ne leur demandant que des impôts modérés „qu'elle percevra immédiatement de leurs main, et en prenant, „d'accord avec la nation Serbe, les arrangements nécessaires à „cet effet)*“.

— Стари превод објављен у *Д. Матина*, Испо право књижевства Србије. Београд 1851, с неким исправкама према француском оригиналу.

Трећа је утврђивање аутономних права за српски народ у унутрашњој народној управи и у плаћању данка за који се одређује да има бити умерен и да се има примати из српских руку непосредно. Најзнатније је и најповољније што су се Србима изреком обећавале „оне исте користи које имају остали њени поданици у острвима „Архипелага и по другим пределима“.

У тим *другим пределима* могла су се разумети сваколика аутономна права у употреби и у пракци у Турском Царству, па и права Влашке и Молдавије, која су Срби још од 1791 често помињали и тражили. Архипелашка су Острва у ствари већином уживала без мала потпуну независност с чисто формалним признавањем турске врховне власти. Она су, на прилику, имала повластице: да се на њихово земљиште не може Турчин населити; да сами бирају и постављају своје старешине и управнике; да могу цркве и манастире зидати; да им је слободно у звона звонити. Данак су одсеком плаћали или султану или капудан-паши (турском адмиралу) и слали га сваке године у Цариград непосредно по својим изасланицима. Некада су та острва била дужна држати по турског војводу (управника) и кадију (судца), али су се неки и од тога били откупили. По негде се на острвима налазио по један турски финансијски чиновник (мухасил). У свему су осталом живели како су хтели, у

потпуној слободи.¹ Дер, Калимно и др. живели су, и. пр., под управом свога епископа и народног одбора, а међу њима је живела само стража од 100—200 јањичара. Позније су и то вршили хришћани. Одбор је вршио сву управну и судску власт, а данак се плаћао одсеком, а распоређивао га је и купио одбор. Службени језик био је грчки. Те повластице Дера и Калимна у снази су и данас.²

Незгодне су тачке тога уговора биле што је Турке враћао у градове у Србији и што за права народна није одмах уговором одређен и начин извршења, него се остављало да ће се увести на молбу Срба и договором између Порте и народа. У томе пак послу, чим су из Србије изашли Руси, Турци су као јача страна, остављени без контроле, ударили са свим другим самовољним тумачењем тих истих права, по Србе тако неповољним, да им је у један мах изгледало као да им никаква права ни осигурана нису. Што је тако испало, супротно обећањима која је мало раније у Петрограду српским изасланицима давао цар Александар, осим упорности турске, која се објашњава утицајима западних европских сила и целом тадашњом политичком ситуацијом, у многоме је кривица до рђавих расположења главнога команданта Кутузова, који је тужаканџем

¹ Heimbach, Griechisch-römisches Recht. Ersch u. Gruber. Encyclopädie LXXXVII, 32 и д.

² К. Грунчевић, по својој молби, разабрао од мештана у Цариграду. Види о томе још у Прилогу, на крају ове књиге.

српских старешина једних на друге у Главној Команди и њиховим изазивачким честим шеврдањем око аустријских политичара, дошао до врло ниског мишљења о свима српским вођима.

Међу тим су срдње са свих страна полетеле на Букурешки Уговор такав какав се 16 маја 1812 закључио.

Како се био почео са свим примциати француски напад на Русију, у околини цара Александра се непрестано размисљало о војевању с Француском. У том погледу су још из 1806—7 остале биле неке мисли: да се одбрани Русије од француског напада помогне и тиме, што би се Француска напала из Србије преко Босне и Херцеговине кроз њене далматинске и италијанске области. За ту потребу је био неопходан савез с Турском (какав је био од 1798—1805), и у Петрограду се желело да на сваки начин и то уђе у нови уговор што се правно у Букурешту. Ти су разлози још 1806—7 прилично помогли, те се најбња меродавних руских кругова уставила на српском устанку и нашла да нова православна и словенска држава, недалеко и северисточно од Црне Горе, може бити од користи плановима руским. У пролеће 1812 те су мисли опет јаче оживеле у круговима царевим у Петрограду. За њих се живо заинтересује адмирал П. В. Чичагов, човек нарочито понесен својом природом на фантастичко смисљање планова и задатака, лак да се одушеви и занесе за сваком оригиналном идејом. Пошто је цар

Александар још од прошле године био незадовољан споромју Кутузова у радњама на Дунаву и у закључивању мира (ма да се заборављало да су му сва средства недостајала), он у априлу 1812, загрејан горе поменутих плановима руског напада из Србије кроз Босну на француске области у Далмацији, попусти те Кутузова смени и на његово место (око половине априла) постави П. В. Чичагова за команданта Дунавске Војске. Кутузов се баш у тај мах бавио свршавањем преговора с Турском, и он прелиминаре потпише тако рећи у исти мах, када је П. В. Чичагов стигао. Очеvidно је да ни П. В. Чичагов не би могао закључити бољег уговора, јер није уговор иенао слаб са эле воље Кутузова него са Турака, који се ипсу дали лишити користи што их је сам политички положај њима у прилог посно. Али је цело то колебање имало великог утицаја на полове у Србији.

Примивши команду Дунавске Војске, П. В. Чичагов је мислио да ће некако успети да уговор закључен у Букурешту промени по мислима својим, губећи из вида да ће се и Турци старати да сачувају оно што је било боље за њих. Његова је радња била, тога ради, веома криво упућена, правцем који није могао донети никакве користи ни Русима ни њиховим савезницима Србима. Смећући с ума да је Букурешки Уговор потписан и да је прошло време плановима и намерама које су могле имати неке вредности

раније, пре потписа, место да спреми Србе за оно што их је чекало, он још у јулу 1812 стане заносити и себе и њих преговорима и спремама напада на Далмацију. Нарочити изасланик, потпуковник А. Пољев, послан је био у Србију Карађорђеу, да спрема експедицију и магацине, да уговара колико ће војске дати Карађорђе и како ће се она распоредити. Рачунало се да српска војска, комбинована с неким незнатним руским одељењем, изврши заузеће Босне и напад на Далмацију. Рачунало се и на народни устанак. Још и не знајући какав је осми члан Букурешког Уговора, Срби су били пристали и на то. С нарочитим погледом на ту експедицију, озбиљно се било почело и војничко вежбање, које су Срби и иначе желели и тражили. Позади свега је стајао ђенерал граф Марко Ивелић, Ришњанин по рођењу, човек непоуздан и мрачне репутације.¹ Он се још у априлу 1812 преко П. В. Чичагова (преко кога ли) као далматински урођеник био натурно за вођа те експедиције и дошао је у Букурешт кад и П. В. Чичагов или одмах за њим. Граф М. Ивелић је преко неких калуђера позвао био старешине хер-

¹ Прво је изашао на глас 1803—1805 интригама и сметкама против владике Петра I, које је владици открио рођени му брат, прота рисански. М. Медаковића Повештица Црне Горе, Земун 1850, стр. 120 и д. Неколика документа из тог времена налазе се и у књизи Б. Брунсика *Recueil des documents diplomatiques relatifs au Monténégro*, Constantinople 1876. Из тог времена су и везе Ненадовића с њиме, које се помињу у Мемоарима Протиним. Наши подаци о мислији А. Пољева оснивају се на књизи М. М. Вукићевића из архиве Мин. Ист. Дела у Петрограду.

цеговачких племена да с њима уговори устанак. Усред овог спремања без основице и рачуна, по цареву одобрењу још из априла, без икаква обзира на позније потписани Букурешки Уговор, за које цар очевидно није много ни знао, потпише се 12 јуна 1812 у Вилии и ратификација Букурешког Уговора, тако рећи у самом тренутку кад је Наполеон с војском почео наступати у Русију.

Врховна Команда је у Букурешту и после измене ратификација (2 јула 1812) настављала своје фантастичне планове. Истом кад је П. В. Чичагев 14 јула добио заповести да се с војском креће к Дњестру и на Французе и да напусти турске области, откривене су карте и Србима: признало им се са свим шта је у Букурешком Уговору наређено, и граф М. Ивелић је послан био у Србију (стигао у Тополу 28 јула), не да предводи напад преко Босне на Далмацију, него да све то напусти и Србе да склопи да и они приме Букурешки Уговор, пошто је потреба Русије изискивала да Турска по што по то остане на миру. Несумњиво је да је ствар тако стајала све од 16 маја, и питање је само: на што је било све што се чинило међу тим кроз пуна два месеца?

Султан Махмуд се на Букурешки Уговор срдно не мање, али из разлога са свим супротних. Султану је било криво што бар за Азију нису утврђене старе границе, чисто и без икаквих ограничења, и срдно се што је Русима, тајним чланком уговора, обезбеђена

скела на јужној страни кавкаско-црноморског приморја. А Руси су се не мало зачудили, кад су у почетку јуна 1812 сазнали да султан неће да ратификује ни уговорени чланак о поменутој скели на кавкаском приморју ни чланак о Србији. Султан Махмуд се жалио да је чланак о Србији и додатак у тајној клаузули о скели јужно од Кавказа на Црном Мору велики везир примио без његова врховнога одобрења. Остало је све султан ратификовао.¹ Да су ипак Турци држали да је уговор по њих дозвољнији види се по томе што га је султан, супрот агитацији западних сила, ратификовао одмах, већ 3/15 јуна 1812. Мало позније, 11/23 јуна 1812, и цар Александар је ратификовао цео уговор у Вијени, као што смо већ горе напоменули. Формална измена ратификација извршена је 2/14 јула у Букурешту.

Тако је Букурешки Уговор био и свршен и несвршен, ратификован и нератификован. С њим су биле незадовољне и обе стране што су га закључиле и сви којих се он тицао. У њему управо није ни било ништа друго него узбуркан квасац новог рата.

Али у тај мах ипак су се могли даљи преговори водити, да се мутна и несвршена питања Букурешког Уговора посвршују, ипак се, ради њих, могло газити у нови рат, ма колико да је П. В. Чичагов радио противно

¹ Материјали к историји источнога војног питања. Москва 1901, стр. 74 и д.

основноме гледишту уговора. Далеко тежи и обилнији замети чекали су на небу европском своју расправу. И пошто су обе стране, и Русија и Турска, биле вољне да сматрају да је Букурешким Уговором барем мир утврђен, обе су биле за тај мах и с тим задовољне. А обе су, осим тога, у ономе што је коме остало у рукама, радиле што су хтеле, не обзирући се нимало на уговор. Руси су, до душе, оставили Влашку и Молдавију, јер им је тамошња војска требала против француске најезде. У пределима пак око Кавказа није од заузетих места Турцима готово ништа враћено, ма да је повратак уговором утврђен. Турска је такође само гледала да јој из Подунавља изађе руска војска, па да и она ради даље у својим северним областима не оно што би требало по уговору него оно што је хтела она сама, тумачећи уговор по својој вољи. И једна и друга је страна остављала да та питања расправи у згодније време. Обе су стране биле задовољне тиме што је све одгођено, мислећи свака да ће она сама за се то згодније време уграбити и експлоатисати.

XI

Катастрофа 1813.

Другима је могло поднети да буду с Букурешким Уговором и задовољни и незадовољни, јер је свако могао надати се да ће се поправити оно што је зло у њему, и свако је ту поправку имао у чем причекати — осим јединих Срба. Србима је тај мир био једино уздање. И кад су сазнали шта је у њему за њих наређено, то их је испунило највећом горчином и правим очајањем, ма да се, баш тиме, ипак у ствари оснивала њихова обновљена народна екзистенција.

Тај утисак уговор је назвао у српских старешина, јер је оно што се за Србију њиме утврђивало било мање и од онога што је 1806 П. Ичко био уговорио у Цариграду, а куд камо мање од онога што се с поуздањем спремао да се за Србију утврди уговором о миру спреманом 1809 и 1810 од стране самих Руса. У Србији се било, услед свега тога, утврдило мњење: да уговор мира, који се жељно очекивао, не може ни у ком случају реметити оно што се у ствари држало. Најтеже је Србима падало што су градове и паланке морали враћати Турцима и Турке

натраг у земљу примати, и што су све појединости народног опстанка изречене просто у начелу, с наредбом да се они о томе непосредно с Турцима договоре. Тога двога у земљи, која је скоро већ десет година била мирна од Турака и с њима општала као независна област, свака се бојао као живе ватре, и тога двога ради мислило се да Букурешки Уговор управо враћа Србију Турцима и њима је оставља на милост и немилост. И ако је та оцена могла бити тачна само за тај мах — људи су у Србији Букурешки Уговор онда ценили само са те, савремене му, тренутне стране. И њихова је оцена била потпуно тачна за тај тренутак.

Руси су и сами то знали. Њихове оцене се нису разликовале од ових оцена српских, али тежини оновремених прилика није било помоћи. У писму од 13|25 маја 1812, писаном из Вилене, цар Александар се жалио адмиралу П. В. Чичагову, што Кутузов за толике концесије учињене Букурешким Уговором није нишчунао барем обранбени и нападни савез с Турском (који би много требао за диверзију на Далмацију, о којој се онда размишљало), *јер би једино тај савез могао Русију откушити од незгодног положаја, у који је уговором бачена насиром Србије и народности словенских.*¹ Први извршник Букурешког Уговора, после Кутузова, команданат руске

¹ P. Tchitchagoff, Mémoires, édition Leipzig, стр. 69—70, 77. Писмо цара од 2 маја. Сборник русск. общ. исторіи, томъ VI, стр. 68.

Дунавске Војске, адмирал П. В. Чичагов дао је у својим Мемоарима о чланку о Србима у Букурешком Уговору још општрију оцену. Он Србе назива првим жртвама Букурешког Уговора. Он белажки како су Срби у први мах мислили да уговора цар потврдити ће, а кад су сазнали да га је и цар Александар потврдио, њихово се прво запренашћење од те неочекиване новости претворило у огорчење и срџбу, а ова се последња измла у општу малаксалост и клоњулост. Један од политичких повереника цара Александра, граф Каподистрија (Грк из Крџа) жали отворено што Букурешки Уговор Влашку и Молдавију и *несрећне Србе* предаје правди турској. Он је мислио да је Букурешки Уговор у опште немогућно извршити. С тога је још 1816 предлагао цару Александру да од Турака тражи са свим нов, чист и јасан уговор мира наместо онога закљученог у Букурешту. Каподистрија је мислио да се од Влашке, Молдавије и Србије начине три конфедерисане кнежевине, којима би се за старешине поставила три немачка принца, еда би се сви интереси задовољили и еда би се пре-кратно сваки повод сумњичењу и суревњивости.¹

Осигуравани се потписима руских пуномоћника на Букурешком Уговору, Турци су се, пре Руса, старали да о томе извести српске старешине. Порта је и нишком Хур-

¹ Мемоари Каподистрије, у Сборнику русск. общ. ист. III, 210.

шид-паша и босанскоме паши одмах, још у почетку јуна, разаслала налоге, да се према Србији држе на миру, осим ако их Срби не би позвали. Хуршид-паша је из Ниша већ 21 јуна извештавао о томе Карађорђа, пудећи своје услуге у преговарању. Од босанскога је наше одмах послан Карађорђу изасланик, и извештени су и главни гранични команданти: прота М. Ненадовић и Лука Лазаревић. Хуршид-паша је 4 јула 1812 обратио се и по други пут Карађорђу нарочитим писмом, извештавајући га, по заповести Портиниј, о главном садржају члана уговора о Србији и позивљући га да му пошаље поверљиве да с њиме остало уреди, *иошто преда Београд и остале градове и муницију*. Мало пре тога, Турци су из Ниша ударили били на неко село у Сврљигу. Карађорђе се, без извештаја од Руса који му још не беше послан, није хтео упуштати ни у какве погодбе с Турцима, већ се обраћао Русима, тражећи од њих објашњења и упутства.¹

Ма да су српски изасланици из Петрограда враћали се кроз Букурешт у Србију баш у време кад је уговор у томе месту потписиван, у Србији се сазнало истом шест недеља позније (већ после ратификације која је извршена 2 јула 1812 у Букурешту) шта је за њих у Букурешту свршено. Главна Команда, која је везе са Србијом држала, шапала

¹ М. М. Вукићевић, *Исписи из петрогр. арх.* Писмо П. В. Чичагова цару Александру од 2 августа 1812. *Сборникъ русск. ист. общ.* VI, стр. 14.

је за добро да саопштење Србима учини истом пошто се изврше ратификације. Извештеј од рускога заступника Недобе о садржини српскога чланка Букурешког Уговора, Карађорђе је одмах сазвао у Топољу (око 17 јула 1812) скупштину, у којој су осим Владе и Великог Суда биле још и неке одличније и знаменитије старешине. На тој Скупштини је закључено да се главном команданту Дунавске Војске П. В. Чичагову пошаље као народни пуномоћник попечитељ унутрашњих дела Јаков Ненадовић. На скупштини је тада утврђено: да се, после толикога ратовања и толиких увреда, градови и топови, онако како је Букурешким Уговором наређено, никако не могу Турцима у руке предавати; да се не може примити наредба уговора да се Срби с Турцима сами погађају, јер се то извршити не може. Карађорђе и старешине пристајале су само да признаду зависност од Порте и да јој одсеком плаћају, али су изјављивали да с Турцима заједно живети не могу. Услед тога су тражили помоћи у муницији, даље одржање руске војске у Србији, докле се не би свршили преговори с Турцима и јемство код Турака да ће, на тај начин, Србија мир држати.

Ови су захтеви сами по себи донета били потпуно оправдана, али је за њих било прошло време. У Србији се није разумело шта значи уговорен, потписан и потврђен мир. Што то Срби нису знали, могло им се

joш опростити, али се не може опростити што су се и руски службеници, н. пр. и сам главни команданат Дунавске Војске, адмирал П. В. Чичагов, понашали као да не знају шта значи уговор потписан и потврђен. А нико није ни слутно како је султан отказивао потврду и ономе што је о Србији потписано у Букурешту.

С горе поменутих захтевима и упутствима Јаков Пенадовић је пошао у Букурешт. Руски интереси су, међу тим, у тај мах били са свим на другом месту. Наполеон је с војском целе Европе јурно пут Москве. Француска и Аустрија, љуте на мир Букурешки, не само што је ипак њиме кроз Бесарабију Русија пуштена на Дунав, него и што је њиме на тој страни у опште рат руски обустављен, радиле су из све снаге у Цариграду: најпре да се тај мир не ратификује, а после да се погази, еда би се како год Турска опет бацила Русији за врат, и еда би се тим начином њима посао против Русије олакшао. С тога су сви српски захтеви били Русима тада веома с неруке. И у који су мах Срби слали Јакова Пенадовића с горе поменутих захтевима у Букурешт ка главном команданту, адмиралу П. В. Чичагову, у тај исти је мах он њима слао свога изасланика, графа Марка Ивелића, Србина из Боче, да их склања да мирују и да мир признаду. Том приликом су Карађорђе и главне старешине одликовани руским орденима: Карађорђе лентом, а остали звездом св. Ане. Исти орден, као

и Карађорђу, дат је мало касније митрополиту Леонтију. Русија се могла бојати, да јој српско противљење не навуче нов рат с Турцима, у тај мах са свим незгодан. Тога ради је граф М. Ивелић саветовао да се Мир Букурешки и у Србији призна, да се пошљу изасланици к Турцима, да се на основу члана VIII уговора отворе преговори с Турцима, с тим да би се времена добило. Карађорђе, поласкан овом пажњом, нареди да се држи права скупштина на Велику Госпођу пред графом М. Ивелићем у манастиру Враћевиници. И не чекајући те скупштине, Карађорђе одмах пошље изасланике Хуршид-пашу у Ниш с наредбама, да се крену у Софију к одређеном изасланику за српске послове Челеби-Мустафа-ефендији, и по том у Цариград. Овима су изасланицима пуномоћства потписана још 1 августа 1812, и они су одмах 2 августа и отпутовали. Кад се Велико-Госпођинска Скупштина (15 августа 1812) састала у Враћевиници, имали су већ од изасланика извештаје: да су у Ниш приспели, да их је Хуршид-паша милостиво примио и уверавао да ће се српска ствар свршити на леп начин. Без сумње под утиском тих добрих извештаја од овога првог корака, скупштина је у Враћевиници свршена повољније по што је, према ондашњим расположењима, могло испасти. На тој скупштини је објављен садржај осмог члана Букурешког Уговора. По приповедању самога Карађорђа, секретара му Јанићија и

Младена Миловановића, скупштина се ужу-борила, кад је саслушала шта је у Букурешту за Србију наређено, а Ивелић је почео објашњавати у каквој се несрећи тада Русија налазила и правдати што се за Србију ништа боље није могло наредити, уверавајући скупштину о непроменљивој милости царевој према народу српском, којег оданост цар неће никада заборавити. Сутра дан, 16 августа, скупштина је грађу М. Ивелићу предала за цара Александра адресу оданости и захвалности, на којој су били потписи Карађорђа и свих осталих на скупштини присутних старешина. О правцу којим треба водити преговоре с Портом није, међу тим, Србима нико никаквих упутстава дао. С њима су, у осталом, тада радиле само руске војничке старешине које о томе нису ни саме много знале, а старале су се само да Срби изјаве да и они уговор примају, јер су им такве биле заповести од старијих њихових.

Међу тим прилике су се у средишту турске политике баш у тај мах нагло промениле.

Велики везир Ахмед-паша, онај који је управљао војевањем и по том преговорима Букурешког Мира, није био пријатељ Француске и Аустрије и изгледа да је искрено желео мир. Он је из Шумле, из стана врховнога војнога заповедника, издао био наредбе о искреном извршењу мира, и као да је отуда издао и наредбе нишкоме Хуршид-пашин да са Србима у погађање ступи. Он

је, без сумње, одредно и преговораца за српске послове Челеби-Мустафа-ефендију. За Хурнид-пашу, онога истога који је 1809 први поломно Србе у моравској долини, пашин мемоаристи знају да је имао неких добрих расположења за Србе. Има традиција из тога времена (у Недобе у писмима 1813 и у С. Милутиновића) да је он српскога порекла, неком приликом још малим одведен из неког села из околине Параћина, па потурчен. Прича се да је он у почетку од српских изасланика тражио неку награду, па да се са свим прими српских послова и да их на Порти уреди, и да су српски изасланици то одбили. Али ће пре бити тачна претпоставка да су се Турци показивали благо и предусретљиво, докле се не изврши раскид српско-руских веза и евакуација Влашке и Молдавије, с предумишљајем да се тек по том покаже права политика. Извесно је да је тим путем послове водио султан Махмуд. С тим су се слагали и незадовољници с Букурешким Миром, којих је било не мало међу главним турским људима. И чим је пред крај августа 1812 војска руска у Европи оставила турске области,¹ султан Махмуд и његови пријатељи отпочну своју акцију. Аустријанци су нарочито радили да се велики везир Ахмед-паша збаци.² Кад је султан то урадио, он на Ахмед-

¹ Руска војска из Србије концентрисала се с почетка августа у Пољаници (на честобродичком црипоречком путу), а око 7 августа прешла је у Влашку на Груји. М. М. Вукићевић, Писма из петроградских архива.

² Demelitsch, Metternich, I, 656.

пашино место за великога везира постави нишкога Хуршид-пашу. У ферману, којим је постављен, султан је нарочито поменуо за-слуге Хуршид-пашине на заустављању српског устанка.¹ Тим се очевидно обраћала пажња на главни задатак новог великог везира, који се тицао Букурешког Мира и Србије. На скоро по том Хуршид-паша нареди да се изненада убије Дим. Мурузи, главни преговарач од стране Турске у изради Букурешког Мира, на кога се у турским круговима видало да је био поткупљен од Руса да мир онако сврши. И у свему другом се одмах опази да је Турска узела страну Француске и Аустрије и да је у свем спрам Русије расположена колико је бити могло неповољније. Руски посланик у Цариграду Италињски мало је што и од ситнијих послова могао да сврши, и затезало се донекле, под разним изговорима, и са самим његовим службеним првим пријемом. По свему се видело да је Турска том променом великог везира обрнула политику и удружила се с руским непријатељима, макар да је, при свем том, била смотрена, те се није дала навући и на прави рат с Русијом. Али чувајући неутралност према свима тадашњим зараћеним силама, Турска се у толико марљивије старала да се у својим унутрашњим пословима користи за себе згодним приликама. У тим унутрашњим пословима у Цариграду

¹ Andréossy, Constantinople et le Bosphore de Thrace. Стр. 187, где је текст тога фермана.

се на прво место постављало питање српско, и тај задатак је поглавито чекао Хуршид-пашу, новог великога везира, срећнога војсковођу од 1809 године.

То су све осетили српски изасланици међу првима.

Пошавши у почетку августа 1812 из Тополе, они су нашли Хуршид-пашу у Нишу још као нишкога везира, који је радио по налозима тадашњег великог везира Ахмед-паше, правећи се мекшим и окрећући на тај мах блажу страну. И он је тада изгледао и за Србе добро расположен, и изасланици су имали прве утиске као да ће нешто моћи бити од српскога посла. А кад су се после видели с њим у Шумли, онда баш кад је био пред његовим чадором погубљен Мурузи, преговарач Букурешкога Уговора, српски су изасланици видели да с њиховим послом рђаво стоји. Тада су српски изасланици чули да се од њих, по тадашњем новоме турском тумачењу Букурешког Уговора, тражи управо оно што је било пре 1804, без обзира на све преговоре, на сва обећања, на и на сами Букурешки Уговор. Хуршид-паша је у Шумли српским изасланицима казао : да Порта тражи да се српски народ начини раја како је и био; да градове преда; да шапчеве поквари; топове и оружје Турцима да преда; неплаћени данак за десет година да измири; Турке да у Србију пусти како су и пре били, итд. Позније, у 1813 години, пред сам рат са Србијом, турски је министар иностраних дела

говорно рускоме посланику у Цариграду да Турска права Букурешког Уговора (и онака како су их они онда разумевали) замислила само за границе Београдскога Пашалука, а да тражи натраг под своју непосредну власт све што су јој Срби у току своје борбе од околних пашалука преотели. Очеvidно је с везирством Хуршид-пашиним завладала политика султана Махмуда, показана одмах после потписа Букурешког Уговора његовим отказом да чланак о Србији потврди. Очеvidно је да је султан мислио да њега тај чланак уговора и не веже, и с тога је о њему почео безобзирно да извршује своје властите мисли. Руси су, са своје стране, почели од прилике то исто да чине око Кавказа у Азији.

Ни српски пуномоћници нису хтели да признаду Букурешки Уговор, и кад су пошли на преговоре у Цариград, понели су погодбе које се нису оснивале на одредбама Букурешког Уговора, како би у самој ствари требало, него на основима које је некада Петар Ичко уговарао у Цариграду и које су више пута Турци сами Србима нудили, да би их само од Руса одвојили и умирли, али који ни у ком облику нису Букурешким Уговором ни примљени ни потврђени. Српски пуномоћници нису управо ни помињали Букурешког Уговора, него су сами од себе, у име народа у Србији, помињали потврђење оних права која су тада у ствари уживали, с признањем турске врховне власти. Њихов

задатак, у осталом, и није тада био да што уговарају, нишпи су за то овлашћена имали. Они су имали налоге да сазнаду шта се од Срба тражи и да даду познати шта би желе старешине српског народа. Тако рећи од првога дана (јул 1812) српске старешине су изјављивале готовост да у Београд приме мухасима (финансијског врховног старешину) са 100 или 150 људи и да пристану на неке турске надзорнике по осталим турским градовима и по паланкама. Помишљало се тада (као 1804 и 1805) да се предложи Порти и војена помоћ Турској од стране Србије, која би војевала куда се нареди. Данак с начелне стране није у спору ни био. Срби су свагда тражили само да га сами купе и одсеком предају. Али по ономе што горе поменусмо, у години 1812 није ни дошло до правих преговора, нишпи би српски изасланици могли преговоре започети, баш да су и били на то овлашћени, чим се чуло шта управо Турци траже од народа у Србији. С тога се изасланици врате из Ниша (с крајем новембра 1812) у Србију, извезе Карађорђа и главне старешине како стоје послови. Карађорђе сазове у Крагујевац на Мали Божик (1 јануара 1813) скупишћину, на којој се утврди шта ће се искати од Порте. Захтеви су српски постављени у овим тачкама:

1. Границе Србије да остану како су се тада налазиле.

2. Карађорђе да се утврди за српскога врховног старешину (српскога бега).

3. Ферманом да се установи самостална унутрашња управа.

4. Срби примају једнога царскога човека, пашу или везира, у Београд, с онолико Турака колико се уговори, за сведочанство вернога поданства и царскога господарства земље.

5. Срби обећавају плаћати данак годишњи одсеком и пристају да га полажу ономе коме Порта нареди и онако како нареди.

6. »Обећавамо се — стоји у оригиналној »записци — Светломе Довлету давати свагда »и војену помоћ против онога који буде во- »јеват' против светлога Довлета; онолику »помоћ колику уговоримо, и да ћемо своме »цару свагда верно војевати.

7. »Царске градове обећавамо се обдр- »жавати и чувати као своје очи и као нај- »боље царско добро; и ако ове градове не »би ми могли сами чувати против каквога »царскога непријатеља, да ће мо и од Свет- »лого Довлета искати потребну помоћ за »моћи их сачувати, а трошак поправке гра- »дова и трошак војени по уговору да буде »царски или српски«.¹

Изасланици су српски одмах (јануара 1813) отишли у Ниш и те тачке саопштили Челеби - Мустафа - ефендији и нишком паши. Челеби-Мустафа их је примио да их саопшти

¹ Годубица V, 234. Извештаји Недобини из 1813 (Исписи М. М. Вукићевића) тако исто, с додатком да се помоћна војска српска не би могла употребити против Русије.

Порти, али с Порте на њих није дошло никаква одговора.

Пред само војевање, Карађорђе, на по-слетку, све српске захтеве сведе на два главна:

а. да се народу остави ситно оружје, и

б. да се не враћају у Србију Турци с породицама који су у њој пређе боравили, но да се пошаље царски човек с онолико Турака с колико се уговори, а с њим ће се учинити споразум колико ће се Турака разаслати у друга главнија места.

Те су захтеве изасланици предали Челеби-ефендији у Софији пред крај маја. Ни на њих није било одговора.

Челеби-Мустафа-ефендија, међу тим, тражио је увек само да се испуни уговор (што је значило: да се врате градови), да се преда круно и ситно оружје и муниција, никада ништа не спомињући о правима и о олакшицама које су народу Букурешким Уговором такође уговорене.¹

На Букурешки Уговор су, у главnome, мало мислили и Срби и Турци, већ су Срби тражили засебну погодбу према потребама својим, поглавито се старајући да сачувају градове (са свим противно Букурешком Уговору) и да спрече повратак и насељавање пређашњих Турака србијанских. Турци су опет упорно тражили потпун повратак стања

¹ Извештаји Недобити у списима М. М. Вукићевића.

од пре 1804 (такође са свим противно Букурешком Уговору).

Не може се рећи да су српски захтеви били неоправдани. Њима је само недостајало повода, јер се при већ свршеном и од њих самих примљеном Букурешком Уговору није имало шта ново уговарати, и уговорене основе, пошто је у захтевима српским било ствари које се није могло извести из Букурешког Уговора. Да су такве погодбе доиста Турци у ранијим приликама искрено нудили, видно се по томе што у овај мах није за њих хтели ни да чују. Истинити турски захтеви тек су тада с пуном искреношћу изрицани. Руско Посланство из Цариграда жалило се своме министру, да му се српски пуномоћници, за целога свога бављења у Цариграду (7 септ. до 14 октобра 1812), ниједанпут није јавили, ма да је Карађорђе Посланству о њима писао и препоручивао их. С Порте су саопштавали истоме Руском Посланству, да српски пуномоћници говоре како они ништа не знају за Букурешки Уговор, ни за оно што је у њему о Србији закључено. Препоручио писмо П. В. Чичагова цариградском посланику Италијанском допео је у Цариград Иван Југовић. Италијански се чудом чудно томе току и вођењу српских послова. С тога се Порта старала да им се текст уговора саопшти, како би се знали по њему управљати. Забуна се, дакле, начинила општа, и то не о самим појединоствима него и о начелним становинствима. Срби су се једнако Русима жалили, а Букурешког

Уговора нису хтели у ствари и у пракци да признаду, ма да су о признању руском цару и писмену адресу поднели. У Цариграду су на Порти српски изасланици изјављивали да не знају ништа за Букурешки Уговор, тако да је Porta молила Руско Посланство да их о томе оно обавести. С друге стране је турским намерама и плановима са свим нило у год што Срби не признају Букурешког Уговора, и узјахали су па то као на разлог вапредио повољан њихову становишту, и кад су се год Руси у корист Срба жалили како се Букурешки Уговор од Турске за српске послове не поштује, с Порте је стално одговарано како Срби сами неће за Букурешки Уговор ни да чују, како они траже у својим захтевима ште се у Букурешком Уговору и не помиње, и како је, међу осталим, Порти и то дужност, да Србе натера силом да одаду поштовање и да се покоре томе међународном акту. На послетку су наредили да се преговори преместе из Цариграда у Софију и у Ниш, без сумње бојећи се мешања и утицања великих сила у тај посао међу Портом и Србима.

Не мања се забуна начинила и у Азији, у кавкаским земљама, међу самом Русијом и Турском. Раније се за јужно-кавказке земље није тачно знало јесу ли турске, или су персијске, или су самосталне, под турском или под персијском заштитом. Руси су неке градове на тој страни у приморју узели, истина, од Турака, али су им се земље, даље унутра,

као Грузија, Имеретија, Кахетија, Гуријел, предавале саме својом вољом, тражећи од Руса, као пове силе, заштиту онако исто како су је раније тражиле од Турске. Тако се тамо није тачно знало ни коме што припада, ни где је баш права граница. Руси су, истина, уступили Турцима један град при ушћу Кубана, Анапу, али и то, противно Букурешком Уговору, пошто су одвели из њега топове и разорили га. За остале градове и земље Руси почну говорити да их од Турака нису примили, већ да су се, пре рата, у њиховим рукама находили по уговорима с тамошњим господарима или народима, ма да с тим нису били сагласни неки ранији руски дипломатски акти. И ма да су тада Руси грдно били збуњени силом Наполеоновом најездом и изгонењем племена из своје земље, опет почну да Турцима више ништа из руку не упуштају, јер је све очевидније било, одмах тада, да се без новог рата и без нових експанзија не може ни помислити на извршење занета неизвршљивог Букурешког Уговора.

Тим је истим путем са стране Турске ишао и спор у Србији. Очевидно је да су Турци били ради да оружјем покоре Србију, да би свој углед пред хришћанским поданицима повратили, а прилике су им се за то чиниле веома подесне. Руси нису били ни несетљиви ни неактивни спрам несреће која се спремала да се 1813 згрува над Србијом. Цар је поручивао у два у три маха

собом: да се цариградски посланик стара, те да се Букурешки Уговор у Србији изврши. И Срби су, на посетку, попустили готово у свему, али Турци нису хтели од свога да одступе. Знали су да се у тај мах осим речима ничим другим није могло на њих деловати, и хтели су да се тиме користе. Руски посланик Италински нудно је, у пролеће и у лето 1813, пре почетка војне, све форме свога посредовања код Срба, да би се српско-турски спор уредио без рата, али Porta није хтела ни да чује. Као што је Србе непрестано оптуживала да не слушају Букурешки Уговор, свима је дипломатима говорила да не може примити ничијега иностраног мешања у послове с турским поданицима, који се само ње тичу. Забележено је у оно време да је Porta и зато журила се да Србију оружјем збрише, што се бојала да ће услед Наполеонова лома састати се европски конгрес, па би том приликом могло што одредити се и за Србију, ако би се она, онака каква је, дотле несаломљена одржала. На реду је, дакле, било да се стање ствари делом промени у корист Турске, и тим начином да се неповољне последице предупреде.

Што је Наполеонова срећа у Москви обрнула низ брдо; што је он из Русије јуначки изагнао; што се по том његов анти-руски савез с његовом несрећом претворило у току лета 1813 у савез анти-наполеоновски, ништа није променило стање ствари

у Турској. У свима тим заплетима Турска се бринула само о својој политици и о својим интересима, не дајући се никада навући на танак лед. Једини би изузетак могла бити 1806 година, али се и тадашње отварање војне с Русијом лако објашњава многобројним спорним питањима међу Русијом и Турском. Заплет у Европи од 1813 Турска је гледала да употреби на своје унутрашње послове, безбедна да јој неће нико сметати. Спрам чисто европских међусобица, како пређе кад је савез био окренут против Русије, тако и сад кад се он окретао против Наполеона, Турска је била са свим равнодушна. Турској би било мило да је савез могао срушити Русију, њенога старога непријатеља, али се она није великом добру надала ни од превртљивости и бујности Наполеонове. У Турској се одлично знало да је сва та политика за време и да ће трајати докле траје и Наполеон.

Српској политици такође ништа није помогла несрећа Наполеонова. Српске се политике поглавито тицало како о Србији мисле Русија и Аустрија. Ова последња се од 1804 до 1812 силно напунила злости и бојазни спрам новог средишта руског утицаја, које се створило у некадашњем Београдском Пашалуку. И осталим европским силама нарочито је то било неповољно, што им се чинило да тим путем руски утицај пробија у само средиште и у унутрашњост Балканског Полуострва. И кад су се после Наполеонова

изгнања Аустрија и Русија измириле, зебње за Србију нису нимало попустиле. Србија је, у неку руку, улазила у жртве тога измирења. Метерних је у јесен 1813, кад се свршавао посао са Србијом, известио аустријског посланика у Цариграду, наредивши му и да Порти саопшти, како је цар Александар изјаснио се да се не мисли мешати у распре Портине са Србима.¹ Ма да ми имамо друге непосредније извештаје који нам сведоче да се цар Александар живо интересовао за извршење Букурешког Уговора у Србији, опет су нешто измирење с Аустријом у 1813, нешто страховити догађаји Наполеонова лоба бацили цара Александра у политични антиреволуционарни мистицизам, који је створио Свету Алијанцију и који је дао правац последњој десетини година владавине Александрове. Знаменито је да се у тој десетини година владавине Александрове српско питање није руском помоћу ни корака напред кренуло. Истом пред смрт цар Александар се вратио к мислима својих млађих година о балканским хришћанима и пошао к правцу, који је по том његов наследник цар Никола I извршио.

У том се види како је недовољна била политичка ситуација по српску ствар у години 1813. Још при потврђивању Букурешкога Мира видело се да је султан Махмуд намерно да Србе сломи и да им се освети по

¹ В. А. Уљановски. Материјали к његов. вост. вопроса. Москва 1901, стр. 186.

томе што је одмах изјавио да осмоме члану тога уговора о Србији потврду одриче. Чим је руска војска оставила Влашку и Молдавију, та је акција поверена Хуршид-пашини, и он се за њу озбиљно спремао целе зиме 1812—13 и целога пролећа 1813. Колико је тврдо одлучена била ова акција, види се по извештају о конференцији рускога посланика Италинскога, држаној 29 маја 1813 с турским министром иностраних дела у Цариграду. Сва средства је нудио руски посланик, да одврати Турке од ратовања, али без успеха.¹ По томе се види како се преговарањем са српским изасланицима занста тражило само да се време протегне.

Унутрашњи положај у Србији био је неповољан како се само могло помислити. Некако је цео свет осећао да је несрећан свршетак неизбежан. Општа малаксалост и неповерење у своју снагу (укорењено још више турском најездом од 1809) беху завладали од врховног вођа до последњег војника. Што су у августу 1812 отишли Руси и што се знало да је међу Русијом и Турском мир, изазивало је у народу осећање усамљености и напуштености. Незадовољство с Карађорђевим попуштањем Младену и с Младеновом политиком, за коју се говорило да је свему крива, било је на вршку. Из бојне прокламације, писане марта 1813, а разаслане 21 јуна из Тополе, кад се сва војска кретала на позиције, види се како се народу

¹ В. А. Уљановски, Материјал, стр. 153.

није смело казати истинито стање ствари.
» Тако овога лета — говори прокламација
» — наш покровитељ (т.ј. цар Александар)
» мир с Турском учини. Ми смо и за нас
» представљали како ћемо и ми остати да
» наш покровитељ с турским царем утврди
» како што су цареви и учинили, али на
» овај начин: да ми по нешто цару турскому
» одсеком на годину дајемо и да смо сами
» за себе, и да се Турци међу нас не ме-
» шају и да се не насељавају нити у градове
» нити у паланке, и да буде један царски
» човек међу нама с којим ћемо сва дела
» управљати“. По том се наводи како је сул-
тан одобрио све што је за народ тражено
преко српских изасланика у Цариграду, али
како и јањичари, касабалије, спахије, »па-
» ланчани нису хотели укабулити (примити)
» по искали ово од нас да учине: да нам
» узму све градове и топове, у градове војске
» да се нануни, по паланкама Турци да се
» насељавају, а најпосле — што никада није
» било — ништу и оружје да нам узму. И то
» су све преко царске воље искали, и да им
» будемо подножје горе по што смо и били.
» Но на то се наши посланици нису хотели
» согласити, јербо су знали да народ на то
» пристати неће, и када би се до тога упу-
» стили, да смо живот и главе изгубили, а
» по вољи царској давали су блага колико
» су искали од царства, и да буде један царски
» човек међу нама с којим ћемо сва дела
» управљати. И на то се јањичари, касаба-

»лије, спахије и паланчани сагласити исеу
 »хотели, но скочили на цара, и ту је велика
 »кавга била. Из тога су и посланици наши
 »без надежде дошли, и цар турски рекао
 »им је: *Ја на вас војску подизати нећу, а*
 »*касабалије, спахије и паланчани сами не могу*
 »*вам ништа учинити, но се од њих браните*
 »*као и до сада.*⁶

Ова политичка басна показује најјасније
 какав је био положај у земљи. »Јер, браћо
 »наша — узвикује Карађорђе при крају те
 »прокламације — царска сила на нас поћи
 »неће, а други који пође, бојати га се не-
 »ћемо. И до сада су много пута на нама и
 »царске силе бивале, па смо се одбрањивали,
 »а много смо слабији но данас бивали«. Про-
 кламација, дакле, представља положај 21
 јуна 1813 у многоме сличан ономе из 1804,
 у самоме почетку устанка. Ствари су, међу
 тим, стајале са свим другојачије, и про-
 кламација је у томе тражила средство да
 пробуди уздање и огорченост од 1804 године.¹

И акција се, најпосле, отпочне с три
 војске: уз Дунав, низ Мораву и низ Подриње.
 Српске старешине су биле сломљене оним
 што је већ дотле а и пре рата замесило се
 било. У томе тренутку, када је требало раз-
 вити највеће устаоштво и највећу енергију,
 они су били обузети неопишаном малакса-
 лошћу, нарочито Карађорђе. Горчине од Бу-
 курешког Уговора, који нису могли ни да

¹ Гоубина V, 262—269.

схватите ни да прогутају; осећање да су сами, без икакве заштите и помоћи, изложени свеколикој сили турској — сву су им снагу одузимали. Несрећне политичке трзавице од године 1807 у напредак; варљиве наде о великој добити које су им светлуцале на крају примирја и пред рат 1809 и по том 1810 и 1811, помутиле су ону природну простоту којом су се држали и борили 1805 и 1806, кад још нису ничије заштите имали. Живећи већ девету годину животом потпуно самосталним, Карађорђе и другови његови осећали су сву несталност своје тековине, која још није била стекла никаква међународног уговорног признања и потврде. Као неодољива брига копала их је жеља за утврђењем и сталношћу онога што су у рукама држали. У многих се веома рано пробудила мисао на личне користи, које би могли имати од својих дотадашњих заслуга и од руске заштите. Из руских архива видимо како је Карађорђе још 30 марта 1813 обраћао се преко Недобе Русима, молбом да му се допусти преселити се у Русију.¹ Има још један доказ да се у 1813 у почетку лета радило на пресељењу српских старешина и народа у Русију. То је једно писмо од 15/27 јуна 1813, упућено цару Алексан-

¹ Илвестај А. Пољева из јуна 1812. Писма М. М. Вукићевића, В. А. Уљанички, Материјали, 172, где Недоба писмом од 23 јуна 1813 тражи одговор на ту молбу. С тим је у вези и писмо Недобино министру Румјанцову од 17 маја и друго од 6 августа 1813. Писма М. М. Вукићевића из петроградских архива.

дру, у ком се даје мисао да се од исељених Срба прави нека врста војничке границе у областима око Дњестра.¹

У војни која се отворила с Турском показала се ширимце да пове војводе, постављене после државног преображаја 1811, не одговарају потреби. Укази ни онда нису могли да даду ни дара војводског, ни јунаштва, ни прегнућа. У тој се тек прилици потпуно добро видело како је политика Младенова од 1811 била рђаво смисљена. Најгоре је, ваљада, било што су се прилике биле тако сложиле, да су се сви послови по томе уставу застали у рукама Младеновим, тако да је он као војни министар имао у рукама и само војевање. Приповедало се много о сукобу између Карађорђа и Младена о ратном плану за одбрану у 1813 години. Као војни министар, Младен је био распоредио војску, шанчеве и спрему свуда по граници, бригнући се непрестано да се не напусти Брза Паланка, његова имања ради. Кад се састану Карађорђе и многе војводе у првој десетини јуна 1813 у Јагоднин, одакле су мислили даље свак на свој положај, Карађорђе беше почео наређивати да се напусти Тимочка Крајина, па да се ухвате позиције од Делнграда планинама и шумама к Поречу, мислећи нарочито да се Хајдук-Вељко не затвори у Неготину, како је Младен био наредио, уздајући се да тако сачува Брзу Па-

¹ В. Богвић, Разборъ сочинен. Н. А. Попова, стр. 2.9.

ланку. Младен не пристаје на промену свога плана који се већ извршавао, а Карађорђе се од раздражења тако разболи, да су га једва жива однели у Топољу (6—12 јуна 1813). Младенов план се одржи, а Карађорђе — одбрана концентрацијом снаге у збијенијим и згоднијим положајима — пронадне. Тачност Карађорђева предвиђања покаже се одмах. Турци ударе на Пеготин, и по несрећи Хајдук-Вељко већ 18 јула погине, отворивши широм пут Турцима на тој страни. На Морави и на Делиграду није било Карађорђа, као што је било смишљено пре онога сукоба у Јагодици.¹ Карађорђе је после болести излазио само око половине августа к Дрини и наредио да се брани Засавица и Шабац. Хуршид-паша опет обиђе Делиград као и 1809, и већ је септембра био на ушћу Мораве, спрам Смедерева. Ту се Карађорђе показао последњи пут војсци на дан 20 септембра 1813. Али чим се он врати к Београду, Турци пређу Мораву тога истог вечера, и војска српска прене на све стране. На пакост, те исте му ноћи Јанићије Бурић донесе глас да је и војска босанска пред Шапцем. То све заједно преврши чашу горчине, и онако препуну, и Карађорђе зајмури и — пређе у Земуи, где га аустријска власт одмах шчепала у руке и лиши слободе. Када је 6 октобра 1813 стигао у Цариград глас да је турска војска опет заузела Београд,

¹ Казинаше П. Јокића из 1841, веома знаменито. Извештај Недобин од јесени 1813, М. М. Вукићевића исписа.

Шабац и Смедерево — три дана су по три пута пуцали топови у Цариграду и на Босфору у славу тога догађаја. Толико је цењен тај добитак. Аустријскоме је посланику султан тих дана поклонио бурмутицу у брилијантима, а драгоману други неки поклон. А Србима је по том требало упорног труда pune 54 године, докле 1867 нису под кнезом Михаилом опет градове заузели!

ЗАВРШЕТАК

—...—

Тако је завршен први српски устанак, започет пре сто година.

Посленицима његовим и целоме ондашњем народу чинило се у тај мах да је све пропало, јер је изгледало као да је све повраћено у стање пре 1804 године.

Остала је била, међу тим, једна једина скупоцена тековина нетакнута.

То је свечано признање Портино у осмом члану Букурешког Уговора, да се Србима даје њихова унутрашња аутономија.

То признање се није могло ни топовима ни ватром разрушити. У њему је најдрагоценија добит првога српског устанка; у њему је васкрс државе српске у XIX веку. Јер баш зато што су Турци с Букурешким Уговором тако поступали, неопходна су постала међу Русијом и Турском како објашњења у Цариграду (1818—1820) и у Акерману (1826), тако и пов рат с Русијом (1828 до 1829), којим се цело питање коначно завршило.

Али као год што би тешко што било од добитака првога српског устанка без дру-

гога (кнез - Милошева од 1815 године), тако ни други устанак не би могао ни постати без првога и без руско-турског Букурешког Уговора, и ако онда Срби о овоме последњем нису хтели ни да чују.

Међународни уговор какве велике силе с Турском био је једино јемство за ослобођење Срба. То су врло добро знали сви српски параштаји од 1792—1830. Међународни Букурешки Уговор био је средство којим су заиста спасени сви плодови првога устанка од првог до последњег, осим јединих градова у Србији. Тај уговор је помогао кнезу Милошу 1815 више но ништа друго: он је после спасао Србији и најмање село, ослобођено првим устанком. Али је цела истина и то, да је катастрофа од 1813 силно уназадрила дело ослобођења српског и да би се оно много брже свршило без те катастрофе. Излишна би и бесплодна била дискусија о томе: да ли се та катастрофа могла избећи или не. С тога ми њу и не додирујемо.

Велика дела народна не знају за људе, за њихове задевнице, њихове суревњиве жеље и зависти. Дела народна траже посленике и траже истрајност у послу, без обзира на осећаје, радости и жалости, љубав и мржњу, међусобне симпатије и антипатије тих посленика. Тога ради људи настају и престају, истискују се и смењују по својим знањима, врлинама, уменности, по својим страстима и слабостима, по свима случајностима среће — а дело народно стоји као светао споме-

ник свеколикога заједничкога рада, у толико чвршће у колико је на ширим и поузданијим основама подигнуто.

Мир пепелу свију посленика који су изнели труд свој у то дело; вечита слава спомену њихову у народу!

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ
БЕШОВАЦ

RECEIVED
MAY 10 1887
U.S. DEPT. OF AGRICULTURE

П Р И Л О Г

АВТОНОМНА ПРАВА АРХИПЕЛАШКИХ ОСТРВА

(Види стр. 183—184)

Кад је руски посланик у Цариграду, барон Строганов, после ручног писма цара Александра од 315 новембра 1818¹, писаног из Ахена султану Махмуду о Букурешком Уговору, јаче почео радити у Цариграду о потпуном извршењу Букурешког Уговора, настало је у руском цариградеком посланству живље интересовање за српска права и старање да српски оновремени изасланици и преговарачи из незнања или по неразумевану не покваре сами своје изгледе турском каквом обманом. Очекујући да из Србије дође нова децугација, да на основу Букурешког Уговора преговара о правима Србије, барон Строганов се у јесен 1820 старао да испод руке сазна каква би се права могла добити за Србију. Један драгоман с Порте казао му је: да би Србија могла добити или права која имају Румуни у Влашкој и у Молдавији, или права Архипелашких Острва. Строганов је, 23-ег новембра 1820, о томе извештавао кнеза Милоша, учели га да Србија може на основу Букурешког Уговора бираги шта јој треба између тих права. Примера ради наводио је како Влашка

¹ Текст у књизи Mémoires du prince Nicolas Soutzo, Vienne 1899, стр. 310.

гма права: да оправља старе и да зида нове цркве, и да то може и Србија тражити: у Влашку турска војска не може улазити — то и Србија може да тражи, искључивши — наравно — градске гарнизоне. У опште Строганов је поручивао: да се Србија стара да у своје тражбине уврсти све своје потребе, без обзира паходе ли се оне у других или не.¹

Права Влашке и Молдавије у Србији су била боље позната. Зато су се она и помињала често још од 1790—1 године, кад су први пут прилике донеле да се у Србији помињла на аутономију сличну оној која се, утврђена руском заштитом по уговору Кучук-Кајнарџинском (1774), налазила у Влашкој и у Молдавији. Готово ништа није било познато о правима Архипеланских Острва, и ако се у њима налазило то исто, а у Букурешком су Уговору поименце била поменута. Тајни разлог што је у текст Букурешког Уговора унесен изречан помен Архипеланских Острва, а није ништа поменуто о Влашкој и Молдавији, у томе је што та архипелашка права ипсу имала никакве иностране гаранције. Сам стил уговора наговештавао је да српско-турска погодба о аутономији ваља да носи чисто унутрашњи значај. То што се у Србији мало знало о Архипеланским Острвима, одлучује нас да се на овоме месту позабавимо тим предметом још мало.

Кад је кретањем рат 1204 довео до узеха Цариграда, до распада Византијског Царства и до оснивања Латинског Царства у Цариграду, Византијско се Царство распало у више комада. Млетачка Република, некадашњи васал Византијског Царства, тим се догађајем користила више него ико, утврдивши тим начином основе своје позније моћи. Архипелашка Острва, раније понајвише под управом византијског адмирала флоте, припадну на деоби царства Млетцима, а република их одмах уступи онима који их заузму и приме се да их бране и држе под млетачком врховном влашћу. Тако се тај део Византиј-

¹ Н. А. Попов, Москов. Ун. Извѣстіа 1866—67, бр. 2, 87.

ског Царства распадне на васалне самоуправне области, налик на Дубровник, Задар и остале градове и области Јадранскога Приморја, који су, том приликом, такође коначно изашли из заједнице с Византијским Царством. Сиорадска Острва Архипелага, с Родом као средишњим и најглавнијим, услед тога падну 1309 руке кретањскога болничарског реда Св. Јована. Кикладска острва с Наксом на челу одвојила су се готово од свакога у независну војводину, која је своју аутономију чувала разним средствима и сирам Цариграда и сирам Млетака, докле је год могуће било.

Ни позније, кад се Латинско Царство скрхало, и Византијско се Царство (без старе снаге и пространства) 1264 у Цариграду васпооставило, власт се византијска није са свим ни свуда повратила у тим крајевима. Беневљани, страсни сународници Млетака, нарочито у сфери Византијског Царства и на Црном Мору, и гусари, досађивали су много млетачкој власти у Архипелагу у другој поли XIII и у првој XIV века. Острва су, при свем том, наставила свој аутономни живот, по начину далматинских и осталих аутономних градова, који су с Млетачком Републиком били у таким истим васалним везама.

Тај се ред ствари затекао, кад је испуних сто година позније настала турска најезда и нови и коначни лом Византијског Царства с њоме. Најезда Турака из Мале Азије навалила је на та острва још у првој половини XIV века. Још 1335 сва су готово Архипелашка Острва потпала под данак андлинском господару Омару. Данак се тај имао сматрати као откуп за миран живот по дотадашњему. Пошто се већ свршило с балканским државицама и с Балканским Полуострвом, дошао је ред на приморске области и на Архипелашка Острва. Отуда силни турски ратови с Млетачком Републиком.

Онако исто као што је Дубровник, после пада српских држава, продужио с Турском дотадашње уговоре са Србима, не прекидајући исто тако своју везу с Млетачком Републиком, и Архипелашка су се

Острва повијала по околностима онако како се могло, да би се сачувала автономна права, која су Млетичи умели врло мудро штитити и поштовати. Витезови Св. Јована на Роду и на Спорадима држали су се доста дуго, поглавито помоћу са запада, за коју се и дана старао. Њих је потчињено и коначно истиснуо из тих положаја тек султан Сулејман 1522 (дакле после узећа Београда), оставивши мештанима автономна права, да би их за се боље везао. Услед тога су се витезови Св. Јована повукли на Малту. Главни напад на Архипелашка Острва био је 1537, када су грдно пострадала од Турака. Као што су раније, тако су и тада старији господари свима средствима старали се да се с Турцима погоде, управо да од њих годишњим данком откупе своју аутономију. Око неких су (као око Крита) били крвави и дуги ратови с Млетцима. На послетку је XIX век пре грчкога устанка од 1821, застао на већини Архипелашких Острва автономна права врло различита и каткад веома раширена, и ако су сваколика признавала врховну власт турску. Сва су та права била непоуздана, пошто за њих није било никакве иностране гаранције и није их било могућно бранити. А Турци су их са своје стране у главном држали и поштовали што су се, поради морског положаја острва и различне њихове природе, и они налазили у истом положају као средњиња власт. Пити су се острва коначно могла отети или одбранити од турске власти, нити су Турци могли на њима своју власт вршити кренко, у свако време и без прекида, као што је то био случај на сухој земљи.

На Роду и на Спорадима, на прилику, султан је Сулејман оставио народу автономна унутрашња права, с погодбом да становништво даје одређен број људи за флоту турску, пошто је тај начин војевања био и дотле највише у обичају на тим острвима. Повластице пак тога дела Архипелашких Острва састојале су се, у главном, у ове три тачке:

1. Свако од дванаест Спорадских Острва — Калинио, Сими, Лер, Патмо, Икарија, Астинаде, Писар,

Тел, Халки, Карпат, Кос и Кастиелоризо — плаћало је Турској одређени годишњи данак одсеком, и осим тога нису били дужни плаћати никакву другу дажбину.

2. Становници свакога острва имали су право да своје унутрашње послове управљају изборном домаћом управом по својим обичајима и предањима.

3. Врховна земаљска власт имала је на сваком острву по једног чиновника као свога представника, који је имао дужност да је свагда у споразуму с домаћом изборном влашћу.¹

С друге стране знамо да је раније Родом управљао изабрани старешина (паша), који се бирао на управу за време докле живи. Уз Род ишла су као његове области остала још мања острва. Данка се Порти давала по милиона гроша на годину и по једна спремљена фрегата сваке друге или треће године.

Године 1835, после грчкога устанка, султан Махмуд је острвима Икарији, Патму, Леру и Каалм-ну потврдио *старе повластитоце*, и утврдивши да та и даље остану с Родом као што је било од старина, наредио је да она сваке године *плаћају одсеком* утврђени данак царству у 80.000 гроша, и осим тога да *им се ништа више тражити не може*. Острвљанима се самим остављало да *тај данак међу собом по саведљивости и по имућности разрежу*, покупе и у два рока власнику турском на Роду положе. Уз то се, опет, сваком горе поменутом острву обезбеђује *самоцправа у унутрашњим условима*, препоручује им се да своје представнике за управу у Роду бирају слободно међу честитим људима и да се чиновници с Рода не смеју ничим мешати у унутрашњу управу појединих острва, осим што од њих данак примају. Острвљанима се нарочито утврђује право да *своје спорове и послове расправљају самостално на своме збору сваке године изабраних заступника*. Такав се један ферман 1835 послао турскоме управнику Архипелага, а други је знања и

¹ Имам захвалити за ове податке Њ. Е. Хинократу Та-варисос екендији, бив. шефу политичког одељења у Архипелашком Вилајету.

тврђе ради предат острвљанима, што је записано и у ферману самом. Познати су, заиста, и старији фермани султана Османа III (1754--1757) и султана Абдул-Хамида I (1774—1789).¹ Види се, по томе, да је и у Турској вредно обичај да се акти о повлашћима од времена до времена, или приликом промене на престолу, потврђују.

По другим острвима Архипелага на Саму, Хију итд. било је, мање више, тако исто, према првим погодбама међу становништвом и Портом.

На Кикладским Архипелашким Острвима Наке се у то исто време (1537) погодио с Турцима, да продужи свој дотадашњи (автономни) начин живљења, а да плаћа Порти на годину 5000 дуката данака.² А у једној старијој географији, штампаној 1813, има белешка о том истом Накеу (Наксији): како је некада био република; како је и под Турцима сачувао слободну управу; како на њему становништво само бира своје царевнике; како никакав Турчин не врши никакву власт на острву; како је свака власт од самог њихова, и како су гоњења на острву веома ретка.³

Тако је било с Наксом, главним Кикладским Острвом, а исто тако и с Андром, Милом итд. Само је све било веома несигурно, и мењало се час на горе час на боље, према политичким догађајима или немирним људима. То је била слаба страна те архипелашке аутономије без иностраног потврђења, по погодбама с Портом или са султаном. Иста Кикладска Острва: Андро, Наке, Мил султан је Селим, на прилику, дао своме омиљеном дворанину Јеврејину Микезу, родом Португалцу, који је 1579 као војвода

¹ Текст фермана, штампан на грчком језику, љубазно ми је послан од дра Милт. Карабокира, цариградског адвоката, родом с Калимиа. За то имам захвалницу посредовању г. К. Груичевића.

² D-r K. Hopf, *Geschichte der Insel Andros*. Sitzungsberichte der kais. Akademie XVI, Wien 1855, стр. 126.

³ Lindner L. Fr. Dr., *Gemälde der europäischen Türkei*, Weimar 1813.

Јосиф од Накса тамо и умрѐ.¹ Кроз све те промене унутрашња се самоуправа ипак држала тврдоћом обичаја и интересима самих становника.

Има значаја што се ценање Турске почело на тој страни, од истих острва. Ма да су Јонска Острва остала под Млетачком Републиком, она 1797, при паду те републике, заједно с још неким њеним областима, подпаду најпре под Француску. Руска и турска флота отму их 1798 од Француза, и уговором међу Русијом и Турском од 9/21 марта 1800 установи се чувена и свуда на Балканском Полуострву позната Република Седам Острва, која је као пример имала великог утицаја на хришћански покрет XIX века у Турској.²

Историја самоуправних облика у Турској заслужује свакојачко више пажње по што су јој до сад историци поклањали. Већа студија на овом пољу колико је данас тежка, толико би се обилатије наградила корисним и знаменитим резултатом.

¹ D-r K. Hopf, Gesch. d. Insel Andros, стр. 129.

² Rodocanachi, Bonaparte et les iles ioniennes 1797 - 1806, Paris 1899.

К Љ У Ч

- Абу-Белир-паша**, 1792-1794, у Београду, стр. 12.
- Ага-Хасан-паша** 1802 постављен за везира у Београду, 16; — отишао из Београда, 29.
- Автономија Београдског Пашалука** — Србије — стр. 4; — после Свиштовског Мира по ферману од 1793. 10, 12; — зашто је позиције пала, 21.
- Автономија кнежевине федеративна у Србији**, стр. 136.
- Автономија Влашке и Молдавије** под руском заштитом, стр. 7.
- Автономија Србије** по Јашком Пројекту (види *Букурешки Мир*), стр. 108.
- Автономију Србије** вољан био признати 1808 *Мустафа-паша* Барјактар, 96.
- Адакале** по предлозима *К. К. Родофиникина* од 1808 нимало принасти Влашкој, 99.
- Адреса захвалности српских старешина** 1805 у промесе пару руском, стр. 40; — Скупштине у Враћевинци 1812, 198.
- Азијске границе** у Букурешком Уговору, 177.
- Аксентије митрополит** Куценицки, 83, 123.
- Алај-бег** у Београду 1793 уморен од јањичара, 14.
- Александар цар**, у јесен 1805 мољен од Срба за помоћ, 44; — и његове мисли с краја 1808 о автономној формацији Србије, 102; — није одобрио конвенцију Паулучија, 73; — и лична му унутрства за понашање његових чиновника спрема Срба, 73; — незадовољан примирјем од 1807, 78; — није хтео потврдити Родофиникинов устав од 1807, стр. 143; — незадовољан радњом Главног Команде у Влашкој, 161; — и разлог са кога се 1807 мирно у Тилзиту с Наполеоном, 156;

— и састанак с Наполеоном у Ерфурту, 96; — 1811 нуди Србију цару аустријском ради савеза, 167; — одобрио према Турској граници Прут, 177; — још и на крају 1811 заузимао се за независност Србије у преговорима, 180; — 1812 примио српску депутацију ради Букурешког Мира, 178; — незадовољан радњом Кутузова у Букурешком Уговору, 186; — и његова лична оцена Букурешког Уговора, 192; — и његово лично старање о извршењу Букурешког Уговора, 209; — и српско-турски послови после Букурешког Уговора, 211; — и анти-револуционарни мистицизам, 211; — и интересовање за Србију последњих десет година владе његове, 211.

Алексинач 1806 заузели Срби, 46; — бој на њему 1806, 50.

Алијенција Света и њен постанак, 211.

Анакра град под Кавказом и оскла близу њега, 177.

Ашана град на северо-источној страни Црнога Мора и извршење Букурешког Уговора, 208.

Архидеашка Острва и њихна аутономија, 143; — као пример аутономних пра-

ва обећаних 1812 Србији, 183, 222.

Асперн, 119.

Аустерлиц, 45.

Аустрија се 1804 у Цариграду заузима за Србе, 25; — и њена начела о Балканским земљама, 152; — и њена радња против руске политике на Балканском Полуострву, 123, 153; — 1810 радила на измирењу Срба и Порте, 155; — и њен тежак положај 1809 до 1810, 154; — и њена сфера, 157; — и њени планови после савеза с Наполеоном, 157; — и њена радња против Букурешког Уговора, 196; — 1812 радила на збачењу великог везира Ахмед-паше, 199; — сирам Србије 1804—1813, 210.

Аустрија и Русија мењају 1804 мисли о српском устанку, 25; — у почетку 1806 посредују у Цариграду у корист побуњених Срба, 45.

Аустријска војска 1808 на границама Србије, 125.

Аустријска окупација Србије, 3.

Аустријски део при подели Турске, 8.

Аустријско-енглеско-турска група у 1808 9, 94.

Аустријско-руски савез, 8; — и Тилзитски Мир 93.

- Аустријско-француска војна 1809, 119.
- Аустријско-француски савез, 112; — од год. 1812, 177.
- Аустрофилска политика међу српским старешинама, 132.
- Ахмед-паша, велики везир, поручио Кутузову да тражи границу реком Пругом, 177. — абачен с везирства, 198.
- Баба-даг заузет 1809, 111.
- Багратион кнез добио команду на Дунаву 1809 г., 112, 161; — у војевању 1809, 114; — прима у децембру 1809 српске депутате у Хирсову, 131.
- Бања и бој Карађорђеви 1810 на њој, 163. (Види *Соко-Бања*).
- Барјактар Мустафа и његова буна, 80.
- Београдци 1809 напало Хајдук-Вељко, 114.
- Београд 1804 опсели Срби, 25; — и опсада од 1806, 55; — варош узели Срби, 57; — град узели Срби, 57; — 1807 Порта рада била да заузму Французи, 69; — и аустријске тежње, 153; — и Наполеон, 159.
- Београдски Пашалук и трећа аустријска окупација, 9; — и автономна му управа, 10; — 1805 очишћен потпуно од турске власти, 42; — Порта постигла 1812 као предсво повластица одобрених Вукурешким Уговором, 202.
- Београдско - нишки пут у 1808, 88—89.
- Бекир-паша султанаов изасланик, 26; — под Београдом, 27; — стара се 1804 да васпостави кнежинску аутономију од 1792—3, 28; — помоћан да у Београду ред васпостави, 29; — ираћа се у Босну, 29. (Види *Абу-бекир-паша*.)
- Бирчанин Илија, погубљен у Ваљеву, 18.
- Вока Которска уступљена Аустрији 5.
- Боланартина ексцензиција у Египат, 15.
- Вонналова реформа у Турској, 7.
- Браили 1807 остали у турским рукама, 85; — 1809 нападнута од кнеза А. А. Прозоровског, 111.
- Вргово, 163.
- Бран Паланка и српска веза с Русијом, 67; — и турско кретање 1807, 86; — у 1807—8, 86; — предала се 1810, 163.
- Братачић у 1806, 49.
- Будберг министар 1807 помишљао да Србе састави с руском војском у Котору, 70.
- Вуковина уговором од 1775 припала Аустрији, 7.
- Вукурешки Мир и преговори о њему кад су почети, 175; — и претходне му форму-

- ле, 181; — држан у тајности од српских старешина, 179; — кад је Србима службено саопштен, 194; — признат од екуинтине у Србији, 197; — и члан му осми, 181; — и тајни му додатак, 179; — и промене које су у њему желе српске старешине, 195; — у српско-турским преговорима, 1813, 205; — српски преговарачи 1812-13 њему признавали, 207; — и ратификација му, 188, 189; — и савремена му оцена у Србији, 192; — и потоње му значење 219-220.
- Бутринто** у Епиру уступљено Французима, 5.
- Валево** освојили Срби, 25.
- Варварин** и бојеви на њему, 147, 164.
- Варна** 1810 нападнута од руске војске, 171.
- Варшавска Велика Војводство**, 120, 154.
- Вежбање** војно у Србији, 1812, 187.
- Вели-ефендија** Њежаја-бег, 24.
- Велики Земалски Суд**, 148.
- Велико Острво** и српска веза с Русима, 67.
- Видајић** Ибрахим-бег, 24; — и његова погодба с Јадром и Рађевином, 68.
- Видин**, средиште јанџичареко опозиције војној реформи, 14; — у примирју од 1807, 75; — 1811 напали Срби и Руси, 173; — и веза с Оршавом, 67.
- Видински јанџичарски перед** и француска експедиција у Египат, 5.
- Видинско-оршавски пут** 1807 напустили Руси, 24; — пресечен 1810, 163.
- Вишеград** од 1806 српска граница, 47.
- Влада** — починитељство — установљено у Србији 1811, 148.
- Влашка и Молдавија** автономне под руском заштитом, 7; — сметња обнови аустријско-руског савеза, 166.
- Војевање** против султанских одметника као дужност ослобођених Срба, 35.
- Војна помоћ** Србије Турској, 203.
- Војна реформа** у Турској 1792—3, 13; — огорчљив узрок српског устанка у Београдском Пашалуку, 20.
- Војнички пут** за турске гарнизоне у Србији, 180.
- Вољавча** манастир, прво средиште Савета, 137.
- Враћевинаца** и екуинтина о Великој Госпођи 1812, 197.
- Вучепић**, види *Вучинић*.
- Вучинић** Радо српски заступник код Француске, 127; — и његов мемоар француској влади, 128, 162.

- Гагић Јеремија**, 72.
- Галиција Западна 1809** ушла у Велику Војводину Варшавску, 120.
- Гарнизони руски за градове у Србији у конвенцији Карађорђа и Паулучија**, 72.
- Гиле код Јагодине**, 42.
- Гилемино** француски изасланик за примирје с Турцима, 75.
- Главаш Станоје**, представник хајдука у устанку, 19; — први друг Карађорђевог у дизању устанка, 18; — и диверзија 1806 на Прокупље, 50.
- Голош у 1807—8**, 86.
- Голубиње**, место преговора 1808 год. 90.
- Граница војничка од српских исељеника на Двестру**, 216.
- Границе Србије сужене појављем 1809**, 119; — како су Турци замишљали по Букурешком Уговору, 202.
- Грузија под заштитом руском**, 9; — и Персија, 166; — у 1812, 208.
- Грујовић Војко** (Филмновић Тодор) на крају 1804 у Петрограду, 37, 137.
- Грујовић Михаило** смислио с Младеном унутрашњу реформу, 148; — у депутацији 1812 у Петрограду, 178.
- Грчко Царство**, 8.
- Гургусовац Срби 1807** нападали, 67, 163.
- Гурјел** (Кавказ), 208.
- Гушанац Алија** дао таоце Карађорђу за заједничку радњу против дахија, 26; мирн се с крајем 1804 с Карађорђевог, Ј. Ненадовићем и Ј. Катићем, 38; — прекида то помирење у јесен 1805, 44; — јавља се у Београду као нов насилник, 29; — 1806—7 стварни господар Београда, 55; — уговара напад из Београда, 57; — 1807 командује у Кладову, 67; — опсађује 1807 Милонка Стојковића у Штубику, 67; — заузео 1809 Шокарван, 116.
- Далмација 1797** уступљена Аустрији, 5, 61; — заузета од Наполеона, 45; — улази 1809 у Илирске Области, 119; — као француска област улази у планове руског нападања на Србије, 187.
- Дарданелски Мир од 1809**, 107, 153.
- Дахије и српске четовође** једни сиром других, 23; — на Београда побегли у Адакале, 27; — и њихова насиља у Србији, 16; — и њихов план против српских старешина, 17.
- Дели-Ахмет** јамничарски старешина, 11.

Делиград начињен 1806, 47;
— борбе 1806 око њега,
50; — 1807 под командом
П. Добриња, 67; — у 1809,
115; — у 1813, 217.

Депутација српска у јесен
1804 у Петрограду, 34; —
у Цариграду 1805 по ру-
ској преноруци, 39; — и
њени захтеви 1805, 43; —
склања се пред јесен у Ру-
сију, 43; — 1806 друга
српска депутација у Цари-
граду, 45, 48; — 1807 у
руском Главном Стану, 71;
— 1808—9 у Јашу ради
автономног уређења Срби-
је, 103; — 1809 у руском
Главном Стану, 130, 161;
— 1809 у руском Главном
Стану започела свој ман-
дат, 131; — 1812 код цара
Александра, 178

Дионијевије, видински митро-
полит, 89.

Добрињац Петар изабрао 1805
на сушет Хаџиз-пашин, 42;
— у почетку 1806 заузео
Параћин, 46; — разбио Па-
сван-огла, 47; — 1806 на
Делиграду, 50; — у воје-
вању 1807, 66; — заједно
с Хајдук-Вељком потчињава
српској власти Сврљиг, 67;
— 1807 у Делиграду, 67;
— 1809, 112; — и сепар-
атистичке тежње, 103; —
противник Карађорђевог сре-
дњег власти, 148; — 1809
напетно Србију, 117, 147;

— на скупштини одлучено
да се у Србију не враћа,
130; — протурен за срп-
ског депутата место Миле-
ка Стојковића, 131; — 1810
измирио се с Карађорђем
руским посредовањем, 133;
— 1810 онемањује Кладово,
162; — узима Кладово, 163;
— постављен 1811 за по-
нечитеља правосуђа, 149;
— зашто 1811 није дошао
на скупштину, 149; — како
је избачен из Србије, 150.

Дука Тријандафил о погодби
Пчковој, 53.

Дунав и околина међу Вр-
дипом и Орнавом у 1807—8
86; — с аустријског гле-
дншта, 153.

Ђурђово 1807 остало у тур-
ским рукама, 85; — 1809
нападнуто од Ђен. Милора-
довића, 111; — предало се
1810, 171.

Ђурић Јанићије 1808—9 срп-
ски депутат у Јашу, 106;
— о скупштини 1812 у
Враћевиници, 197; — 1813
донео Карађорђу глас да су
Турци под Шапцем, 217.

Егинатска оксенадиција фран-
цуска 1798 и Србија, 5.

Емин-ага шишки ајак, потпи-
сник примирја од 1808, 88.

Енгелсан и њихови савети Тур-
цима од 1809, 157.

- Енглеска сиром Аустрије и
Турске, 153.
- Енглеско-аустријско-турска
група од 1808|9, 94.
- Енглеско-турски мир у Дар-
данелима, 107.
- Ерфуртски састанак, 96.
- Живко Параћипац, 48.
- Живковић Стефан трговац,
одређен у пролеће 1805 за
депутата у Цариград, 40.
- Живковић В. Стефан, секретар
Савета, 90; — у су-
кобу међу К. К. Родофин-
икином и Карађорђем, 106.
- Жикић Вуча, основалац Де-
лиграда, 47; — у почетку
1807 у Алексинцу, 64.
- Засавица браћена 1813 по
породби Карађорђевој, 217.
- Захтеви српски од 1806, 45.
- Заштита руска Србији по кон-
венцији Карађорђа с Пау-
лучијем, 72.
- Земаљски Велики Суд, 148.
- Зимна, очишћена од Турака
1810, 162.
- Ибрахим-бег изасланик дахиј-
ски у Цариграду, 25.
- Ибрахим-паша од Скандра у
јесен 1805 добио налог да
на Србију спрема војску,
44; — 1806 на Делиграду,
50; — предлаже ново во-
јсковање на Србију, 53; —
противан Пчковој погод-
би, 53.
- Иван Вимбаша 1807 упућен
у Бањену Нахију, 66.
- Иванкопац, 42.
- Ивелић Марко граф, 187; —
и Букурешки Уговор, 188;
— и његова 1812 мисија
у Србији, 196; — и поло-
жај Русије у 1812, 198.
- Извор сиром Радујевца 1807
заузели Руси, 68.
- Илија Новокриштели. Види
Узричић-Требињски.
- Илирске Области француско-
га Царства, 119, 154.
- Имеретија (Кавказ), 208.
- Исеплантски кнез Влашке че-
стита погубљење дахија, 28;
— 1804 у јесен упућен да
посредује умирење Срба,
32; — и молба Карађор-
ђева за помоћ у јесен 1805,
45; — посредник међу Ср-
бима и Русијом, 62; — и
К. К. Родофиникин, 76; —
и његове тежње за престо
у Србији, 71.
- Исајев ђеперал, 1809 ударио
на Кладово, 113; — вра-
тио се по том у Влашку,
114; — у операцијама по
Србији 1810, 162.
- Исакча заузета 1809, 111.
- Исманл 1807 остао у турским
рукама, 85; — септ. 14, 1809
предо се Русима, 118; —
уговорено 1812 да се по-
руши, 178.
- Исманл-паша 1811 према Ви-
дину, 174.

- Истрија** 1797 уступљена Аустрији, 5.
- Италијанска експедиција** Наполеонова и балканска итација, 5.
- Италијански**, руски посланик у Цариграду, мољен да буде П. Ичку у помоћи, 48; — у преговорима Букурешког Уговора, 181; — и његов рђав положај 1812 у Цариграду, 200; — и преговарачи српски 1812 — 13, 206; — и посредовање на измирење Србије и Турске 1813, 209, 212.
- Ичко Петар**, 48, 52, 53, 54, 56, 58, 83; — Турци Београђани објављују његову погодбу за фалсификат, 56, — и његов повратак из Цариграда 1807, 59; — у време покоља Турака у Београду и Шапцу, 64; — и његова погодба и руско-турски рат, 64; — одбачене му погодбе, 65; — и његови преговори, 123; — и његове погодбе у време 1812 године, 202.
- Јагодина заузета** 1804, 25; — 1809 заузета од Турака, 116.
- Јадар** 1807 састављен са Србијом, 68.
- Јадранско Море**, руска флота и српски устанак, 51; — као плазак српско акције у 1809, 112; — и руска диверзија пут њега из Србије, 185.
- Јаковљевић Стеван**, левички војвода, потписник примирја, 88.
- Јањичари** и њихово искључење из Београдског Пашалука, 11; — и њихово противљење вејној реформи у Турској, 4, 13; — и њихови 1793 немири у Београду и у Видину, 14; — враћени 1798 у Београдски Пашалук, 15, — 1801 устали на Хаци-Мустафа-пашу, 15.
- Јасика** у војевању 1809, 116; — 1810 у рукама Хуршидпаше, 164; — бој на њој, 147.
- Јан** и преговори о миру 1809, 98, 107; — мир руски од 9 јан. 1792, 10.
- Јашки пројекат** о аутономији Србије, 108.
- Јевтић Стеван** послан у Цариград после узета Београда, 58, 125.
- Јеметно страна** стални српски захтев за погодбе с Турецом, 35, 84, 90; — недостатак у Ичковом уговору, 53; — у преговорима од 1808, 90.
- Јовановић Стеван**, архимандрит тропонски, 21.
- Јоквић П.** 1807 дигнут од описале Ужица и креиут у Крајину, 68.
- Јонска Острва** 1797 уступљена Француској, 5; — заузимају Руси и Турци, 5;

- и Енглеска и Русија, 5;
 — руска војска у њима и Србија, 70; — 1804 српски депутати у Петрограду тражили права њихова, 5, 35; — 1807 на ново уступљена Французима, 91.
- Јосиф II** и споразумни савез с Русијом, 8, 93.
- Југовић Иван** депутат 1808-9 у Јашу, 106; — и његови савети Карађорђу 1809, 117; — 1810 судно Аустрији српске градове, 126; — 1812 у Цариграду, 206.
- Југословенски национализам** и Аустрија, 154.
- Јуеуф-паша** и његова акција против кнеза А. А. Проловског, 112.
- Кавкаске земље** и тамошње руско-турске погодбе, 207.
- Кадри-паша** и Миленко Стојковић 1807 на Штубику, 67.
- Калимно**, острво у Архипелагу, 184.
- Каменица** и напад турски на њу, 113; — кад је о пронасти на њој сазнао Карађорђе, 115.
- Камениски граф** главни командант у Дунавској Војсци, 161; — и преговори о миру, 171; — уклонио К. К. Родофинкићна, 132; — умро 1811, 172.
- Кантофорјајски Мир**, 5.
- Канондистрија граф** и његова оцена Букурешког Уговора, 193; — мисли о организацији Дунавских Кнежевина, 193.
- Капудан-паша** примао данак Архиепископских Острва, 183.
- Карађорђе** у агитацији против дахија, 17; — и напад дахијски на њ, 18; — ставља се на чело устанку, 18; — изабран у Орашцу за врховног вођа, 19; — договарао се 1804 с Гушанцем против дахија, 26; — мирно се с Гушанцем у јесен 1804, 38; — 1805 на Гилу код Јагодине против Хаџис-паше, 42; — у јесен 1805 моли за помоћ цара руског и аустријског, 45; — о Богојављењу 1806 долази под Београд, 46; — разбио 1806 Хаџи-бега Сребрничког, 49; — разбио 1806 Турке на Минару, 49; — 1806 тражи од цара аустријског да прекрати храну Турцима у Београду, 58; — заузима Шабанц 1807, 60; — 1807 иде у помоћ Миленку Стојковићу у Крајину, 68; — 1808, дек. 14 проглашен за наследног врховног господара српског, 105, 144, 145, 147; — врховна му власт увеличана, 145; — врховни старешина и господар по уставу од 1811, 149; — и конвенција од 1807 с Паулучијем, 72, 73;

1807 тражи помоћ од владике П. П. Његоша, 77; — и руски ђеперани, 63; — 1808 обраћао се ерихерцегу Карлу, 124; — и преговори 1808 о помирењу с Мула-пашом, 92; — разбио 1809 Сулејман-пашу Скопљана на Сеници, 115; — разбио 1809 Нуман-пашу на Суходолу, 115; — 1808 уговарао примирје с Турцима, 88; — и његових пријатеља кораци против К. К. Родофиникина, 105; — у 1808 у мају раскинуо с Аустријом заочете преговоре, 125; — и К. К. Родофиникин, 106; — и Хуршид-пашини предлози о измирењу с Портом, 109; — 1809 врће пут Црне Горе, 112; — на Новом Пазару, 115; — и опозиција његовој врховној и средишњој власти, 103-4; — и његове заслуге 1809, 146; — и његова расположења у 1809 сирам Русије, 121; — 1809 се обрће Аустрији и Француској, 122 до 126; — и његово писмо Наполеону, 128; — прегодио у свом понунтању код Аустрије, 132; — обраћа се француском консулу у Букурешту ради мисије Рада Вучинаћа, 162; — 1810 на кишкој страни, 163; — 1811 на Вракџ-

гину, на Вањи, на Делиграду, 173; — и његова власт у почетку, 136; — и његова осетљивост сирам поделе власти, 140; — и његова зебња од руског мешања у епископ унутрашње послове, 141; — сазива скупштину у Тополи поради Букурешког Уговора, 195; — и епископ главне старешине 1812 одицковане руским орденима, 196; — 1812 позиван од Хуршид-паше да преда Београд, 194; — о скупштини 1812 у Враћевинци, 197; — 1813 сазвао Скупштину у Крагујевцу, 203; — и последња му бојна прокламација, 214; — 1813 тражио да се пресели у Русењу, 215; — 1813 у Подрињу, 217; — последњи пут у војени, 217; — прешао у Земун, 217.

Карановац 1805 узели Срби, 42.

Караџа, велики логотет, 83.

Карло ерихерцег и аустријско сиремање 1807—8, 94; — и народба о Београду, 153—154.

Катарина II и хришћанско државне у Турској, 8.

Катић Јанко мори се с Гушанцем на крају 1804, 38. — погинуо 1806, 49.

Кауниц, главни радник на руско-аустриј. споразуму, 8.

- Кахетија** (Кавказ), 208.
- Килија** на Дунаву, 178.
- Кимериоти** и њихна аутономија, 143.
- Кладово** 1807 — 8, 65, 86; — у примирју 1807, 75; — 1807 остало у турским рукама, 85; — 1809 опсађено од Милени Стојковића, 113; — 1810 септембра предадо се, 163.
- Кључ**, аутономна кнежевина, 143.
- Кнежевина федеративна аутономија**, 136.
- Књажевац**, узет 1810, 163. (Види *Гургусовац*.)
- Коморан** 1665 граница Турске, 3.
- Конда** 1806 прошао к Србима, 57.
- Консул аустријски** за Београд, 156.
- Котао**, аутономна кнежевина у Бугарској, 143.
- Котор** у руским плановима 1807, 70.
- Кочина Крајина**, 8.
- Крагујевац** постао столица митрополита Леонтија, 133.
- Крајина Неготинска и Тимочка** 1809 остала у турским рукама, 118; — и њено 1810 чишћење од Турака, 133; — очишћена 1810 са свим од Турака, 163; — као аутономна кнежевина, 143.
- Краљево** (у Влашкој) 1809 нападнуто од Турака, 114. (Види *Караџовац*.)
- Крим**, кад је проглашен као независан од Турске, 6; — Русија 1784 освојила, 8.
- Крњић**, 49.
- Крета Вимбаша** 1807 упућен у Сврљиг, 66.
- Крушевац** заузели Срби 1806, 46; — у војевању 1809, 116; — 1810 у рукама Хуршид-паше, 164.
- Крф** и руска посада у њему 1806, 51.
- Кубан**, река кавкаска, 208.
- Курумџија** 1810 нападана од Караџорђа, 163.
- Кутузов** постављен за главног команданта, 172; — 1811 јуна разбио Турке пред Рушчуком, 172; — разбио Турке на Дунаву више Рушчува, 174; — и незадовољство цара Александра с његовим преговорима мира, 186; — и српске старешине, 179, 184; — и његов захтев о Србији 1812, 180; — смењен с места главног команданта, 186.
- Лазаревић Алекса**, прота из Шошња, 40.
- Лазаревић Лука** извештен од босанског паше о Букурешком Уговору, 194.
- Лазаревић Рашко** 1800 убијен у Шапцу од Турака, 15.
- Ланжерон** генерал 1809 разбио Турке недалеко од Букурешта, 118.

- Леду** (Ledoux) франц. консул у Букурешту, 128.
- Леонтије митрополит** нише 1804 цариградском патријарху о еписким невољама, 25; — 1806 уговара с Гушанцем излазак из Београда, 57; — о ратоборном обрту 1807, 65; — позван 1808 од видинског митрополита на разговор о умирењу, 89; — закључено 1809 да се не враћа у Србију, 130; — зашто се 1810 није могао сменити, 133; — премештен у Крагујевац, 133; — и К. К. Родофиникини, 104, 124; — добио руски орден, 197.
- Леополд ерцхерцег** и скупљаче 1808 аустријске војске спрам Србије, 125.
- Лер**, острво у Арханелагу, 184.
- Личар** 1809, 117.
- Ливолиет** и начал турски 1807, 77.
- Лозница** 1810 описана, 164; — бој, 1810, 147.
- Лошкарев** 1807 руски преговарац примирја, 75; — кажњен за то, 78.
- Лудвик ерцхерцег** наређивао пажњу на митрополита Стратимировића, 94; — и путовање покрај Србије, 153.
- Луиза Марија** принцеза у-дала се за Наполеона, 156.
- Љубеш** у војевању 1809 год. 116.
- Маина** у Мореји и њена автономија, 143.
- Мајендорф** ђенерал и његова погрешка с ратификацијом примирја од 1807, 76, 78.
- Маџа**, види Маина.
- Марковић** Сима, попечитељ Народне Касе, 149; — у депутацији 1812 у Петрограду, 178.
- матејин Пауљ**, 47.
- Махмуд II** проглашен за султана, 80, 87; — и његова срдња на Букуреники Уговор, 188; — одбија ратификацију чланка о Србији, 189; — и политика му после Букурешког Мира, 199; — и оштра политика спрам Србије, 212.
- Мелонтије архимандрит** заступна побеглог митрополита Леонтија, 130; — депутат у руском Главном Стану, 130.
- Меријак**, француски агенат у Видину, 66.
- Месарци**, 49.
- Метерних** и његова политика 1808, 155; — зашто је мислио да се треба мирити с Наполеоном, 156; — и Наполеон 1810, 157; — о аустријској сфери, 158.
- Мијанловац**, види Михаиловац.
- Милеив**, кнез приоречки, 66.
- Милић** кнез, 48.

- Миловановић Младен** у почетку 1806 ослободио крушевачки округ, 46; — и његово држање у 1809, 117, 146; — преговара с Аустријанцима, 125; — 1811 на Бањи, 173; — понечи-тељ ратних послова, 149; — смислио реформу 1811, 147, 216; — о скупштини 1812 у Враћевштини, 198; — незадовољство с његовом политиком, 212; — 1813 све саставно у своје руке, 216.
- Милорадовић** ђенерал 1809 напao на Турђево, 111.
- Милутић** прота из Гуче, 49.
- Мирдичи** и њихва автоном-ја, 143.
- Мироч** дошао у почетку 1806 под српску власт, 47.
- Михаило** кнез повратио гра-дове, 218.
- Михаиловац** 1807—8, 86; — 1810 очишћен од Турака, 162.
- Михељсон** ђенерал, тражи везе с Карађорђеом, 51, 62; — обраћа се Карађорђу као ратном савезнику, 63; — и везе с Јадрапским Морем преко Србије, 70; — 1807 прима српске де-путате, 71; — добија у своје руке руске везе са Србијом, 71; — умро, 75.
- Мишар**, 49.
- Млстачка Република** салом-лена, 5.
- Мокра Гора**, од 1806 српска граница, 47.
- Момир Прокупачки** 1807 раз-бијен на Сићеву, 67.
- Монархична власт** и њено оснивање у Србији, 143; — формално установљена 1808 164.
- Морава** 1809 бојна линија међу српском и турском војском, 117.
- Мороја** и њена 1771 револу-ција, 91; — и њена авто-номна уређења, 136.
- Морејци Грци** и порука 1809 К. К. Родофиникина из Бе-огграда да устају, 112.
- Мула** - наша убио Милека Стојковића, 67; — онеа-дио га у Штубику, 67; — и предлог о преговорима помирења 1808, 90.
- Мурузи**, молдавски кнез, по-средник за помирење с Пор-том, 32.
- Мурузи Дим.**, преговорач Бу-курешког Уговора, убијен, 200.
- Муселими** 1804 у јесен по-враћени у нахије, 28.
- Мустај-наша**. Види *Хаџи-Му-стаја-наша*.
- Мустафа IV** 1807 проглашен за султана, 70.
- Мустафа Варјактар** и цар-градска револуција 87; — и српско питање, 88; — и његове мисли о руско-тур-ском измирењу, 96; — био

вољан да Србији призна
автономију, 96.

Мустафа-паша. Види *Хаџи-
Мустафа-паша*.

Мухамед 1806, 52; — позн-
вао Београђане Турке да
им објави ферман, 55; —
и митрополит Леонтије у-
говарају с Гушанцем изла-
зак из Београда, 57; —
обраћа се аустријским вла-
стима да прекину храну
Турцима у Београду, 58;
— у 1812, 183, 203.

Намесник руски у Србији
предвиђен Паулучијевом кон-
венцијом, 72.

Наполеон заузима Далмацију,
55; — и потреба турско-
руског рата, 51; — и ње-
гов положај у време Тилзит-
ског Мира, 74; — и његова
потреба да усамн Енглеску,
74; — и састанак с царем
Александром у Ефурту, 96;
— пристао да Русија у-
ступи Влашку, Молдавију и
Бесарабију, 96; — од 1810
против руског утврђивања
у Подунављу, 166; — и
Метерних 1810, 157; — и
Русија пред Метернихом,
158; — о руском протекто-
рату у Србији, 159; — и
туркофилска политика по-
сле Тилзитског Мира, 95;
— и војна 1809 на Ау-
стрију, 119; — уступа од
пријатељства с Русима,

166; — о Београду, 159;
— препоручује 1810 Ау-
стрији да измири Србе с
Турцима, 160; — и савези
од 1812 против Русије,
177; — његов пораз и срп-
ски послони, 209, 210.

**Народна војска у Београд-
ском Пашалуку**, 1797-8, 14.

Неготин 1807 нападали Срби
и Руси, 65, 68; — 1807
остао у турским рукама 85,
86; — изгубљен 163.

Недоба саопштио Карађорђу
Букурешки Уговор, 195;
— о српским захтевима од
1813, 204; — 1813 сир-
нео молбу Карађорђевој о
пресељењу у Русију, 215.

Појилотски Пјехотни Пук
1811 у Београду, 165.

Непадовић Алекси, кнез ва-
љевски, 17, 18.

Непадовић Јаков 1804 на-
поредо с Карађорђем, 135-
136; — мири се крајем
1804 с Гушанцем, 38; —
и везе с графом Марком
Пвелнџем, руским агентом,
187; — нападнут од Ту-
рака 1807 на Лиоллету у
Мачви, 77; — 1808 по-
стављен за првог окружног
команданта, 145; — и се-
перативничке тожње, 103;
— као противник врховне
власти Карађорђевој, 148;
— зашто није 1811 дошао
на експедицију, 149; — при-
мио се службе по уставу

- 1811, 150; — поначителъ унутрашњих послова, 149; — ишљан 1812 у Букурешт П. В. Чичагову, 195; — у депутацији у Петрограду 1812, 178.
- Понадонџ М.** прога 1804 тражи аустријску помоћ, 24; — депутат у Русију, 31; — враћа се из Русије, 37; — широко мисао о уређењу Савета, 137; — 1807 нападнуо од Турака на Липолесту у Мачви, 77; — — извештен 1812 из Босне о Букурешком Уговору, 194.
- Низами-цедид** у Турској, 13.
- Нина** кнез упућен 1807 на Гургусовачку Нахију, 166.
- Никола I**, цар руски, и његов правац у политици, 211.
- Нин** и турска претања с крајем 1807, 86; — и српски напад 1809, 113.
- Нинки паша** 1808 уговара с Карађорђем примирје, 88.
- Нинко - београдски пут** у 1808, 88, 89.
- Новатовић Петар.** Види *Чардаклија*.
- Нови Назар** у војевању 1806 47; — имао ући у Србију по предлогу К. К. Родовиникина 1808, 98; — у војевању 1809, 114.
- Новокрштени П.** Види *Узрички Требињски*.
- Нуман-паша** шећски разбијен на Суходолу, 115.
- Његош П. П.** мољен 1807 од Карађорђа за помоћ, 77.
- Обрадовић Доситеј** ишљан к Русима у Влашку, 62; — 1810 у руском Главном Стану, 165.
- Обреновић Милан** у војевању 1806, 47; — послан 1809 као изасланик у руски Главни Стан, 130, 165; — и писмо од 1809 Карађорђево, 160; — и смрт му, 148.
- Обреновић Милош** и други српски уставик, 220; — противник врховне власти Карађорђево, 148.
- Окружни команди**, 145.
- Орд-ага** и сарајевска војска, 49.
- Орурк граф** у Варварину, 164; — 1810 узима Бању, 163.
- Оршава** у 1807—8, 67, 86.
- Оршавско-видински пут** 1807 напустили Руси, 76; — пресечен и заузет 1810, 163.
- Осман Насван-оглу.** Види *Насван-оглу*.
- Осман Џора** разбијен на Чукутама, 49.
- Острв** 1807 био заузео Миленко Стојковић, 68; — заузели га Руси 1807, 68; — напустили га Руси по примирју, 76; — опет га 1807 заузели Турци, 85; — у 1807—8, 86; — по предлогу К. К. Родовиникина

- 1808 имало да остане Влашкој, 99.
- Остружинца**, место првог скупштинског састанка 135.
- Павардик узет** 1810, 171.
- Параћин** 1805 у Хаџиза-пашину напад, 42; — заузели Срби у почетку 1806, 46; — 1808 као царинска станица, 88.
- Параћинац Живко**, 48.
- Пасван-оглу** заузео Видин, 14; — и његов напад 1797-8 на Београдски Пашалук, 14—15; — и његови планови с Београдским Пашалуком један од узрока устанка, 20-21; — у почетку 1806 коначно разбијен од српских устаника, 47; — и његови људи, 83.
- Патријарх цариградски** честицао погубљење дахија, 28; — 1807 писао Карађорђу о миру, 82.
- Паулић** потпуковник наименован 1810 за аустријског консула у Београду, 156.
- Паулучи** и руске операције 1807 пут Јадранског Приморја, 70; — и његова мисија, 72; — и његова конвенција, 72.
- Пашина Чесма**, 64.
- Персија** и Грузијско Области, 166; — и француска 1807 против Русије, 166.
- Пери** пуковник, 125.
- Петковица** манастир и напад турски 1807, 77.
- Петровић Милоје** 1807 управљао онсадом Ужица, 69; — добија команду спрема Ниша, 112.
- Петровић Радич** и његова 1806 експедиција пут Новог Пазара, 47; — 1807 био одређен да разгледа путове к Јадранском Мору, 70.
- Пећани** више Остружинце и скупштина у њима 1805.
- Пљавић Антоније** 1809 ударио на Нови Пазар, 114.
- Пожаревац** заузет 1804, 25; — 1809 заузели га Турци, 116.
- Пожега** и сарајевска војска, разбијена недалеко од ње, 49.
- Пожунски Мир** и балканска питања, 5.
- Покољ Турака** 1807 у Београду и у Шапцу, 64.
- Пољев А.** и његова 1812 мисија у Србији 187.
- Пољска** и њена подела и Турска, 6; — ницезава због незгода у Турској, 9; — била се почела веностављати Тилзитским и Шенбрунским Миром, 120.
- Понечитељство** 1810 смислено да устнови Младен Милоановић, 148.
- Поповић Никола** Видинац, 83.
- Поповић Павле** депутат. 1808-9 у Јашу, 106.

- Пореч** заузет у почетку 1806, 47; — 1809 једина веза с Русијом, 117.
- Поречка Река** и руско-српска веза, 67.
- Правитељствујушии Совјет** и идеја о њему, 137.
- Прахово**, 162, 163.
- Превеза** у Епшу уступљена Француској, 5.
- Преговори** у Јашу 1809, 107; — спремање за њих у Београду, 98.
- Представка** од 1806 о српским захтевима, 45.
- Примирје** слободијско од 1807 продужено, 85.
- Приштина** у војевању 1810, 163.
- Прозоропски А. А.** kneз наменован за главног команданта, 78, 84; — рекламује за Србе укљивање примирја од 1807, 82; — о непосредном српско-турском погађању, 91; — марта 1808 известио о продужењу примирја, 85; — и мисли његове 1808 о формацији Србије, 101; — и задатак у разговору од 1809, 111; — умро, 112.
- Прокламација** бојна од 1813, 212.
- Прокупље**, 59.
- Протић Јован** депутат у Русији, 31; — вратио се из Петрограда у Србију, 37.
- Руско-француски савез** од 1812, 177.
- Прут** река као руско-турска граница, 176; — одобрио је цар Александар, 177; — предложио је велики везир Јусуф-паша, 177.
- Радечки** Ђеpered о саври Аустрије, 157.
- Радић Јаков**, сироводник српске делегације од 1812, 178.
- Рађевина** 1807 састављена са Србијом, 68.
- Ражањ** заузели Срби 1806, 46.
- Разград** узет 1810, 171.
- Рат** 1787—91 међу Турском, Русијом и Аустријом, 9—10.
- Раиковић Јован**, старовлашки kneз, 24.
- Реформе** војничке у Турској, 7, 13; — од 1793 у Београдском Панадуку, 12.
- Родофиникин К. К.** улази у српске послове, 62; — постављен за руског представника у српским установама, 71; — августа 1807 ишине Хуршид-паша у Ниш о примирју, 81, 84, 85, 86; — у српско-турским преговорима 1808, 89; — и његови од 1808 предлози о формацији Србије, 98; — 1809 препоручивао акцију пут Црно Горе и Јадранског Мора; 112, 123; — и његово држање сиром аустријског агитовања у Србији, 124, 154; — и митрополит Леонтије, 124; —

- и Карађорђе, 106; — ушао у српске међусобне заднице, 131; — његова Основа *правитељства српског*, 142; — устав му од 1807 и идеја монархичка у Србији, 143; — неомишлен међу старешинама српским, 104; — и Испланти, 76; — 1809 напустио Београд, 117; — уклоњен из послова српских, 132.
- Рудник**, 25.
- Руенја** и прво помишљање у Србији на њену помоћ, 30; — у савезу с Турецком, 5; — и српска депутација у Петрограду 1804, 31; — зобе од француског улетања у српско-турски спор, 62; — од 1806 обраћа више пажње српском устанку, 62; — и напад на француске области у Далмацији из Србије и Црне Горе, 70; — и Аустрија у почетку 1806 чине у Цариграду кораке у корист Србије, 45; — раздражена енглеско-турским Дарданелским Миром, 107; — и Турска на Кавказу, 207-8; — и извршење Букурешког Уговора на Кавказу, 208.
- Руска војска** у Молдавији и Влашкој, 59; — 1807 на Острву пут Србије, 69; — у ратовању 1806—1812 увек недовољна, 170.
- Руска флота** и заштита на Јонским Острвима, 5.
- Руски консул** 1804 истицао као јемац и посредник међу Србима и Турцима, 35.
- Руски посланик** у Цариграду у почетку 1804 мољен од српских устаника за посредовање, 25.
- Руски чиновници** и српске међусобне заднице, 141.
- Руско-аустријски савез**, 8; — и Тлазитски Мир, 93.
- Руско-турски мир** 1774 у Кучук-Кајнарли, 6; — преговори у Паризу 1808, 95.
- Руско-турско примирје** од 1807 продужено, 65.
- Русофилска политика** међу српским старешинама, 132.
- Русчук** 1810 околниш Руси 171; — предао се, 171; — 1811 напуштен, 173.
- Савет** и потреба срединње државне власти, 137; — и његов први делокруг, 138, 139; — у преговорима 1808 с Мула-пашом, 92; — 1808 извештен о продужењу примирја, 85; — 1808 проглашен за врховну земаљску власт, 105; — 1811 раснао се у Владу — поштитељство — и Велики Земаљски Суд, 148; — 1810 није примно аустријског консула, 156.
- Свилоуха**, 15.

- Свиштовски мир 1791, 3—4;
— како је закључен, 9.
- Сврљиг 1807 очишћен од Турака, 67; — 1812 нападани Турци, 194.
- Себастијани Ђен., француски посланик у Цариграду, 51, 84.
- Селим III 1807 збачен од јашњачара, 70, 80; — убијен, 80.
- Сенат у Србији 1807, 142.
- Сеница, 114.
- Серет река, 175, 176.
- Сикирић и прелазак Турака 1807, 78.
- Силестрија 1809 онемањена, 118; — предала се 1810, 171.
- Смшшшен Ђен. и његово агитовање у Србији, 124, 125, 154.
- Синђелић Стеван, 113.
- Сићево у борбама 1807, 67.
- Скопљак-паша о погодби Пчковој, 53. (Види *Сулејман Скопљак-паша.*)
- Скопље у преговорима 1808, 91; — имало ући у Србију по предлогу К. К. Родофиникина, 98.
- Скуљевић Никола, 127.
- Скупштина Карађорђева времена, 134; — у Пећанима више Остружнице, 1805, 39; — уставна од 1808, 105; — од 1809 у Х. П. Паланци, 130; — у Топоди поради Букурешког Уговора, 195; — у Враћевинци, 197.
- Слобозија и примирје у њој закључено, 75.
- Смедерево, 25, 41, 42; — од новембра 1805 седиште Савета, 138.
- Соко одржао се 1807, 69; — у преговорима 1808, 91; — 1809 ослобођен српске онекаде, 114; — у борбама 1811, 173.
- Соко-Ваља у 1809, 116.
- Снахије у јесен 1804 враћене у Србију, 28.
- Снахијска буна против дахија 1802, 17.
- Срби од 1807 руски савезници, 69; — остали без помена у руско-турском примирју од 1807, 75.
- Србија и њена аутономија по јашком пројекту, 108; — по мислима К. К. Родофиникина и кнеза А. А. Прозоровског, 102; — у преговорима графа Каменског 1810, 171; — 1811 попуђена цару аустријском, 167; и њени обзирни према Аустрији, 153; — у неприлици да прими аустријског консула, 156; — и руска диверзија на француску Далмацију, 187; — и њен положај 1813, 208; — 1813 жртва измирења аустријско-руског, 211; — у Цариграду и Наполеонов

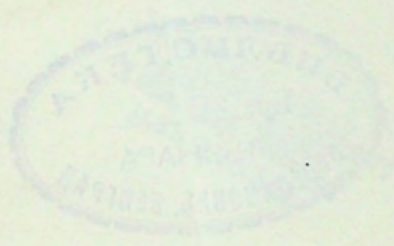
- лом 1813, 209; — и општа максималист 1813, 214.
- Српско-турска управа у Београду**, 64.
- Стадион граф** 1808 тражио за Аустрију Малу Влашку, 94.
- Сталаћ** 1809 заузели Турци, 116.
- Стаписављевић** потпуковник, 125.
- Стојковић** Миленко 1805 изашао на сусрет Хафиз-паша, 42; — заузео Пореч 1806, 47; — 1807 уништен на Кладово и Неготин, 65; — узбијен од Мула-паше, 67; — опсађен на Штубику, 67; — потписао конвенцију међу Карађорђе и Паулучијем, 72; — 1809 опсео Кладово, 113; — заповодао на Љубену код Делиграда, 116; — 1809 одржао Пореч и везе с Русима, 117; — етуна 1810 с Русима к Неготину, 162; — противник Карађорђе, 103, 148; — одметнуо се јавно од Карађорђа, 117; — 1809 изабран за депутата у руски Главни Стап, 131, 165; — зашто није дошао на скупштини 1811, 149; — попочитељ иностраних послова, 149; — како је избачен из Србије, 150.
- Стратимировић** Стефан митрополит и мемоар његов о внапостављењу српске државе, 5, 8; — посредник за аустријску помоћ Србији, 24; — и сумња аустријска на њ, 94, 153; — и његова оцена српских послова, 129.
- Стреља Петар** 1807 разбијен на Сићеву, 67.
- Студеница** снажена на Благоевци 1806, 47.
- Суд Велики Земаљски**, 148.
- Сулејман ага**, дахијски изасланик у Цариграду, 25; — постављен за везира у Београду на место Ага-Хасан-паше, 27. (Види *Сулејман-паша*.)
- Сулејман Скопљак-паша** о погодби Пчковој, 53; — ослободио 1809 Соко српске опсаде, 114; — разбијен од Карађорђа на Сеници, 114.
- Сулејман-паша** поред Гушанца сенка везира у Београду, 55; — не признаје погодбу Гушанчеву о предаји Београда, 57; — понудио Србима примирје, 57; — предао Србима град Београд, 58; — погинуо од српске заседе, 64.
- Сулејман-паша** уговара 1808 примирје с Карађорђе, 88.
- Суходол** у 1809, 115.
- Тилзит** и мир међу Русијом и Француском, 68, 75; — и састанци цара Александра и Наполеона, 74.

- Тилзитски Мир** и руско-аустријски савез, 93.
- Тодоровић Никола**, руски официр, 133.
- Тома Бимбаша** 1807 упућен у Гургусовачку Нахију, 66.
- Тот** барон и његове реформе у Турској, 7.
- Травнички паша** 1808 уговара примирје с Карађорђевићем, 88.
- Тулча** заузета 1809, 111.
- Турбат**, главни руски стан, 75.
- Туркофилска политика** у Берлину крајем XVIII века, 9.
- Турска** и њена политика спрема Србије после Тилзитског Мира, 82; — и њена подела међу Аустријом и Русијом, 7; — и њено понашање спрема Срба у примирју од 1807, 81; — и њена радња против руско-српских веза, 123; — и признање њеног интегритета, 177; — и зановести на српским границама после Букурешког Уговора, 194; — и Русија на Кавказу, 208; — спрема европских зангета у време Наполеонова дома, 210.
- Турски рат** с Аустријом и Русијом 1787—91, 9—10.
- Турски самоуправни тип**, 136.
- Турско-енглески мир** у Дарданелима, 167.
- Турско-руски мир** у Кучук-Кајнарџи, 6.
- Турско-руски преговори** у Паризу, 95.
- Турско-руско примирје** од 1807 продужено, 85.
- Турско-руски савез** и потреба истога у 1812, 185.
- Туртукај** узет 1810, 171.
- Турци** 1807 француски савезници, 69; — уступају 1809 на Србије, 119; — 1811 разбијени од Руса више Румчука, 174.
- Ћуприја** у војевању 1809, 116.
- Ћупрић-Требињски**, први руски изасланик у Србији, 62; — 1807 разбио Турце у Сокоском Подрињу, 78.
- Ћице** 1805 квари ранији уговор са Србима, 41; — и борбе око њега 1807, 69; — 1807 потпомаже се из Босне, 65.
- Урошевић Милош**, 125.
- Устав К. К. Родофинкина**, 142; — Карађорђевић од 1808, 144; — од 1811 и задња му мисао, 149; — од 1811 и недостатци му, 150—151.
- Устанак** против султанових одметника, 23; — и његов први програм у Петрограду 1804, 35; — усвојен од цара Александра, 37.
- Фаз** река (Кавказ), 177.
- Федеративна кнежевска аутономија**, 136.

- Ферман** од 1793 о ерским правима, 11—12.
- Филиповић Спиридон** архимандрит, 127.
- Филиповић Тодор** (Грујовић Божо), 137.
- Финландија** и потреба руска да њом завладају, 74.
- Фочић Мехмед-ага**, 18.
- Француска** турски савезник против Срба, 69; — ерске јој се старешине обраћале за помоћ, 122; — и Персија 1807 против Русије, 166; — и савези од 1812 177; — револуција у њој и утицај на ослобођење Србије, 5, 20; — и диверзија руска из Србије на њене области у Далмацији, 185; — и њен утицај у Цариграду, 50; — и јемство 1807 предлагано за Србију, 84; — и њена радња против Букурешког Уговора, 196; — и војна 1809 на Аустрију, 119; — и савез с Аустријом, 120; — и рат с Туреком 1798—1801, 15.
- Фрања II**, цар аустријски, 45.
- Фрачича**, недалеко од Букурешта, 118.
- Хајдук - Велко** и напад на Црну Реку, 66; — очистио 1807 Црну Реку, 67; — и Петар Добрицац 1807 очистио Сврлиц, 67; — 1809 нападао Белградик, 114; — 1810 примио од Руса Књажевац, 163.
- Хасан-ага** мухасил, извршио: Ичкеве погодбе, 52, 54; — у незгодном положају у Београду, 56.
- Хасан-бег** теветер-беџаја, 24.
- Хатишериф** од 1793 о ерским правима, 11.
- Хафис-наша** и експедиција му 1805 против Србије, 41.
- Хаџи-бег** 1806 разбијен од Карађорђа, 49.
- Хаџи-Мустафа-наша** 1795 до 1801 везир београдски, 12, 14; — убијен 1801, 15; — и самоуправни кнежевска уредба, 136; — његови пријатељи и буна на дахије, 17.
- Хаџић**, градоначелник земунски, 125.
- Хирсово** и пријем ерских депутата 1809, 131.
- Хурсанли-Али**. Види *Гушанец Алија*.
- Хуршид-наша** 1807 и Родофиникин о примирју, 81; — предлагао 1809 Карађорђу измирење с Портом, 109; — и његово лагано наступање после боја на Каменци, 115; — 1810 против Карађорђа, 164; — разбијен на Варварину, 164; — 1811 погинут с Грамаде, 173; — извештава Карађорђа о Букурешком Уговору, 194; — прима изасланике и почиње са Ср-

- бима преговоре, 197; — и прича ђ пеговом српском пореклу, 199; — постао 1812 велики везир, 200; — и дволично му држање сирам српских изасланика, 201; — и мисија му 1812—13 да сложи Србију, 212; — 1813 сирам Смедерева, 217.
- Црни Врх** и Турци 1809, 117.
- Црногорци** 1807 руски савезници, 69.
- Цукато граф** заступно ђен. Псајева, 162.
- Чаранић** Атанасије погинуо 1810 на Прахову, 163.
- Чардиклија** Новаковић Петар, 31, 37, 62.
- Чарторијски** А. кнез 1804 прима српске депутате, 31, 35; — и предлози му цару Александру о устанку у Србији, 36; — 1806 о српском устанку, 62.
- Челеби** Мустафа - ефендија 1812—13 изасланик за српске послове, 197, 204.
- Чичагов** В. П. адмирал, 185, 186, 187, 188; — и његова оцена Букурешког Уговора, 193.
- Чучуге** близу Уба, 47, 49.
- Шабац** опсели Срби, 25; — када 1805 уговор са Србима од прошле године, 44; — и Пчкова погодба, 59; — 1807 предат Карађорђу, 60; — Porta гледала да га заузму Французи, 69; — 1809 Срби га нудили Француској, 128.
- Шар - планина** по предлогу К. К. Родофикина граница Србије, 99.
- Шанит-паша** 1794 везир београдски, 14.
- Шведска** у рату с Русијом 1788—90, 9.
- Шенбрунски Мир**, 119, 154, 165.
- Штубик**, 67, 68.
- Шупалов граф** и његова мисија 1810 у Бечу, 167.
- Шумла** 1810 у руском војевању, 171.
- Џонсји** ђенерал, посредник мира међу српским устаницима и дахијама, 24.
- Џода** Петар 1807 одређен на Црну Реку, 66; — разбијен на Сибеву, 67.
- Џора** Осман разбијен 1806 на Чучугама.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"
ШЕШКОВАЦ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"

ПО 94(497.11)

НОВАКОВИЋ С.

Васкрс државе српске

000005588

Л. С. У. М. 194

COBISS (